

# LINDUA



13. letnik/évfolyam  
Številka/szám:  
21/2019

Dejan Süč

Družinska zgodba največjega prekmurskega tiskarja

Bence Lajos

Alsólendvai Hiradó – egy lap  
helytállása nehéz időkben

Franc Koren

Bakhusove  
votline





# LINDUA

Multikulturalna strokovno-  
družboslovno-literarnoumetnostna  
revija Občine Lendava

Lendva Község multikulturális,  
tudományos, társadalomtudományi,  
irodalmi és képzőművészeti folyóirata



Knjižnica – Kulturni center Lendava  
Lendavai Könyvtár és Kulturális Központ



Multikulturalna  
strokovno-družboslovno-  
literarnoumetnoštna revija  
Občine Lendava

Lendva Község  
multikulturális, tudományos,  
társadalomtudományi,  
irodalmi és képzőművészeti folyóirata

## POKROVITELJI/TÁMOGATÓK:



občina LENDAVA  
LENDVA község



Avtorji so brezplačno  
odstopili svoje prispevke.

A szerzők, akik tértésmentesen  
ajánlották fel szövegeiket.

# LINDUA

### Odgovorni urednik/Felelős szerkesztő:

Pisnjak Atilla

### Uredniški odbor/Szerkesztőbizottság:

Pisnjak Atilla  
mag. Gabriela Žver  
dr. Bence Lajos  
Dejan Súč

### Jezikovni pregled/Lektorálás:

Maja Budin  
dr. Szende Virág

### Izdajatelj in založnik/Kiadó:

Knjižnica – Kulturni center Lendava  
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

### Za izdajatelja/A kiadásért felel:

dr. Halász Albert

### Oblikovanje/Grafikai tervezés:

Peter Orban

### Tisk/Nyomda:

Tiskarna ARMA, Lendava/Lendva

### Letnik/Évfolyam:

13. letnik/évforduló, številka/szám: 21/2019

### Naslov uredništva/Szerkesztőségi cím:

Uredniški odbor revije Lindua/Lindua folyóirat szerkesztősége  
Glavna ulica/Fő utca 12., 9220 Lendava/Lendva\*

\* sedež Knjižnice – Kulturnega centra Lendava/  
a Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ székhelye

Elektronski naslov/E-mail cím: [lindua@kkl.si](mailto:lindua@kkl.si)

Spletna stran publikacije/A kiadvány honlapja:

[www.kkl.si/lindua](http://www.kkl.si/lindua)

[www.kl-kl.si/lindua](http://www.kl-kl.si/lindua)

ISSN 1854-7931

# Kazalo/Tartalomjegyzék



## Uvodnik/Előszó

Atilla Pisnjak	› Čakajoč Godota	7
Pisnjak Atilla	› A csodára várva...	7



## Eseji, študije, kritike/Esszék, tanulmányok, kritikák

Halász Albert	› A második alsólendvai nyomdász	8
Papp József	› A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás	11
Dejan Süč	› Družinska zgodba največjega prekmurskega tiskarja	17
Sindi Časar	› Šolske sestre v Prekmurju	21
Tadeja Andrejek	› Poročanje tednika Alsó-Lendvai Hiradó iz prekmurskih krajev izven ožjega območja Dolnje Lendave	26
Bence Lajos	› Alsólendvai Hiradó – egy lap helytállása nehéz időkben	29
László Göncz	› Prekmurje in območje Dolnje Lendave od jeseni 1918 do priključitve h Kraljevini SHS	31



## Recenzije/Recenziók

Dr. Gasparics Judit	› Gondolatok dr. Zágorec-Csuka Judit Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben c. kötetéhez	46
Lajos Bence	› Béla Szomi Kralj: Babjeverni pisani pes	49
Bence Lajos	› Optimista világ opálos színezetben	50
Atilla Pisnjak	› Lendavske umetnice	51
Štefan Kardoš	› Petjezična slikanica Rija in Rus Marinke Horvat in Zale Kostric	53



## Književnost/Szápirodalom

Valerija Vrenko	› Kaj je za kosilo	55
Kovács Tibor – Ringo	› Sötétségben fényesség	55
Béla Szomi Kralj	› Še en	55

POEZIJA/VERS

# LINDUA 21/2019

Béla Szomi Kralj	> Dan potem	56	
Bence Lajos	> Baudelaire nyomán szabadon	56	
Bence Lajos	> Med »še odšel nisi« in »Vrnil se bom!«	57	
Császár Sebastijan	> Decemberöt	58	
Andrijana Kos	> Sötét szoba	58	
Darija Žilić	> Bolondok hajója	59	
Zágorec-Csuka Judit	> Nagyapámnak	59	
PROZA/PRÓZA	Zágorec-Csuka Judit	> Az én Trianonom	60
	Vida Dorian	> Fényforgács	62



## Zanimivosti/Érdekességek

---

Franc Koren	> Bakhusove votline	63
mag. Gabriela Zver	> Tudi mladi smo pričevalci časa in osebne identitete	70
Halász Albert	> Veszter Imre	75



## UVODNIK

# Čakajoč Godota

*Za srednjeevropske ljudi, še posebej za nas Prekmurce, velja, da smo (večni) naivni optimisti. Prijed novega leta, družbeno spremembe ali druge – mnogokrat namišljene – prelomnice doživljamo kot ločnice, ki bodo spremenile naša življenja in življenje našega okolja. Čakamo na odrešenje in upamo, da so pred nami boljši časi. To upanje želimo odkriti v političnih spremembah, v prazničnih jubilejih, v gospodarski rasti in včasih tudi v konstelaciji zvezd. Izboljšanje teh dejavnikov dejansko lahko prispeva k razvoju, a mnogo tega moramo postoriti sami, saj namesto nas ne more nihče drug.*

Tako je tudi z revijo Lindua, ki izhaja vsako leto. Četudi jo včasih izredno težko »spravimo pod streho«, ker avtorji zamujajo s prispevki, ali pa so nam druge okoliščine nenaklonjene, tisti, ki se nam zdi njen obstoj pomemben, vztrajamo in klub pomanjkanju časa s svojim znanjem in kreativnostjo naredimo vse za izid nove številke. S prenehanjem revije bi namreč lendavski in okoliški intelektualni krog in tisti, ki se zanimajo za revijo, izgubili dvojezični medij z dolgo in bogato preteklostjo, ki povezuje tukaj živeče narode. Izginil bi dokument, ki priča o naši dobi, o našem delovanju in o našem življenju. Čez nekaj časa brez sledi. Živimo v digitalni dobi, ko knjige, revije in časopise na vsakem koraku izpodrivajo novi mediji. V nečem pa virtualni svet izgublja bitko s tiskano besedo: to je obstojnost. Všečki izginejo, tiskana beseda pa ostane. Zato je pomembno, da kasnejšim generacijam pustimo sledi za seboj ter namesto praznega klikanja in ziganja na družbenih omrežjih pišemo, ustvarjamo ... smo dejavni. Namesto večnega čakanja na čudež si tega ustvarimo sami!

**Atilla Pisnjak**, odgovorni urednik

## ELŐSZÓ

# A csodára várva...

*Ahogya a közép-európai emberre általában, úgy ránk, mura-vidékiekre is jellemző egyfajta (örök) naiv optimizmus. minden új év, társadalmi változás vagy általunk kitalált töréspont elé úgy nézünk, mint saját és környezetünk életének sorsfordulójára, várjuk a megváltást, és bízunk benne, hogy jobb idők elé nézünk. Ezt a reményt szeretnénk felfedezni a politikai változásokban, a jeles évfordulókban, a gazdasági mutatókban, sőt a csillagok állásában is. Mindezek javulása valójában fejlődésünk záloga lehet, viszont magunknak is tennünk kell érte, hiszen helyettünk nem fog más cselekedni. Vannak dolgok, amelyeket csak mi tudunk elvégezni.*

*Az emberi cselekvésnek, tenni akarásnak egyik legszebb példája, hogy községünkben évről évre meg tud jelenni a Lindua folyóirat. Néha ugyan nagy nehézségek árán, mert nem jönnek az írások, nem kedvezőek a körülmények, de vagyunk néhányan, aik vesszük a fáradtságot, és tudásunkból, kreativitásunkból merítve, időnkből áldozva mégis összehozzuk. Tesszük ezt azért, mert megszűnéssel a Lendván tömörülő értelmezésg és a munkássága iránt érdeklődők egy nagy múltra visszatekintő, a két nyelvet és népet összekötő sajtóval lenne szegényebb. Eltűnne egy dokumentum korunkról, munkásságunkról, az életünkéről. Egy idő után nyomtalanul. Sajnos a digitális eszközök térhódításának következtében a könyv, a folyóirat, az újság egyre jobban kiszorul az emberek minden napjaiból. Egyvalamiben azonban a virtuális világ alulmarad az írott, nyomtatott szóval szemben: a maradandóságban. A lájkok elszállnak, a nyomtatott szó megmarad. Ezért fontos, hogy nyomatot hagyunk az utánunk jövő nemzedékeknek, és a közösségi oldalakon eltöltött üres, tartalmatlan idő helyett inkább írunk, alkossunk, cselekedjünk! Ne a csodára várunk, hanem teremtsük meg magunknak!*

**Pisnjak Atilla**, felelős szerkesztő



Halász Albert

# A második alsólendvai nyomdász

**Az első nyomdász, akitől tudomásunk van, Hoffhalter Rudolf volt Alsólendván, a 16. században működött. A rendelkezésre álló források szerint helyben működő nyomdászról legközelebb majd csak a 19. század második felében, 1888-ban találunk említést. A városban bizonyára ez előtt is szükség volt különböző nyomtatványokra, amit a nagyobb városokban már működő nyomdákban rendelhettek meg.**

**A**lsólendvai könyvkötőkről, könyvárusokról és papírkereskedőkről a 19. században van tudomásunk, de a városban működő nyomdászt ebben a 16. és a 19. századi hosszabb időszakban nem ismerünk. Nem bizonyos ugyanis, hogy Balogh Endre, ill. más változatban Balogh András és később özvegye, valamint Balogh Árpád, akik a 19. század derekától szlovén vallási tartalmú könyveket árultak Lendván, a nyomtatást, legtöbb esetben az utánnyomást is saját maguk végezték volna el helyben. Úgy tűnik, hogy más nyomdákban előállított könyveket árultak. A könyveken ugyanis legtöbbször feltűnik a nyomtatás távolabbi helyszíne (Natis v-Sztaromgradi, Stampani v-M. óvári pri Czéh Sándor, Stampano Leykam-Josefsthal v Gradci), néha pedig csak az van beleírva, hogy kapható Lendván, Balogh Endrénél, Endre özvegyénél, Andrásnál, Árpádnál.

A Magyar Könyvszemle c. sorozat a kezdeti időszakban több alsólendvai iskolai értesítőt is említ, melyeket különböző nyomdászok készítettek. Míg 1888 előtt pl. Nagykanizsán nyomtatták ezeket az értesítőket, az alsólendvai államsegélyvel fenntartott polgári fiúiskola tizenhatodik értesítője azonban 1888-ban már Alsólendván készült, nyomásnak **Kardos J.** van feltüntetve, majd az 1888-89-es értesítőnél 1889-ben **Szabó György**. E két személy ismert tehát név szerint először alsólendvai nyomdászként ebben az időszakban.

1888-ban a közelíti nagyobb városokban megjelentett lapok a Zalamegye, a Zalai Közlöny vagy a Muraköz hírül adják, hogy Alsólendván hetilapot kívánnak kiadni, mely az Alsólendva és Vidéke címet viselné, felelős szerkesztője pedig az Erdélyből származó alsólendvai polgári iskolai tanár, Pataky Kálmán lenne. 1889. január 12-én valóban megjelenik a beharangozott

alsólendvai lap, mégpedig Alsó-Lendvai Hiradó címmel. Szerkesztője Pataky mellett még Vachott Károly, a korábban Budapesten élő család, Vachott Sándor költő és Csapó Mária író, lapszerkesztő gyermeke és Esterházy Miklós herceg uradalmának a tisztartója. Vachott Sándor fiatalon hal meg, így felesége többek közt írással, lapkiadással is próbálja eltartani a családot. Hogy miért kerülnek éppen Alsólendvára, nem tudjuk biztosan, de Csapó Máriának szerepe lehetett az első lendvai hírlap kiadásában, aki a fia szerkesztette lapban több írását is közli.

**Felelős szerkesztő Margitai József.**

## NYILATKOZAT.

Alulirott a n. é. közönség szives tudomására hozom, hogy a helyben ezelőtt öt hónál fölállított könyvnyomdámat beszüntettem s azt Keszhelyre helyezem át, beszüntettem pedig azért, mert Csáktornya nem két, de egy könyvnyomdát sem képes a kellő munkával ellátni. S most mielőtt bocsát vennük szives pártolóim-tól, el nem mulasztatom tömeges pártolásukért öszinte és szívbel jövő köszönötmet kifejezni, s azon reményben távozom, hogy a lelkies közönség fentart heces emlékében. Mély tisztelettel

**KARDOS GÁBOR.**

Mint fenti nyilatkozatból látja a n. é. közönség, Kardos ur kénytelen nyomdáját városunkból más helyre átmeni, mivel munkahianya miatt nem volt képes azt folytatni. Ebből tehát következheti a n. é. közönség, hogy milyen nehéz és mily költséges egy nyomdának létrezése és fenntartása kis városban.

Ennélfogva tisztelettel felkéröm a n. é. közönséget, miszerint szíveskedjék helybeli nyomdámat a legnagyobb mérvállal pártolni, — nehogy színtelen azon helyzetbe jussák, hogy itteni nyomdámat kénytelen legyen beszüntetni, — és ezáltal városunk e már haladást jelző ipartól megfosztassék.

Részről ezentul sem fogok visszariadni semmitéle áldozatoktól, már eddig is jól berendezett nyomdámat bővíteni fogom és legtöbb törökvesem olda fog irányulni, hogy a n. é. közönség igényeit a lehető legjobban kieleghesse.

Miután még ismételte kérem a n. é. közönséget, hogy áldozat készlegemet méltánylandó vállalatomat szíveskedjék támogatni, és gyakrabban igénybe venni, maradtam kitűnő tisztelettel

**FISCHEL FÜLÖP**  
könyvárus és nyomdatulajdonos.

A lap kiadójaként és laptulajdonosként **Kardos G.**, azaz **Kardos Gábor van** feltüntetve. A lap megalapítását köszöntik a környék hasonló hetilapjai. Hogy van-e összefüggés e nyomdász és az 1888-as iskolai értesítő nyomdásza, Kardos J. között, azt sajnos nem tudjuk. A két iniciálé, a J. és a G. esetleg hiba, a szedő figyelmetlensége is lehet. Kardos J.-ről mint nyomdászról ugyanis nincsenek forrásaink, viszont ismerjük Kardos Gábor tevékenységének néhány állomását.

Kardos Gábor nyomdász nevével először 1887-ben a Magyar nyomdászok évkönyvében Keszthelyen találkozhatunk, ahol 1883-tól jegyzik működését, majd Csáktornyán is, ahol a Fischel Fülöp nagykanizsai nyomdász fióknyomdájában megjelenő Muraköz c. lap első évfolyamában 1884. július 10-én arról adnak hírt, hogy „Kardos Gábor helybeli nyomdatulajdonost julius 1-én virradóra egyik elbocsátott szedője mintegy 120 frtig meglopta. A tolvaj még nem került kézre.” A 120 forint nem is lehetett olyan kicsi összeg, ha tudjuk, hogy pl. akkor a Muraköz éves előfizetése, 52 lapszám, 3 forint volt. Ezek szerint tehát Csáktornyán is végzi tevékenységét, de már nem sokáig, mert 1884 augusztus 20-án ugyanabban a lapban bejelenti, hogy öt hónap csáktornyi működése után nyomdáját Keszthelyre költözteti, mert a város nemhogy kettő, de egy könyvnyomdát sem bír eltartani.

Voltaképpen nem tudjuk, mikor költözött el a városból, mert Kardos Gábor 1885. márciusában még Csáktornyán jegyezte el Löbl Fannit, akit a Muraköz c. lap április 19-ei, 15. sz. szerint folyó hó 14-én egybe is kelnek a csáktornyi izraelita imaházban. Vagy pl. a Magyar Könyvszemle 1885-ös, 10. évfolyama arról ad hírt, hogy a Csáktornyi városi községi elemi népiskola 15. évfolyamának értesítőjét az 1883-84-es tanévről 1885-ben ő nyomtatta Csáktornyan. Utána több iskola értesítőjét már Keszthelyen készíti.

Keszthelyen, gyorssajtóval elsőként, Kardos a muraszombati Grünbaum Márkot váltja, aki kézisajtóval 1881 óta működött ott, és a Keszthely c. hetilapot nyomtatta. De 1884-ben visszatér Muraszombatba, ahol új vállalkozásba kezd, kiadja a hosszú életű Muraszombat és vidéke c. hetilapot. Kardos átveszi tőle a Keszthely nevű újságot, amit 1890-ig nyomtat. Itt egyéb nyomtatványokat is kiad. 1890-ben Keszthelyen Kardos távozásával újabb

nyomdász nevével találkozunk, Farkas János állítja fel gyorssajtóját. 1891-től kiadja a város második lapját, a Keszthelyi Hirlapot.

Kardos 1887 októberében párhuzamosan Kiskunhalason is nyomdát nyit, mégpedig Nyári Ferenc könyvkötő és könykereskedő lakásán. A nyomda vezetője Farkas János volt. Egyetlen újságot, a Halasi Híradót készítette 1887. októberétől 1888. március végéig. Úgy tűnik, a vállalkozás nem volt sikeres, a nyomdász távozásával a lap is megszűnik. Ugyanezekben az években a magyar nyomdák nyilvántartása szerint Kardos Balatonfüreden is működtet nyomdát, amely a Füredi Könyvnyomda nevet viselte. Itt kiadta pl. dr. Engel Gyula regényét. Erről egy korabeli újság beszámolójából tudhatunk, mely az igen hibás szedésére figyelmeztet.

Ezek után 1889. január 12-én adják ki Kardos a lendvai fióknyomdájában az Alsó-Lendvai Hiradót, de valószínűleg már 1888-ban az említett iskolai értesítőt is. Azonban ugyanúgy, mint másutt, itt is csak rövid ideig marad, mindenkor 13 lapszámot ad ki. A lapon kívül egyéb nyomtatványok készítését is hirdeti, úgy mint könyveket és egyéb aprónyomtatványokat: pl. hivatali formanyomtatványokat, falragaszokat, meghívókat, névjegyeket, táncrendeket, gyászlapokat és egyebeket. A nyomdát április 10-én Szabó György nyomdatulajdonos veszi tőle át. Lehet, a föntebb már említett Szabó György, aki ebben az időszakban itt iskolai értesítőt is nyomtatott. Kardos a nyomdát eladta Szabónak, aki könyv- és papíkereskedést is szándékozott nyitni.

Kardos Keszthelyen 1890 augusztusáig működött, a nyomdát és a Keszthely c. lapot Nádai Ignác vette át tőle. Ugyanebben az évben, szintén augusztusban Keszthelyen megjelenik egy újabb nyomdász, Farkas János, talán éppen Kardos említett kiskunhalasi nyomdájának egykorú vezetője, és 1891-ben elkezdi megjelentetni a második lapot a városban, a Keszthelyi Hirlapot.

Kardos Gábor csáktornai, keszthelyi, balatonfüredi, kiskunhalasi, lendvai működései után távozik a vidékről. 1892. április 28-ai végzéssel a Szabadkai törvényszék Szabadkán bejegyez egy Kardos F. nevű céget, mely nem más, mint Kardos Gáborné, szül. Löbl Fanni, szabadkai lakos, nyomdásztulajdonos birtokában van. Cégevezetőnek Kardos Gábor van feltüntetve. Ők voltak a városban a negyedik nyomda üzemeltetői. Korabeli források szólnak

**WÖRNER J. ÉS TÁRSA**  
GÉPGYÁR ÉS VASÖNTÖDE, BUDAPESTEN

KÉSZIT:

- Egyeszerű és kettős gyorssajtókat
- Kétszinnyomású gyorssajtót
- "HUNGARIA" láb- és kézihajtára berendezett gyorssajtókat
- Amerikai rendszerű téglonyomású gyorssajtókat
- Simitó- és csomagoló-préseket
- Papíruág a lyukasztó gépeket
- Aranyozó prést könyükötöknek
- Tömöntő készülékeket
- Minden a szakba uágó munkák és javítások elvállaltatnak.

KÖRFORGÁSU NYOMÓGÉPEK A LEGUJABB SZABADALMAZOTT RENDSZER SZERINT  
» Betűszekrények és állványok. »

Magyar  
Nyomdászat,  
1892., 5. évf.,  
1. sz., 19.

rólá, hogy ezek a helyi és vidéki megrendelésekkel meg lehetősen el vannak foglalva.

A lendvai nyomdák sorsa Kardos távozása után is sanyarú. Szabó György hiába szerez be egy korszerű, nagy gyorssajtót, az 1889. július 14-én megjelent 27. számktól az Alsó-Lendvai Hiradó újabb kiadója és nyomdásza a keszthelyi **Farkas János** lett, aki a sajtón kívül egyéb kiadványokat is nyomtatott, mint két elődje, iskolai értesítőt is. Ám itteni működése alig tartott egy évnél tovább, amikor a nyomdával együtt Keszthelyre távozik, betöltve Kardos Gábor távozása után a megüresedett helyet. Az olvasóknak ígéri, hogy a lap ezentúl is változatlan formában jelenik meg, ám 1891-ben, több mint valószínű anyagi okok miatt, megszűnik.

Magyarország iparosainak és kereskedőinek 1892-es címjegyzékéből tudjuk, hogy Alsólendván akkoriban egy **Bozzay P.** nyomdász tevékenykedik, akinek munkáit viszont nem ismerjük. A Magyar nyomdászok évkönyve 1892 és 1895 közötti évfolyamai is itt említik, de ez a forrás nem megbízható. Egy bizonyos Bozzay Pál neve is ismert Alsólendván, aki 1890-ben újsághirdetésekben zalaegerszegi ingatlanját, bérházát árulja, az érdeklődőket Alsólendván várja. Több ízben találkozhatunk

nevével csáktornyai, hévízi szállodásként. A két Bozzay megegyezése nem bizonyított.

A következő nyomdász neve 1897-ből **Bogdán József**, aki a Dézala hetilapot adja ki a városban, aztán a sort **Balkányi Ernő** zárja, aki Bogdántól veszi meg a nyomdát 1898 májusában és 1919-ig adja ki az Alsólendvai Hiradót és számos más nyomdaipari terméket is kínál. A Balkányi nyomda államosításáig, 1947-ig működött.

Alsólendva nyomdászati történelmében a 19. századból ismert „második nyomdász” tehát Kardos Gábor (vagy előtte egy Kardos J.?) és kortársai, Szabó György, Farkas János, Bozzay P., Bogdán József és kétség kívül Balkányi Ernő voltak, akik a térségben váltakozva, Alsólendván egymást követve jelennek meg. Legtöbbjük vándorlása, rövid ideig tartó itt tartózkodása arra vall, hogy bizony a 19. századi kezdésekkor nehéz megélhetési vállalkozás volt a nyomdászat Alsólendván.

Az „Emlékkonferencia az Alsó-Lendvai Hiradó megjelenésének 130. évfordulója alkalmából” című, 2019. október 28-án megszervezett rendezvényen elhangzott előadás egyik részének kibővített összefoglalója.

Papp József

# A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás

(A referátum megjelenésre javasolt szövege – 2019. nov. 13)

**Az Alsó-Lendvai Híradó hetilap megjelenésének 130. évfordulója alkalmából megrendezett tudományos konferencia s ezen tanulmánykötet keretében szeretném bemutatni a Muraszombat és Vidéke című hetilap indulását az 1880-as évek közepétől kezdve, majd annak folyamatos megjelenését 39 évfolyamon keresztül. Sajtó- és helytörténeti szempontból külön ismertetném azon hasonlóságokat és különbözősségeket, amelyekkel a korabeli kiadók, szerkesztők és nyomdászok megküzdötték – gondolva itt a kéziratok megírására, az újság szerkesztésére, nyomdai előállítására, a megjelenési költségek biztosítására és a hetilap terjesztésére.**

**A** Muraszombat és Vidéke vegyes tartalmú hetilap 1884. december 25-e és 1919. augusztus 10-e, valamint 1941. május 24-e és 1945. március 23-a között jelent meg. A 39. évfolyam keretében 1991 lapszám és egy különkiadás jelent meg a muraszombati Magyar Közművelődési Egyesület 25 éves jubileuma alkalmából **Muraszombat és Vidéke** címmel 1918. augusztus 7-én. Induláskor az 1. évfolyam 1. számának első oldalán az újság fejléce alatt magyar és vend nyelvű vegyes tartalmú hetilapként volt feltüntetve, ami később a kiadók váltakozását követően gyakran cserélődött. A kezdetekről szólva illő egy kicsit visszaforgatni az idő kerekét: hol született az első muraszombati hetilap, s mit írt róla a korabeli Pallas Nagy Lexikon?

**Mura-Szombat** (Olsnitz), nagyközség Vas vármegye M.-i j.-ban, (1891) 2.134 vend, magyar és német lakos, csúcsíves katolikus temploma a XIV. században épült. A gróf Szapáry-család ősi kastélya terjedelmes park közepén; a járási szolgabírói hivatal, járásbíróság, királyi közjegyzőség és adóhivatal székhelye; van többféle egyesülete, két takarékpénztára, alsófokú ipariskolája, posta- és távíróhivatala és postatakarékpénztára. Itt jelenik meg a **Muraszombat és Vidéke** c. hetilap.

**Forrás:** <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/mura-szombat-12BB5/>



© A Muraszombat és Vidéke 1884. 1. évf. 1. szám címoldala.

## › A hetilap kiadói, felelős szerkesztői

A hetilap szerkesztősége és a kiadó működéséről s annak történetéről kevés adat maradt fenn. Az újság impresszumában feltüntetett szerkesztők s kiadók neve alapján tudunk adatokkal szolgálni. Az első két évben **Grünbaum Márk** nyomdász vállalta hivatalosan a kiadói szerepet. Sajnos nyomdája 1896. december folyamán már jelentős pénzügyi nehézségekkel küzdött, s azt követően lemondott kiadói feladatköréről. A hetilap nyomtatását 1897. április 18-áig még elvállalta, majd azt követően a Muraszombatban lévő nyomdáját eladta, s elköltözött a városból. Később mint kiváló nyomdász szakember a budapesti Pallas nyomdában és kiadónál vállalt munkát.

A hetilap 1896. december 27-én megjelent, egyetlen lapszáma erejéig ekkor **Vogler József** vállalta a kiadói feladatokat, majd 1897. január 6-ától május 16-ig **Khál Elek** vette át a fontos tisztséget. 1897 májusától a folyó év végéig a muraszombati Gazdasági Fiókegylet, majd az akkor megalakult **Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület** vállalta a kiadó jogi szerepét, de 1898 januárjában pénzügyi nehézségek miatt Újházy Miksa nyomdász lett átmenetileg két héig a lap kiadója. Ezen fontos szerepkört később a **Muraszombati Gazdasági Fiók-Egylet** és a **Muraszombati Dal- és Zene Egylet**, 1915. december végéig a **Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület** kiadója volt.

**Iödési Egyesület**, azt követően egészen 1919 áprilisáig a **Muraszombati Járási Gazdaszövetség** volt a lap kiadója. 1919 márciusa és áprilisa között **Füley József** volt a kiadó. A II. világháború idején, 1941-1945 között ismét megjelent a Muraszombat és Vidéke c. lap, amelynek impresszumában a **Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület** szerepel mint a kiadó.

**A hetilap felelős szerkesztői** igen gyakran változtak. Az 1884 és 1919 között eltelt 35 év alatt 23 alkalommal történt szerkesztőcsere. Az újság korabeli számait lapozgatva arra tudunk következtetni, hogy ezen feladatot hosszabb-rövidebb időszakra Muraszombat város tanítói, iskolaigazgatói, ügyvédi, községi előjárói s bírósági alkalmazottai vállalták mellékállásban ingyen vagy szerény tértések ellenében. Az újság szerkesztőinek névsorában **Takács R. István** három, **Grünbaum Márk** nyomdász s Khál Elek ügyvéd nevével két-két alkalommal találkozunk.

A felelős szerkesztői feladatokat leghosszabb ideig **Czifrák János** töltötte be 1906. július 1-je és 1917. november 4-e között. Az 1941 és 1945 közötti időszakban **Hartner Nándor** volt a lap főszerkesztője, míg **ifj. Szász Ernő** a felelős szerkesztő. S ha nem volt elég beérkezett kézirat, maguknak a szerkesztőknek kellett megírni a vezércikket, s betölteni a további három újságoldalt különféle beszámolókkal s jelentésekkel.

### Kiadók

- Grünbaum Márk 1884. dec. 25. – 1896. dec. 20. (1884 – 1897 nyomdász)
- Vogler József 1896. dec. 27.
- Khál Elek 1897. jan. 6. – 1897. máj. 16.
- A Muraszombati Gazdasági Fiókegylet 1897. máj. 23. – 1897. dec. 24.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 1898. jan. 2. – 1898. jan. 23.
- Újházi Miksa 1898. jan. 30. – 1898. febr. 13. (nyomdász és kiadó)
- Muraszombati Gazdasági Fiók-egylet és a Muraszombati Dal- és Zene Egylet 1898. febr. 20.- 1905.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 1906. jan. 1. – 1915. dec.
- Muraszombati Járási Gazdaszövetség 1916. jan. 2. – 1919. márc. 30.
- Füley József 1919. márc. 30. – ápr. 13. utána nincs feltüntve 1919. aug. 10-ig.
- Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület 1941-1945

## Felelős szerkesztők

- Takács R. István, 1884. dec. 25. – 1885. dec. 23.
- Olajos Sándor, 1886. jan. 1. – 1886. dec. 23.
- Kovács Károly, 1887. jan. 2. – 1888. dec. 24.
- Vogler József, 1889. jan. 1. – 1889. jan. 19.
- Török Ernő, 1889. jan. 26. – 1889. ápr. 21.
- Grünbaum Márk, 1889. ápr. 28. – 1889. máj. 5.
- Takács R. István, 1889. máj. 12. – 1889. dec. 23.
- Grünbaum Márk, 1890. jan. 5. – 1891. febr. 8.
- Takács R. István, 1891. febr. 15 – 1893. febr. 5.
- Horváth György, 1893. febr. 12. – 1895. dec. 24.
- Csorna Jenő, 1896. jan. 6. – 1897. márc. 28.
- Khál Elek, 1897. ápr. 4. – 1897. máj. 16.
- Wellisch Béla, 1897. máj. 23. – 1897. jún. 20.
- Wilfinger Károly, 1897. jún. 27. – 1898. ápr. 17.
- Khál Elek, 1898. ápr. 24. – 1898. okt. 30.
- Wilfinger Károly, 1898. nov. 6. – 1899. ápr. 2.
- Sinkovich Elek, 1899. márc. 26. – 1904. okt. 16.
- Vratarits Iván, 1904. okt. 23. – 1906. jún. 24.
- Czifrák János, 1906. júl. 1. – 1917. nov. 4.
- Vályi Sándor, 1917. nov. 11. – 1918. márc. 6.
- Scheibner Aladár, 1918. jan. 13. – 1919. márc. 23.
- Tóth Kálmán, 1919. márc. 30. – 1919. aug. 10.  
35. évf. 21. szám
- Hartner Nándor, 1941. máj. 24. – 1945. márc. 23. – főszerkesztő
- ifj. Szász Ernő 1941. máj. 24. – 1944. okt. 13.  
42. sz. - szerkesztő

## › A hetilap nyomtatása

A hetilapot évtizedeken át Muraszombatban nyomtatták, kivéve két rövidebb időszakot, amikor Szentgotthárdon s Lendván készült az újság. Leghosszabb ideig, 1904 októberétől 1918 júliusáig több mint 14 éven keresztül Balkányi Ernő muraszombati nyomdájában készült az újság.

A hetilap egyszerű nyomdai grafikai eljárással, síknyomással készült kevés illusztrációval, fényképeket s grafikákat csak elvételekkel találunk némely számban. Az I. és a II. világháború időszakában gyakrabban volt tapasztalható a papírhiány, megtörtént, hogy gyengébb minőségű papírra nyomtatták az újságot. A hetilap egyes számai a hagyományos négy oldal helyett csak kettőn jelentek meg.

## Nyomdák

- Grünbaum Márk, Muraszombat, 1894. és 1897. ápr. 18.
- Wellisch Béla, Szentgotthárd, 1897. ápr. 25. és 1897. szept. 12.
- Újházi Miksa, Muraszombat, 1897. szept. 19. és 1890. ápr. 23.
- Kohn Mór, 1890. ápr. 30. és 1890. júl. 4.
- Hirschl Nándor, 1890. jún. 27. – 1904. márc. 20.
- Újházi Miksa, Muraszombat, 1904. márc. 27. és júl. 17.
- Balkányi Ernő, Alsólendva, 1904. júl. 24. és szept. 25.
- Balkányi Ernő, Muraszombat, 1904. október és 1918. júl. 14.
- Vendvidéki Nyomda, Muraszombat, 1918. júl. 21. – 1919. aug. 10.
- Vendvidéki Könyvnyomda, Muraszombat, 1941. május 24. – 1945. márc. 23.

## › A hetilap szerkezeti felépítése és rovatai

A hetilap címoldalán az időszerű témát taglaló vezércikk mellett a helyi szerzők tollából közöltek szépirodalmi tárcát, novellát, vagy alkalmi verseket. Hetente beszámolt a város és környéke jelentősebb közművelődési, gazdasági és sporteseményeiről. Azt követték a hivatalos közlemények, rövid hírek, s egyéb közérdeklődésre számító közlemények, máshonnan átvett, „ollózott” hírek, majd az utolsó oldalon a helyi és a környékbeli iparosok és vállalkozások új termékeiről és szolgáltatásairól szóló hirdetések találhatók. A két háborús időszakban megjelent lapokban a harci eseményekről s a frontokról

érkező üzenetek olvashatók. Ezzel egyidőben az újság már gyengébb nyomdatechnikával készült, s papírhianyról tudósítanak. 1945 elején már cenzúra ellenőrizte a kinyomtatásra váró újságot. Ennek ellenére minden héten rendszeresen megjelent az újság.

### › A hetilap nyelvezete, fordítói és a fordítások

A szerkesztők és az újság munkatársainak köszönhetően a könyvtárunkban megtalálható lapszámok alapján elmondhatjuk, hogy a kornak megfelelő szép magyar nyelven, igényes megfogalmazásban megírt cikkek és beszámolók jelentek meg a lapban. A korabeli nyomda-technika és az első korrektúrára kerülő kefenyomatok után alkalmanként nyomdahibákkal is találkozunk.

Itt kell kiemelni **Fliszár János** tanító több évtizedes gazdag fordítói tevékenységét, aki a „heti fordítás adag” mellett több neves magyar író és költő népszerű művét ültette át muravidéki szlovén tájnyelvre. Ezek közül Arany János Toldi-trilógiája, Mikszáth Kálmán: Szent Péter esernyője c. regény s Jókai Mór novellái is napvilágot láttak nyomtatásban hétről-hétre az újságban.

### • Muraszombat és néhány környező település lakossága az 1890, 1910 és az 1936. évi népszámlálási adatok alapján.

Naselje Település	Leto Év	Slovenci Szlovén	Madžari Magyar	Ostalo Más nemzetiség	Skupaj Összesen
Murska Sobota Muraszombat	1890	1321	539	274 (német, horvát)	1438
	1910	1310	1305	133 (német, horvát)	2748
	1936				3571
Beltinci	1890	1117	160	111 (német, horvát)	1388
	1910	1114	329	44 (német, horvát)	1484
	1936				1524
Rakičan	1890	579	19	34 (német)	632
	1910	570	12	14	596
	1936				571
Puconci	1890	418	20	13 (német)	452
	1910	444	62	5	511
	1936				506
Markišavci	1890	215	12	2	229
	1910	189	1	1	191
	1936				200

**Megjegyzés:** 1910-ben a népszámlálási adatok szerint a szlovén nemzetiségi lakosságot az „egyéb nemzetiségi csoporthoz” írták be egyes településeken. Matija Slavič: Naše Prekmurje, Murska Sobota, Pomurska založba, 1999. 124–135. p.

A fontosabb magyar nyelvű újságoknak az 1884 - 1889, valamint az 1941 - 1945 közötti időszakban fordításban is megjelentek. Szabó Suzana könyvtáros diplomadolgozatából idézve elmondhatjuk, hogy 1941 - 1945 között több, mint 5.500 hosszabb-rövidebb újságként volt olvasható muravidéki szlovén nyelvjárásból a hetilapban.

### Előfizetők és a példányszám

Kik voltak a hetilap előfizetői és olvasói? Több mint száz, illetve 70 év elteltével erre a kérdésre elég nehéz válaszolni. Méltán mondhatjuk azonban, hogy Muraszombat, Puconci, Markišavci, Rakičan, Beltinci akkori városi és falusi elöljárói, tanítói, ügyvédi, földbirtokosai, a gyártulajdonosok, kereskedők, iparosok, postamesterek, bírók, postai és adóhivatalnokok, valamint a rendfenntartó szervek tagjai s a polgári lakosság bizonyára szívesen olvasta ezen sajtóterméket. A példányszám nagyságáról nincs ismeretünk, de Muraszombat város és a környező települések lakossági számarányát méltányosan tükrözi az alábbi táblázat. Ennek alapján, ha nem is pontosan, de megközelítő adatokkal szolgálhatunk a hetilap olvasótáborát illetően.

## › Állományvédelem, mikrofilmzés, digitalizálás s világhálós elérhetőség

A hetilap legtöbb bekötött évfolyama a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtárban található, míg a köteles példányok egy részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi Budapesten. Az újság teljes évfolyamai s minden lapszáma egy közintézmény gyűjteményében sincsenek meg. Együttműködve a budapesti **Országos Széchényi Könyvtár Mikrofilmtárával** s Nagy Zoltán és munkatársainak jóvoltából 2003 és 2007 között a muraszombati könyvtárban sikerült mikrofilmre venni az összes 1884 és 1945 között megjelent magyar nyelvű helyi jellegű újságot. A hiányzó évfolyamokat és lapszámokat később Budapesten kiegészítették. Ilymódon sikerült

### A város és környéke neves személyiségei Muraszombat és Vidéke c. hetilapnál

- **Takács R. István**, a muraszombati elemi népiskola tanítója s igazgatója, három alkalommal volt a hetilap szerkesztője. Takács László neves műépítész édesapja.
- **Grünbaum Márk**, muraszombati nyomdatulajdonos (1852 szül. – Budapest, 1914). 1897-ben Muraszombatban eladta a nyomdáját, s később Budapesten a Pallas Kiadó nyomdájában vállalt munkát.
- **Sinkovich Elek** – főszolgabíró, szerkesztő (Bakovci, 1868. febr. 25. – Szombathely, 1938. márc. 30.)
- **Balkányi Ernő** – Berki (ma Szlovákia) 1870. – Lendva 1939. febr. 1. Nyomdász, kiadó, könyvkereskedő Lendván. Lendvára való költözése előtt Budapesten élt és működött. Muraszombatban megvette Grünbaum Márk nyomdáját, és egészen 1918-ig ő volt az egyetlen nyomdász Lendván és Muraszombatban.
- **Vratarics Iván**, ügyvéd, szerkesztő (Černelavci, 1874. jún. 13. – Muraszombat, 1909. nov. 22.)
- **Czifrák János** – ügyvéd, 11 évig volt a hetilap szerkesztője 1906. júl. 1. – 1917. nov. 4.
- **Vályi Sándor** – ügyvéd, szerkesztő (1883. nov. 11. – 1944. nov. 18.) A hetilapban megjelent magyar nyelvű verseiből szlovén nyelvű fordításkötet készült: Iz dežele daljne, Ljubljana, Salve, 2018.

megoldani az **Alsó-Lendvai Híradó**, a **Muraszombat** és **Vidéke**, valamint más korabeli hetilapok mikrofilmes állományvédelmét.

A Muraszombat és Vidéke hetilapról készült mikrofilmeket később Budapesten digitalizálták, és az 1884 - 1919 közötti évfolyamok a **Lendvai Könyvtár**, valamint az **Elektronikus Periodika Archívum** szervergépein keresztül elérhetők és letölthetők most a kutatók és az érdeklődők részére a világhálón keresztül.

## › Felhasználók ma

A hetilap bekötött, megsárgult lapjait s digitalizált oldalait a helyi kutatók, történészek, a könyvtár olvasói az egyetemi hallgatókkal együtt ma is gyakran böngészik és lapozgatják. A hetilap digitalizált változatának világhálós felhasználásáról s annak letöltéséről nem készítettünk felmérést.

## › Kitekintés s összegzés

Sajtótörténeti tanulmányok, összefoglalók s elemzések a **Muraszombat** és **Vidéke** c. hetilapról eddig jobbára csak szlovén nyelven íródtak. Ezek közül Szabó Suzana szlovén nyelvű diplomadolgozatát emelnénk ki. További



➤ A Muraszombat és Vidéke 1945. 39. évf. 1. szám címodalának részlete (Forrás: <https://epa.oszk.hu/03500/03504>)

részletesebb magyar és szlovén nyelvű tanulmányok s értékelések várhatóan majd ezután készülnek.

## › RÖVID ÖSSZEFoglaló

### A Muraszombat és Vidéke hetilap mint gazdag helyismereti forrás

A Muraszombat és Vidéke című vegyes tartalmú hetilap 1884. december 25-e és 1919. augusztus 10-e, valamint 1941. május 24-e és 1945. március 23-a között jelent meg. A 39 évfolyam keretében 1991 lapszám és egy különkiadás jelent meg. Az első években a muraszombati Gazdasági Fiókegylet, később pedig a helyi Magyar Közművelődési Egyesület volt a lap kiadója. Szerkesztői s munkatársai Muraszombat város neves jogászai, ügyvései, tanítói s közéleti személyiségei voltak.

A vezércikk mellett szépirodalmi tárcát közölt, hetente beszámolt a város és környéke jelentősebb közművelődési, gazdasági és sporteseményeiről. A fontosabb cikkek 1884 - 1889, valamint 1941 - 1945 között magyar és muravidéki szlovén nyelvjárásban is megjelentek. A hetilapot évtizedeken át Muraszombatban nyomtatták, kivéve két rövidebb időszakot, amikor Szentgotthárdon s Lendván készült az újság. A hetilap egyszerű nyomdai grafikai eljárással, síknyomással készült kevés illusztrációval, a példányszám nagyságáról nincs tudomásunk.

A hetilap legtöbb bekötött évfolyama a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtárban található, míg a köteles példányok egy részét az Országos Széchényi Könyvtár őrzi Budapesten. Az újság komplett teljes évfolyamai sajnos egy közintézmény gyűjteményében sincsenek meg.

A 2002-2008 közötti időszakban a hetilap valamennyi fellelhető évfolyama mikrofilmre került, amit később digitalizáltak. Évekkel később a lendvai könyvtár jóvoltából az újság 1884-1919 között megjelent számai a vilaghálón keresztül is elérhetők és letölthetők. A hetilap megsárgult lapjait, s digitalizált oldalait a helyi kutatók, történészek s az egyetemi hallgatók ma is gyakran böngészik és lapozgatják. Sajtótörténeti összefoglalók s elemzések erről a hetilapról eddig jobbára csak szlovén nyelven íródtak, részletesebb magyar nyelvű tanulmányok s értékelések várhatóan majd ezután készülnek.

### FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- › Csorna Jenő (1896. 3. I.) Muraszombat és Vidéke, Muraszombat
- › Prekmurje – seznam občin v abecednem redu, razvrščenih po sodnih okrajih z navedbo raznovrstnih podatkov (1921) Murska Sobota, Okrajno glavarstvo v Murski Soboti, 26. p.
- › Dopis Civilnega komisarja o razmerah v Prekmurju leta 1921. Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota, helytörténeti gyűjtemény, 26. sz. doboz, 26/5. dok.
- › Krajevni leksikon Dravske banovine (1937) Ljubljana, 715. p.
- › Brumen, N. (1961) Tiskarne v Pomurju, pregled tiskarn v Murski Soboti, Lendavi, Gornji Radgoni in v Ljutomeru. Kronika, 82-92. p.
- › Krajevszky G., Takács M. (1964) Vas megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1777-1963. Szombathely, Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, 109. p.
- › Berčič, B. (1968) Tiskarstvo na Slovenskem, Ljubljana, 270. p.
- › Horváth F. (1978) Zala megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1861-1973. Zalaegerszeg, Zala Megyei Könyvtár, 195. p.
- › Škaraf, I. (1978) Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919, Ljubljana, SAZU.
- › Szabo S. (1987) Časopisje v Prekmurju 1941-1945. Diplomska naloga. Ljubljana, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, 140. p.
- › Bence L. (1996) Írott szóval a megmaradásért. Győr, Lendva, Hazánk, Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 196. p.
- › Kuzmič, F. (1999) Bibliografija prekmurskih tiskov 1920-1998. Ljubljana, ZRC, 94. p.
- › Slavič, M. (1999) Naše Prekmurje, Murska Sobota, Pomurska založba, 348. p.
- › Papp J. (2002) Lendvai nyomdatörténet 1573-1945. Muratáj, 1-2. sz. 82-89. p.
- › Göncz L. (2006) Felszabadulás vagy megszállás. Lendva, Magyar Nemzetiségi Intézet, 309 p.

### ELEKTRONIKUS FORRÁS:

- › Pallas Nagy Lexikona, <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/m-1120C/mura-szombat-12BB5/> (Letöltve: 2019. okt. 17.)
- › Muraszombat és Vidéke, <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (Letöltve: 2019. okt. 17.)
- › Könyvtár és Kulturálisi Központ Lendva, <https://www.kl-kl.si/domoznanstvo/digitalna-periodika/murska-sobota-in-okolica-1885-1919/> (Letöltve: 2019. okt. 17.)
- › Elektronikus Periodika Archívum – Muraszombat és Vidéke: 1910-1911, 1913-1919 és 1941-1945. <https://epa.oszk.hu/03500/03504> (Letöltve: 2019. okt. 17.)

Dejan SÜč

# Družinska zgodba največjega prekmurskega tiskarja

O življenjski zgodbi Erna Balkányija, prav gotovo najpomembnejšega tiskarja Prekmurja, ki je med drugim izdal tudi prvo številko Ljudske pravice, predhodnice današnjega Dela, vemo zelo malo. Kolikor je neprecenljiva njegova tiskarska zapuščina, je neverjetna tudi zgodba njegove družine, njen izvor ter njena usoda.

Ernő Balkányi se je v Dolnjo Lendavo preselil leta 1896, prevzel tiskarno, ki je s presledki v mestu obratovala že od leta 1889 dalje in začel s tiskom leta 1898. Zaradi uspešnega poslovanja je že leta 1904 odprl podružnico tudi v Murski Soboti, pri njem se je za vajenca med drugim izučil tudi Izidor Hahn, kasnejši lastnik tiskarne v Murski Soboti. Balkányijevi tiskarni v Dolnji Lendavi in Murski Soboti sta bili med leti 1904 in 1919 edini tiskarni v Pomurju. Kljub doprinosu Balkányija pri razvoju medijev v današnji Sloveniji, pa o njegovem življenju in življenju njegove družine ne vemo skoraj nič. Erna Balkányija lahko opazite na sliki iz njegove tiskarne na sredi »Slike 1«.

Na grobu na dolgovaškem judovskem pokopališču je navedeno, da se je Ernő rodil 1870., iz popisa Dravske banovine 1937 lahko ugotovimo tudi kraj rojstva, in sicer gre za tedanji Berki, današnji Rokycany na Slovaškem, ter ime žene, Dora Mayer iz Keszthelya. Rokycany se danes nahaja v bližini Prešova (pred letom 1920 obstaja kot Eperjes), kjer bi načeloma moralo biti zabeleženo tudi njegovo rojstvo. Njegovo rojstvo je bilo vendarle zabeleženo v več kot 20 dodatnih kilometrov oddaljenem naselju Široké (madž. Siroka), danes na Slovaškem.

Rodil se je 24. 1. 1870 v kraju Berki, prvotno kot Sándor Bálkányi, a je očitno kasneje vendarle začel uporabljati



• Slika 1: Ernő Balkányi v tiskarni (Foto: Viktor Hranilović)

ime Ernő, o čemer priča kratica od (=oder) pri zapisu rojstva. Kot starša sta navedena Bernhard/Bernát Balkányi ter Giselle geb. Rosenberg. Rojstni list Erna je na »Sliki 2«.

Pri raziskovanju mi je v veliko pomoč bilo tudi dejstvo, da je leta 1869 prišlo do izvedbe popisa v tedaj že Avstro-Ogrski monarhiji. Ker je Berki manjše naselje (danes okoli 950 prebivalcev), sem šel pregledal popis ter našel gospodinjstvo Bernáta Balkányija, ki je bil glede na popis rojen leta 1838 v kraju Füzér. Že naslednja vrstica ni ustrezala zapisu iz rojstnega lista Erna, saj je kot mati bila navedena ženska z imenom Antonia, ki je bila roje-

		Sándor ad. Ernő Bálkányi		Bernát ad. Bernhard Giselle	Giselle geb. Rosenberg	Berki	Aliar Jehanna
	24.						

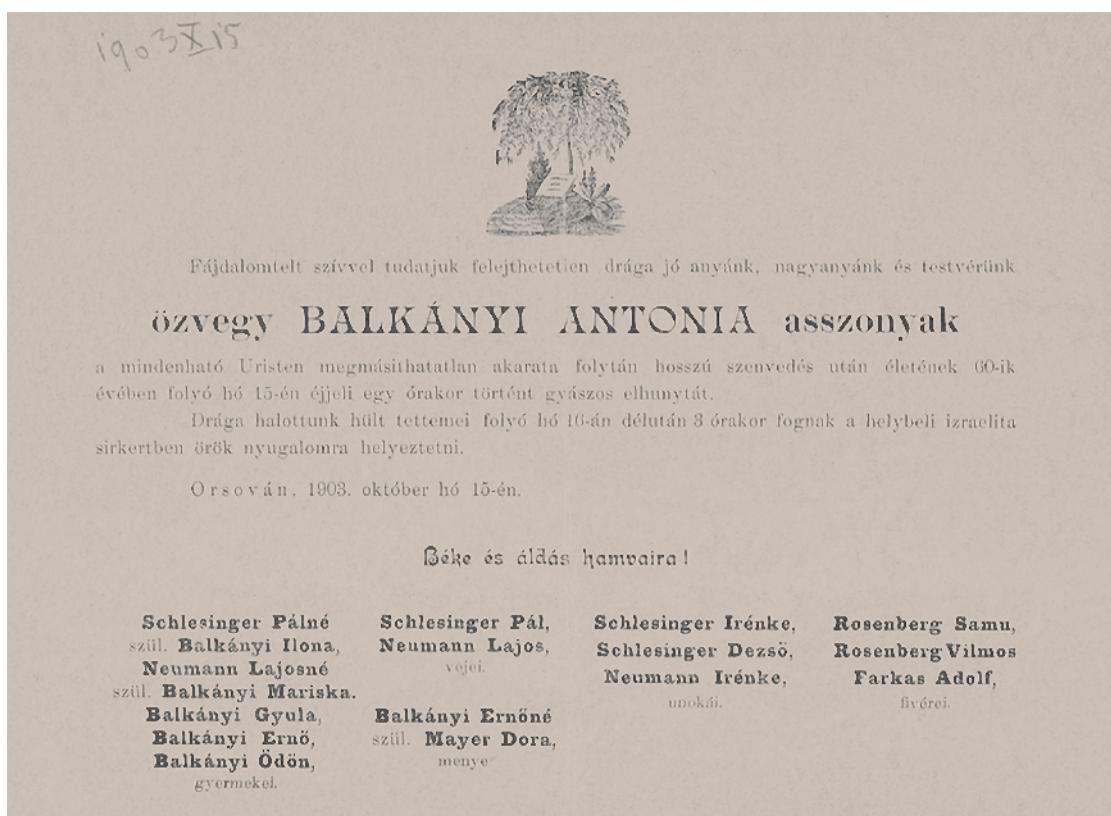
• Slika 2: Rojstni list Sándorja (Ernő) Balkányi

Počet obyvateľov	Alojované	Ukazovateľnosť	Výber obyvateľstva	Národnosť	Na území s vysokou hustotou	Národnosť	Na území s nízkou hustotou
1	szül. Balkányi	1838	Borotka učo	Balkányi	gárdások	Füzér	1
1	Antónia	1848	vlo		Házszállás	Abos	1
1	Gyula	1864	vlo			vlo	1
1	Elik	1865	vlo			vlo	1
1	Ivana	1867	vlo			Berkij	1
5		32					5

Slika 3: Popis družine Balkányi iz leta 1869

na leta 1848 v kraju "Abos". Navedeni so bili tudi otroci, Gyula (r. 1864), Elik/Elek (r. 1865) ter Ilon (r. 1867). Le Ilona je bila glede na zapis rojena v Berkiju, ostala dva otroka pa v rojstnem kraju matere, Abosu (danes Obišovce na Slovaškem). Najdba rojstnega lista Ilone bi potrdila ali ovrgla teorijo, da je to družina tiskarnarja. Popis iz leta 1869 je dodan pod »Slika 3«. Naj še dodam, da je bila ta družina zelo premožna za tiste čase, saj je imela hiša, ki je bila sicer v najemu kar 4 sobe ter še dodatne 4 hleve. Bernát je tako imel največ živali v naselju.

Našel sem rojstni list Ernőve sestre Ilone, ki se je rodila kot Hani od. Ilona 24. marca 1867, kot oče je navezen Bernat, kot mati ponovno Giselle od. (=oder) Golde geb. (=geboren) Rosenberg. Ime ponovno ni ustrezalo, a vendarle je izgledalo, kot da je imela mati tri imena: judovsko Golde ter vsakodnevno Antonia. Zaenkrat drugega pojasnila ni na voljo. Rojstni list Ilone je dodan pod »Slika 6«. Zmedo je do ene mene razrešila najdba osmrtnice Antonie, ki je umrla 15. oktobra 1903 v Orsovi, ki danes leži v Romuniji. Domneval sem, da si tiskarnar ne bi

Slika 4:  
Osmrtnica  
Balkányi  
Antonia  
iz leta 1903

● Slika 5:  
Zapis iz  
Auschwitz-a,  
26. 1. 1945

Jug	Ist. Jude Jugend	Franjo Balkanyi	Haft-Nr.
Vor- und Zuname:	Franjo Balkanyi		
Beruf: Schlosser	geboren am: 3.10.29.	in Montevideo	
Anschriften-Ort:	Straße Nr. _____		
Eingel. am: 26.1.45	Uhr von KL.Auschwitz	Entl. am _____	Uhr nach _____
Bei Einlieferung abgegeben:			
Hut/Mütze	Paar Schuhe/Stiefel	Kragenknöpfe	Koffer
Mantel	Paar Strümpfe	Halstuch	Feuerzeug
Rod	Gamaschen	Taschentuch	Pfeife
Weste/Kletterweste	Kragen	Paar Handschuhe	Zigaretten/Zigaretten
Hose	Vorbemband	Brieftasche mit	Arbeitsbuch
Ballkneifer	Binden/Fliege	Papiere	Wasser
Oberhemden	Paar Armbänder	Sportkemb/Hosen	Blattfili/Dreiblatt
Unterhemden	Paar Sodenhalter	Abschieden	Gelbbörse
Unterhosen	Paar Mansch.Knöpfe	Schlüssel a. Ring	Kamm
Wertsachen: ja-nein			
Abgabe bestätigt:		Gefangenenvorwalter:	
<i>Franz Balkanyi</i>		<i>fala</i>	

dovolil, da ne bi natisnil osmrtnice za svojo mater in tako zadel terno ter našel osmrtnico. Tam je med otroci vdove (mož je torej umrl pred 1903) naveden tudi Balkányi Ernő ter žena Mayer Dora. Imena bratov, ki so bili pred tem le teorija, so bili s tem potrjeni. Teorijo še dodatno potrjuje zapis bratov pokojne, kjer je večina priimkov (2/3) Rosenberg. Priimek Farkas je posledica madžarizacije priimkov ob koncu 19. stoletja, skoraj zagotovo je v osnovi priimek Rosenberg. Osmrtnica je dodana pod »Sliko 4«.

Zaenkrat je nemogoče opredeliti, kdo od bratov/ sester Erna je, če sploh, preživel holokavst. Življenje je Erna vodilo preko Budimpešte do Keszthelya, kjer je spoznal svojo bodočo ženo Doro ter nato do Alsólendve (Dolnje Lendave), kjer je prevzel tiskarno in več desetletij bil glavni akter na področju tiskanja časopisov,

knjig, cerkvenih knjig itd. Med drugim je bila v njegovi tiskarni 5. oktobra 1934 natisnjena tudi prva številka Ljudske pravice, predhodnica Dela, katere izdajatelj in urednik je bil Miško Kranjec.

Od nekdaj se je vedelo, da se je Ernu leta 1902 v Lendavi rodil sin Elek. Leta 1939 je Ernő umrl, posle je prevzel sin, ki so ga tedaj jugoslovanske oblasti že preimenovale v Aleksa. Aleks je bil ubit 31. marca 1945 v tišinskem gozdu v bližini Murske Sobote s strani »nyilašev«, pripadnikov radikalne antisemitske stranke. S tem se je za nekatere zgodovinarje zaključila zgodba prisotnosti Balkányijev v Prekmurju.

Resnica pa je vendarle precej drugačna. Med pregledovanjem matičnih knjig Dolnje Lendave za drugo rodoslovno raziskavo sem naletel na rojstvo drugega sina

Wo in Haft gewesen und wie lange	Auschwitz 2-V-44-18.I.45, Buchenwald 25.I.45
Place of Detention Giving Dates	
Einzelheiten betreffend die Haft, im besonderen etwaige grausame Behandlung und Zeit derselben, Gründe hierfür und die Namen der Täter, falls bekannt:	
Give particulars of confinement including any inhumane treatment with dates, reasons and names of perpetrators, if known:	
usual treatment in concentration camps, beaten	
by travel from Auschwitz to Buchenwald	

● Slika 6: Bivanje v Auschwitzu

tiskarja Erna Balkányija, Lajosa Balkányija, ki je bil glede na zapis rojen 3. marca 1899 v Dolnji Lendavi. Ker o njem nisem našel ničesar drugega, sem pregledal bazo žrtev holokavsta, bazo YadVashem in ob vpisu imena našel 5 zadetkov, enega v povezavi z Lendavo, saj se je nanašal na Juda iz Čakovca. Zapis o rojstvu je kot kraj rojstva navedel »Alsolendvo«, leto rojstva pa leto 1899. Prav gočovo je bilo govora o isti osebi, ki je bila potem takem deportirana v koncentracijska taborišča. Ob njem sta bila navedena še dva člana družine, domnevno žena Etelka ter sin Ferentz. Kar je ujelo mojo pozornost, je bil zapis o letnici in kraju otroka, kjer je bilo zapisano »Montevideo, Uruguay, 1928«. Prepričan sem bil, da gre za napako, zato sem preveril dokumente iz taborišča Auschwitz.

Našel sem zapis o deportiranu, Judu Franju Balkányiju, rojenem 10. marca 1929 v Montevideu v Urugvaju. Glede na zapis na drugi strani je bila oseba med osvobojenci iz taborišča Buchenwald na dan osvoboditve s strani ameriške vojske dne 11. aprila 1945. V enem od drugih zapisov je navedeno, da je Franjo prišel v Auschwitz 2. maja 1944 (deportacije prekmurskih Judov so bile opravljene 26. aprila 1944), kjer je bil do 18. januarja 1945. Tedaj so ga očitno poslali na marš smrti do taborišča Buchenwald, kamor je prispel 25. januarja 1945. Po tistem se je sled za njim izgubila in iskanje po vseh bazah ni obrodilo sadov. Zapis iz Auschwitza se nahaja pod »Slika 5«, zapis o bivanju v koncentracijskih taboriščih pod »Slika 6«.

Približno pred dvemi leti je mojo pozornost vzbudil zapis brazilske izdaje BBC-ja, ki je ob priložnosti Svetovnega dneva spomina na žrtve holokavsta (obletnica osvoboditve Auschwitza 27.1.) opravil intervju z enim od preživelih. K intervjuju je bil povabljen taboriščnik s številko 186550, star 88 let z imenom Francisco Balkanyi. Čas ni spremenil veliko, je pa očitno iz številke 186650 tekom let nastala številka 186550. Da gre za isto osebo, potruje »Slika 5«, kjer v desnem kotu zgoraj vidite zapisano številko zapornika. Da je Ferenc, Franjo ali Francisco resnično preživel vojno, potruje tudi viza, izdana s strani konzulata Brazilije, ki jo je leta 1954 Francisco uporabil za potovanje v Montevideo. »Slika 7«.

Francisco Balkányi, vnuk največjega tiskarja Prekmurja, je danes star 91 let in živi v Braziliji.

8.3.1	REPÚBLICA DOS ESTADOS UNIDOS DO BRASIL			605
FICHA CONSULAR DE QUALIFICAÇÃO				
Esta ficha, expedida em duas vias, será entregue à Polícia Marítima e à Imigração no porto de destino				
Nome por extenso <u>Francisco Balkanyi Rosenberg</u>				
Admitido em território nacional em caráter: Temporário.				
Nos termos do art. 7-a do Dec. 7.967 de 1945				
Lugar e data de nascimento <u>Montevidéu, 3 / 10/ 1928</u>				
Nacionalidade <u>Uruguai</u> Estado civil <u>Casado</u>				
Filiação (nome do Pai e da Mãe) <u>Luis Balkanyi</u>				
Eta Rosenberg Profissão <u>Comerciário</u>				
Residência no país de origem <u>San Fructuoso 1051-Mont.</u>				
NOMB		IDADE	SEXO	
FILHOS				
MENORES				
DE 18 ANOS				
Carteira de Identidade		expedida em		
<u>Baksaparaxx</u>		<u>28-12-1949</u>		
pela Policia de Montevidéu				
visado sob n. <u>11384</u>				
<u>Assinatura do Portador</u>				
Sôlo Cons				
 Consulado Geral do Brasil em <b>MONTEVIDÉU, 23 novembro 1954</b> Pelo Cônsul Geral <u>A. Fontinato Neto</u> Cônsul Adjunto				

● Slika 7: Viza Francisca Balkányi

Sindi Časar

# Šolske sestre v Prekmurju

Nunski red, znan pod imenom »Slovenjebistriške šolske sestre«, je nastal v 19. stoletju kot odgovor na potrebe takratnega časa. Izšel je iz kongregacije, ki je prišla v Maribor in se nato razdelila. Kongregacija, ki je v medvojnem obdobju vodila večino vrtcev v Prekmurju se je že od vsega začetka ukvarjala z vzgojno-prosvetno in karitativno dejavnostjo.

## › Kdo sploh so bile šolske sestre?

Skupnost šolskih sester naj bi prišla na priporočilo škofa Antona Martina Slomška, ki pa njihovega prihoda ni dočkal. Zanje se je potegovalo predvsem katoliško dobrodelno Društvo gospa v Mariboru, ki se je obrnilo na red šolskih sester III. reda sv. Frančiška Asiškega v Algersdorfu pri Gradcu, v občini Eggenberg. Te so prišle v Maribor s povabilom lavantinskega škofa Jakoba Maksimilijana Stepinška leta 1864 in se posvečale predvsem vzgoji deklet. Čez čas je prišlo do razdelitve šolskih sester v dve veji. Prva je že leta 1869 v Mariboru ustanovila novo redovno skupnost Šolskih sester sv. Frančiška Kristusa Kralja, druga pa je bila najprej filialka materne hiše v Algersdorfu in je šele v 20. stoletju prevzela ime sestre Frančiškanke Brezmadežnega spočetja. Slednje so leta 1923 dobile svoj noviciat, ki so ga najprej ustanovile pri Sv. Petru pri Mariboru, nato preselile v Apače ter nazadnje v Slovensko Bistrico.<sup>1</sup> Obe veji šolskih sester sta delovali z nalogom in ciljem skrbeti za krščansko vzgojo in izobraževanje mladine, vendar so mariborske sestre postajale vedno bolj »mestne«, graške pa vedno bolj »podeželske«.<sup>2</sup>

Slovenjebistriške šolske sestre so svojo pozornost namenjale izobraževanju in vzgoji ženske mladine v krščanskem duhu ter v kolikor so razmere terjale tudi postrežbi bolnikov v javnih bolnišnicah in zasebnih hišah.<sup>3</sup> V Slovenski Bistrici so vodile sirotišnico, ustanovile skupnost na Golniku ter prispevale k sanatoriju za pljučne



● Na fotografiji je sestra M. Avgustina Pavel z gojenkami v internatu, ki so obiskovale meščansko šolo okrog leta 1930. Fotografirane so na dvorišču hiše, ki so jo kupile in kjer so vodile vrtec.

(Vir: Sken fotografije, pridobljen in knjigi Kronika frančiškank Brezmadežne, str. 145.)

bolnike.<sup>4</sup> Na Štajerskem in v Prekmurju so ustanavljale sirotišnice, šole in zavode za revna dekleta. Poleg delovanja na podeželskih območjih pa so bile prisotne tudi npr. v Črni gori, kjer so delovale v psihiatrični bolnišnici. Po svetu pa so delovale v Švici, Braziliji, v medvojnem

<sup>1</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika frančiškank Brezmadežne ...*, 59.

<sup>2</sup> Kodrič, M. Similjana in B. Natalija Palac. *Redovništvo na Slovenskem ...*, 59.

<sup>3</sup> Konstituciji šolskih sester III. reda sv. Frančiška ..., 1.

<sup>4</sup> Frančiškanke Brezmadežnega spočetja.



Na fotografiji so sestre Avgustina, Melanija, Marisela, Serafija, Vida, Lucija in Benicia ter kandidatinje in otroci v Dolni Lendavi. Fotografija je posneta okrog leta 1930. (Vir: Sken fotografije, pridobljen v knjigi *Mitten unter den meschen zeichen christlicher hoffnung: Kongregation der Franziskanerinnen von der unbefleckten empfängnis*, str. 41.)

obdobju med sezonskimi delavci v Franciji ter bile prisotne tudi v misijonih na Kitajskem, v Južni Afriki idr.<sup>5</sup>

### › Prihod šolskih sester v Prekmurje

Med obema vojnoma so imele šolske sestre v Kraljevini Jugoslaviji 45 šolskih vzgojnih ustanov: od otroških vrtcev preko ljudskih, mečanskih, gospodinjskih in obrtnih šol do učiteljišča v Mariboru.<sup>6</sup> V tem obdobju je za vzgojo skrbelo preko 200 sester, ustanovile pa so tudi največ vrtcev, ki so jih vodile po znani Fröblovici metodi.

Ob priključitvi Prekmurja k novonastali državi, so bile pomembe katoliške vezi z drugimi deli države, saj so le-ti prispevali k temu, da so v Prekmurje prišle t. i. šolske sestre. Te so februarja leta 1920 najprej prišle v vas Žičke, kjer so prevzele vaško katoliško šolo. Vse tri »hčere svetega

<sup>5</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika ...*, 59.

<sup>6</sup> Kodrič, M. Similjana in B. Natalija Palac. *Redovništvo ...*, 126.

Ferenca« so bile Prekmurke, glavna učiteljica med njimi pa je bila sestra Ladislava Pavel<sup>7</sup>. V Žičkih so zgradile tudi samostan s kapelico, ki je postal žarišče kulturno prosvetne dejavnosti, saj so tam vodile tudi gospodinjske tečaje.

S svojim delovanjem so na povabilo beltinske grofice Marije Zichy nadaljevale v Beltincih, kjer so organizirale prve gospodinjske tečaje v Prekmurju. Ti so bili namenjeni predvsem kmečkim dekletom in ženam, ki so že elele postati dobre gospodinje.

Dejstvo, da so bile zelo dobro sprejete ter so postale vzgled tudi drugim prekmurskim krajem, ki so se trudili pridobiti šolske sestre v svoj kraj, je vplivalo tudi na kraj Turnišče. Tja so po dolgih pogajanjih za dovoljenje nasehititve šolske sestre prišle leta 1928. V dobrih dvajsetih letih

<sup>7</sup> Rojena kot Amalija Pavel. Sestra dr. Avgusta Pavla, znanega slovenskega pesnika, pisatelja, jezikoslovca, etnologa in prvega prekmurskega znanstvenika. Sestra Ladislava Pavel je v Žičkih delovala do leta 1948, ko je zbolela in umrla v bolnišnici v Čakovcu. Pokopana je na pokopališču v Žičkih.

so v Turnišču vodile otroški vrtec, sirotišnico, prirejale gospodinjske tečaje ter med okupacijo 1941–1945 poučevale tudi na osnovni šoli.<sup>8</sup>

V medvojnem obdobju so v celotnem Prekmurju odprle tri otroške vrtce, in sicer v Dolnji Lendavi, Turnišču in Dobrovniku. Prva dva sta bila v zasebni lasti, medtem ko je na ustanovitev otroškega vrtca v Dobrovniku vplivala kraljeva banska uprava, ki je pozvala in prosila šolske sestre v Slovenski Bistrici, da prevzamejo otroški vrtec na obmejnem območju.<sup>9</sup> Banovina se je z odlokom zavzela, da bo plačevala večji del stroškov za delovanje otroškega vrtca šolskih sester.<sup>10</sup> O potrebi vrtca v Dobrovniku je spisal sestavek oz. izjavu tudi dekan lendavske dekanije Ivan Jerič ter izjavil, da je otroški vrtec v Dobrovniku potreben iz verskih in narodnih ozirov.<sup>11</sup> Tako so prišle sestre v Dobrovnik leta 1939, kjer so odprle otroški vrtec in stanovale v nekdanji trgovini z mešanim blagom, v Gerenčerovi hiši.

Sestre, ki so vodile predšolske ustanove ter druge izobraževalne ustanove, so morale imeti izobrazbo, določeno za otroške vrtnarice in se ravnati po pravilih, ki jih je odobrilo Ministrstvo prosvete.<sup>12</sup> Slednje je določalo tudi za poskus podprtavljenja otroških vrtcev, ki bi prinesel nekakšno poenotenje šolskega sistema, vendar mu razlik med pokrajinami ni uspelo odpraviti. Zakon o narodnih šolah iz leta 1929 je otroške vrtce preimenoval v zabavišča.<sup>13</sup>

## › Šolske sestre v Dolnji Lendavi

Ideja o prihodu šolskih sester v drugo največje mesto v Prekmurju – Dolno Lendavo, je zacvetelā leta 1925. Za ogled in možnost naselitve je v sklopu vizitacije pripravovala v Prekmurje generalna predstojnica kongregacije, sestre Aurelie Pulpach s sestro Ladislavo Pavel, ki ju je sprejel dolnjelendavski kanonik Florian Strauss. Ta se je že veliko let trudil, da bi v Lendavo spravil sestre,

ki bi mu pomagale pri vzgoji mladine.<sup>14</sup> Načrtovano je bilo, da bi sestre v Dolnji Lendavi najprej vodile otroški vrtec in učile šivati, poučevale glasbo, kasneje pa prevzele tudi šolo.<sup>15</sup> Njihov prihod na območje Dolnje Lendave bi, kakor je zapisano v ustanovitveni dokumentaciji, s svojo podružnico močno podprl katehetno dejavnost in krščansko vzgojo otrok.<sup>16</sup>

Za sam nakup hiše v Dolnji Lendavi so šolske sestre pri Sv. Petru pri Mariboru dobine soglasje kongregacije sester v Eggenbergu, dovoljenje pa je kongregacija potrebovala tudi s strani škofije v Mariboru, preko katere bi izvedla nakup.<sup>17</sup> Zemljivo, za katerega je pozitivno mnenje o ustreznosti spisal mojster Josef Ascherl<sup>18</sup> iz Dolnje Lendave, je vključevalo pritlično hišo, gospodarsko poslopje, klet, ograjeno zemljivo in vrt.<sup>19</sup> Zemljivo, ki so ga kupile, je bilo v privatni lastni, in sicer v lasti Josipa Toplaka, znanega dolnjelendavskega trgovca železa.

Prvih šest sester je iz sv. Petra pri Mariboru prišlo že 3. avgusta leta 1925 ter se vselilo v vilo na današnji Glavni ulici. Ker je bil začetek z okrnjenimi finančnimi sredstvi težak, so najprej začele z vodenjem internata za dekleta in kandidatinje, ki so obiskovale meščansko šolo. Sestra Avgustina Pavel pa je med drugim v letih 1926 in 1927 poučevala tudi prvi razred na meščanski šoli.<sup>20</sup> Vodile so tudi gospodinjske tečaje in druge prireditve.<sup>21</sup>

Po težavnem začetku, polnem odrekanj, so šolske sestre v Dolnji Lendavi odprle zasebni otroški vrtec. Ustanovljen je bil 25. februarja 1926 z odlokom ministrstva za prosveto.<sup>22</sup> Po poročanju časopisa so prosvetno dovoljenje za odprtje šolskega vrtca<sup>23</sup> dobine po posredovanju

<sup>14</sup> Petz, Maria Andrea. *Mitten ...*, 39.

<sup>15</sup> 'Gründung einer Schwesternniederlassung in Dolnje Lendava, Prekmurje.' Nadškofijski arhiv Maribor.

<sup>16</sup> Prav tam.

<sup>17</sup> 'Spisi iz arhivske škatle Redovnice 1923–1931.' Nadškofijski arhiv Maribor.

<sup>18</sup> Josip oz. Jožef Ascherl znan kot mojster oz. stavbenik, ki je zgradil evangeličansko cerkev v Lendavi. Bil je tudi lastnik lesne trgovine v Dolnji Lendavi.

<sup>19</sup> 'Spisi iz arhivske škatle Redovnice 1923–1931.'

<sup>20</sup> Petz, Maria Andrea. *Mitten ...*, 40.

<sup>21</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika ...*, 145.

<sup>22</sup> Pavlič, Slavica. *Predšolske ...*, 125.

<sup>23</sup> V časopisu imenovan tudi z madžarskim izrazom za vrtec: óvoda, pa tudi po prekmursko otroški ogradček, pogovorno tudi otroški ogradec, decin ogradec.

<sup>8</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika ...*, 147.

<sup>9</sup> 'Nov delokrog v Dobrovniku na Prekmurju.' Nadškofijski arhiv Maribor.

<sup>10</sup> Prav tam.

<sup>11</sup> 'Spis z dne, 22. 12. 1939.' Nadškofijski arhiv Maribor.

<sup>12</sup> 'Pavlič, Slavica. *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945 ...*, 120.

<sup>13</sup> Prav tam, 113.



❷ Slika vile, v kateri je deloval dolnjelendavski vrtec, na Glavni ulici v Lendavi. (Vir: Sken in izrez razglednice, osebni arhiv.)

narodnega poslanca Jožefa Klekla.<sup>24</sup> Sestra M. Marisela Gibičar je bila edina otroška vrtnarica. Upravne zadeve vrtca je opravljal upravitelj tamkajšnje šole Josip Birsa, od leta 1927 pa upraviteljica vrtca s. M. Avgustina Pavel.<sup>25</sup>

Medtem ko so otroci katoliških staršev dobili temelje verske vzgoje, se na otroke drugih veroizpovedi v katoliškem duhu, po besedah pisateljic knjige Šolske sestre Svetega Frančiška Kristusa Kralja, ni vplivalo. »Zato so starši drugih ver, a tudi brezverni, radi prepričali otroke sestram«.<sup>26</sup> Prakso o obisku otrok, ki so različnih narodnosti in različne vere, v dolnjelendavskem vrtcu potrjujejo statistični podatki o šolskih letih, ki jih hrani arhiv Slovenskega šolskega muzeja. Statistika narodnih

šol za zasebni otroški vrtec v Dolnji Lendavi za šolsko leto 1940/1941 daje podatke, da je vrtec obiskovalo 36 otrok, ki so bili po narodnosti slovenske in madžarske narodnosti ter so po verski strukturi večinoma rimokatoliške vere ter peščica evangeličanske.<sup>27</sup>

V dolnjelendavskem vrtcu je delovala tudi sestra Benjamina Ašič,<sup>28</sup> sestra slovenskega duhovnika, redovnika, patra in zdravilca Simona Ašiča. Najprej je prišla v Slovensko Bistro in kot kandidatinja, gojenka ter je nato po enoletnem novicijatu oz. preizkusni dobi pred sprejemom v red pričela z delom v otroškem vrtcu v Dolnji Lendavi, kjer je preživela približno dve leti.<sup>29</sup> V Dolnji Lendavi je

24 'Glašilo Slovenske Krajine: Šolske sestre v D. Lendavi.' Novine: *glasilo Slovenske Krajine*, 21. 3. 1926, 2.

25 Pavlič, Slavica. *Predšolske ...*, 126.

26 Kodrič, M. Similjana in B. Natalija Palac. *Redovništvo ...*, 126.

27 'Statistika narodnih šol: Zasebni otroški vrtec.' Arhiv Slovenskega šolskega muzeja.

28 Marija Ašič se je rodila leta 1910 v Raztezu pri Gorici blizu Krškega. Pri svojih 25 letih je stopila v samostan Slovenjebistiških šolskih sester. Umrla je leta 2009, stara skoraj 100 let.

29 Ašič, Benjamina. Posnetek iz pogovorne radijske odaje Ognjišče.

dočakala tudi madžarsko okupacijo leta 1941, nakar je z drugimi slovenskimi redovnicami odšla v Slovensko Bistrico.<sup>30</sup> Redovnice, ki pa so bile večinoma iz Prekmurja, so se morale znajti po svoje ter si najti delo drugje. Ena izmed takšnih možnosti se je pojavila v bolnišnici v Čakovcu, kjer so zamenjale sestre križarke, ki so kraj zaradi vojnih razmer morale opustiti.<sup>31</sup> Tam so prevzele različna dela v ambulanti, lekarni, operacijski sobi, na oddelkih, v kuhinji, pralnici in šivalnici.<sup>32</sup>

Po koncu druge svetovne vojne je sledil razpust samostana in nacionalizacija njihovega premoženja, tudi v Dolnji Lendavi. Kljub temu pa je v mestu ostalo še nekaj sester, ki so se zaposlike v raznih službah, ena izmed njih tudi v zdravstvenem domu. Sestri Liberata Lušina in Marisela Gibičar sta se nastanili v lendavskem župnišču, kjer sta prevzeli skrb za gospodinjstvo in cerkev.<sup>33</sup> V župnišču so tekom let bili še sestra Katarina Gibičar in sestra Faustina Žižek kot organistka.

Danes spomina na šolske sestre v Lendavi med mladimi več ni, vedno manj je tudi ljudi, ki se spomnijo sestre Marisele, kaj šele otroškega vrtca pod njihovim varstvom. Stavba na Glavnji ulici, kjer so imele sedež, pa še dalje propada, kdaj pa kdaj njen stanje zmede kakšnega turista, ki se slučajno znajde pred njo – domačini smo se s pogledom na propad že skoraj sprijaznili. Žal nam bo le takrat, ko storjenega propada več ne bo možno zaustaviti.

<sup>30</sup> Prav tam.

<sup>31</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika* ..., 163.

<sup>32</sup> Skupnost prvih sester, ki so se zaposlike v čakovski bolnišnici leta 1941, so med drugim bile: Faustina Žižek, Amalija Lovrenčič, Metodija Fuchs, Makrina Fotivec, Sofronija Kozar, Helena Čuk, Marisela Žalig, Irena Petek, Dominika Kavaš, Tekla Krauthauser, Regina Čučič in Gracija Čurič (po Šolar in Kadiš, ..., 164). Delovale pa so tudi v Prelugu in Podturnu.

<sup>33</sup> Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika* ..., 146.

## VIRI IN LITERATURA

### ARHIVSKI VIRI:

- ▶ ‘Gründung einer Schwesternniederlassung in Dolnje Lendava, Preckmurje: Andas Hochwürdigste fürstbischofliche Lavanter-Ordinariat in Maribor, z dne 1. 5. 1925.’ Fond Redovnice 1923–1931, signatura 1205, šk. 1. Nadškofijski arhiv Maribor. Nadškofijski ordinariat Maribor, 1925.

- ▶ ‘Nov delokrog v Dobrovniku na Prekmurju. Spis provincialne prednice Romane Toplak, z dne 17. 12. 1939.’ Fond Redovnice 1938–1940 in 1929–1938, signatura 1205, šk. 3. Nadškofijski arhiv Maribor. Nadškofijski ordinariat Maribor.
- ▶ ‘Spisi iz arhivske škatle Redovnice 1923–1931.’ Fond Redovnice 1923–1931, signatura 1205, šk. 1. Nadškofijski arhiv Maribor. Nadškofijski ordinariat Maribor, 1925.
- ▶ ‘Spis z dne, 22. 12. 1939, priloga. v arhivski škatli Redovnice 1938–1940 in 1929–1938.’ Fond Redovnice 1938–1940 in 1929–1938, signatura 1205, šk. 3. Nadškofijski arhiv Maribor. Nadškofijski ordinariat Maribor.
- ▶ ‘Statistika narodnih šol: Zasebni otroški vrtec.’ Fond Otroški vrtec Lendava. Arhiv Slovenskega šolskega muzeja v Ljubljani, 1941.

### ČASOPISNI VIRI:

- ▶ ‘Glasi: Slovenska Krajina: Šolske sestre v D. Lendavi.’ *Novine: glasilo Slovenske Krajine*, 21. 3. 1926, 2.

### ELEKTRONSKI VIRI:

- ▶ b. n. l. ‘Franciškanke Brezmadežnega spočetja.’ Internetni vir: <http://www.francisek.si/franciskanke-brezmadeznega-spočetja-fbs/>.

### DRUGI VIRI:

- ▶ Ašič, Benjamina. Posnetek iz pogovorne radijske odaje Ognjišče, v oddaji Naš gost (8. december 2007); govori sestra Benjamina Ašič, Franciškanka Brezmadežnega spočetja. Internetni vir: [radio.ognjišče.si/sl/dec\\_2009/slovenija/338/](http://radio.ognjišče.si/sl/dec_2009/slovenija/338/).

### LITERATURA:

- ▶ Kodrič, M. Similjana in B. Natalija Palac. *Redovništvo na Slovenskem: Šolske sestre svetega Frančiška Kirstusa Kralj: Zgodovina – poslanstvo – življenje*. Ljubljana: Mariborska, koroška in tržaška provinca šolskih sester, 1986.
- ▶ Konstitucij Šolskih sester III. reda sv. Frančiška. Maribor: Zavod šolskih sester, 1922, 1.
- ▶ Pavlič, Slavica. *Predšolske ustanove na Slovenskem 1834–1945*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1991.
- ▶ Petz, Maria Andrea. *Mitten unter den Menschen Zeichen Christlicher Hoffnung*. Kongregation der Franziskanerinnen von der Ubefleckten Empfängnis. Dokumentation. Zvezek 3. Graz: Kongregation der Franziskanerinnen von der Ubefleckten Empfängnis, 2005.
- ▶ Šolar, Amabilis in Marija Kadiš. *Kronika franciškank Brezmadežne*. Slovenska Bistrica: Provincialno vodstvo FBS, 1994.

Tadeja Andrejek

# Poročanje tednika Alsó-Lendvai Hiradó iz prekmurskih krajev izven ožjega območja Dolnje Lendave

**Sodoben svet, ki ga poznamo danes, nam na vse možne načine in na vsakem koraku omogoča dostop do novic oz. informacij. Ljudje smo po naravi vedyozeljni, zanimajo nas različne novice, še bolj smo pa pozorni na tiste, ki so neposredno povezane z nami in našim okoljem. V naši preteklosti je k širjenju novic in obvestil prispeval časopis.**

**P**red 130 leti je v okraju Dolnja Lendava začel izhajati tednik Alsó-Lendvai Hiradó. Takratno

Prekmurje je bilo del Kraljevine Ogrske, znotraj dvojne avstro-ogrsko monarhije. Prekmurje je bilo upravno razdeljeno med dve županiji, na županijo Železno s sedežem v Sombotelu in županijo Zala s sedežem v Zalaegerszegu. Urbano in gospodarsko sta se najbolj razvili obe okrajni središči, Murska Sobota in Dolnja Lendava. Na podlagi zbranih člankov takratnega tednika Alsó-Lendvai Hiradó želim predstaviti del zgodovine s poudarkom na novicah iz prekmurskih krajev oz. naselij, ki danes ne ležijo na dvojezičnem območju Republike Slovenije.

V tedniku Alsó-Lendvai Hiradó so v začetku julija leta 1890 objavili, da se je zgodil rop židovske molilnice v Murski Soboti. Storilci so vломili v molilnico in skozi okno prišli v notranjost, kjer so razbili posodo, namenjeno darovom, in iz nje ukradli denar. Ta dogodek je židovsko skupnost v Murski Soboti opozoril, da so začeli razmišljati o varnostnih ukrepih.<sup>1</sup> Ropi in tativne so se pogosto pojavljale med novicami v časopisu Alsó-Lendvai Hiradó. V sredini februarja leta 1910 so tako poročali iz okraja Beltinci, da v njihovem okolišu že dlje časa deluje tat, ki krade kokoši in ga kljub resni preiskavi niso mogli uloviti. Vse do 17. februarja, ko časopis poroča,

da so ujeli sumljivo osebo izven Beltincev, ki je imela pri sebi 33 kokoši.<sup>2</sup>

Vsako leto so se v tedniku tudi na široko razpisali o praznovanju državnih praznikov. Pred 120 leti je tednik opisoval, kako se je mladina iz okraja Beltinci spominjala Petőfija Sandorja ob njegovi okrogli obletnici smrti. Najprej so se udeležili svete maše, nakar so odšli v dvorano, kjer jih je pričakalo občinstvo, in šele ko je prišel grof Zichy z družino, se je proslava začela. Učenci so, kot navaja tednik, deklamirali ali zapeli različne pesmi, kot so: *Egy gondolat bánt engemet, Ismét magyar lett a magyar, Szózat ter Honfidal*. Na koncu je vse zbrane nagovoril grof Zichy Avgust, ki je v svojem govoru pohvalil učence in jih pozval, da v teh pesmih najdejo ljubezen do domovine.<sup>3</sup>

Leta 1902 je časopis objavil zanimivo zgodbo o burskem vojaku v Murski Soboti. Mladi Francoz je pred dvema letoma in pol z 250 vojaki odšel v Afriko, kjer je sodeloval v burskih vojnah. V času izhajanja tednika Alsó-Lendvai Hiradó je potekala v Afriki druga burska vojna med Združenim kraljestvom in dvema neodvisnima južnoafriškima republikama. Vojna se je končala 31. maja 1902. Mladi vojak je sodeloval pri 19-ih bitkah in se je po koncu vojne vračal domov, brez denarja. Pot ga je zanesla v

<sup>1</sup> *Templom rablás, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 2, št. 27, 6. 7. 1890.*

<sup>2</sup> *Elcsipett tyuktolvaj, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 15, št. 8, 20. 2. 1910*

<sup>3</sup> *Petőfi ünnepely Bellatinczon, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 4, št. 30, 6. 8. 1899.*



● Foto: Panorama Murske Sobote, leto 1911. Hrani Pomurski muzej Murska Sobota.

različne konce Evrope, med drugim tudi v Mursko Soboto, kjer je po poročanju tednika nameraval ostati tri dni ter zbirati prostovoljne prispevke za svojo pot do domovine.<sup>4</sup>

V času prve svetovne vojne so z bojišč prve svetovne vojne prihajale različne novice. Izstopajo predvsem članki, ki pišejo žalostne novice. Objavlja pa tudi nevsakdanje novice. Tako so v maju leta 1915 objavili zanimiv članek z naslovom Dva moža, ena žena. V vasi na Goričkem, v Kuštanovcih, je žena vojaka dobila uradni telegram, da ji je umrl mož na fronti. Takratni telegrami so predstavljali uradna obvestila in so veljali za preverjena ter resna. V tem primeru pa se je zgodilo ravno obratno. Njen mož si je po bitki na bojišču svoja strgana oblačila, v katerih je pozabil izkaznico z identifikacijo, slekel ter si oblekel oblačila padlega ruskega vojaka. Oblačila z identifikacijsko izkaznico so našli njegovi soborci ter ga vpisali na seznam padlih vojakov. Ta zmešnjava na bojišču je imela posledice v Kuštanovcih. V tedniku so poročali, da je žena, misleč, da je mož umrl, "hitro pohitela k oltarju z enim drugim, že prej *nagledanim moškim*, s katerim sta živel zelo srečno, sveže sklenjeno zakonsko življenje". Kar naenkrat pa se je doma pojavit njen mož s fronte, in v tedniku zaključijo "mož seveda ni popustil, trdil je, da je še vedno on njen mož, ter novega moža spodil."<sup>5</sup>

So pa s fronte domov vojaki pošiljali tudi različna pisma, tednik je med drugim objavil pismo križevskega evangeličanskega učitelja in kantorja Džubana: "V noči na silvestrovo se je orkester enega od polkov namestil v strelskem jarku in ob 00.00 uri je celoten polk vstal in ta orkester je zaigral himno in Rusi, ki so bili oddaljeni komaj 1500 korakov so tudi slišali glasbo in petje in niti enemu ni padlo na pamet, da bi streljal na naše vojake, ampak so celo po koncu pesmi zavpili v ruščini: *Naj živijo Madžari!*".<sup>6</sup>

V Prekmurju je na prehodu iz 19. v 20. stoletje večji del zemlje bil v lasti zemljiskih gospodov grofov. V Murski Soboti so bili grofje Szapáryji, v Beltincih Zichyji, v Gornji Lendavi Széchenyji in v Rakičanu Batthyányji ter nemška grofovska družina Wellsee. Tednik je rad spremljal njihovo življenje in dogodke v povezavi z njimi. Tako so obveščali bralce, da bo konec septembra 1906 prišel v Beltince doktor Istvan Vilmos, sombotelski škof, da bi podelil zakrament svete birme najmlajši grofovi hčerki, ta sveta birma je pomenil velik praznik za vse Beltince.<sup>7</sup>

Nadalje so leta 1911 zapisali, da se v starem rakičanskem dvorcu pripravlja na gosposko poroko med Durchom Albertom, enim izmed glavnih avstrijskih plemičev, ki se je zaročil s Saint Julien Ilono, hčerko pokojnega Klemna in njegove žene Georgine Batthyányi.<sup>8</sup>

4 Bur harcos Muraszombatban, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 7, št. 32, 10. 8. 1902.

5 Két férj, egy asszony, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 20, št. 19, 9. 5. 1915.

6 Himnusz a lővészárkokban, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 20, št. 6, 7. 2. 1915.

7 Bérmálás Bellatincon, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 11, št. 37–38, 23. 9. 1906.

8 Föuri eljegyzés, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 16, št. 37, 10. 9. 1911.

V decembru leta 1915 so se razpisali o žalosti v eni izmed najbolj spoštovane madžarske plemiške družine, poročajo, da so se v družini pred kratkim že poslovili od grofa Batthyányja Tomaža, ki je umrl v kijevski bolnišnici po poškodbah, ki jih je dobil na bojišču leta 1915.<sup>9</sup> V sredini decembra so pa zapisali, da nova smrt žalosti grofovsko družino, in sicer je umrla vdova Széchenyijija Tivadarja, rojena Johanna Erdödy, v starosti 80. let. Széchenyi Tivadar, grof, ki je živel na gradu v Gornji Lendavi, je bil drugi mož Johanne, prvi mož pokojne je bil grof Batthyány Žigismund. Pokojna je bila poznana, kot navajajo v tedniku, po svoji dobrosrčnosti in humanitarnem delovanju. Na koncu je bilo zapisano,

da so se od nje poslovili njeni otroci Thomas, poslanec v državnem zboru, sin Vilmoš, grofici Ernestina in Justina ter Szécheny Teodor. Pokopali so jo, po poročanju tednika, v Gornji Lendavi.<sup>10</sup>

V tedniku so mnogokrat poročali tudi o plemiški rodbini, ki je bila prisotna v Murski Soboti in Prekmurju skoraj 250 let. Poročali so o ženi Szapáryja Geze, Mariji, ki se je zelo rada vozila po soboških ulicah in sosednjih krajih, med drugim se je leta 1890 s sinom in s starejšo sestro Györy Terezijo pripeljala v Beltince ter si ogledala vrt Zichyja Avgusta.<sup>11</sup>

V avgustu leta 1915 so pisali o murskosoboškem grofu Szapáryju Pavlu, katerega želja je bila odhod na bojišče,



Foto: Pavel Szapáry s soprogo Mario Luizo/  
Ludovico, 1898. Hrani Pomurski muzej  
Murska Sobota.

vendar ga je vojaško ministrstvo zavrnilo zaradi prevelike starosti.<sup>12</sup> Mlajši brat zadnjega soboškega grofa Ladislava, Pavel, se je 1898 poročil s plemkinjo Marijo Ludoviko Stanislavo, rojeno Przezdziecka (1874–1949), v zakonu so se jima rodili trije otroci. Že čez dve leti pa tednik piše o smerti Szapáryja Pavla in njegovem pogrebu v sredini februarja leta 1917.<sup>13</sup>

Tednik je skozi obdobja izhajanja bralce obveščal o najrazličnejših dogodkih v lokalnem okolju. Poročajo o vsakdanjem življenju prekmurskega človeka, o njegovih nesrečah in težavah, s katerimi se je srečaval skozi življenje. Največkrat časopis Alsó-Lendvai Hiradó poroča o požarih, o nesrečah, pozornost namenijo gradnji železniške proge, opisujejo različne dogodke, od velikih maš pa vse do praznovanja velikih državnih praznikov ter bralcu približajo življene takratnih grofov. Vplivi na prostor

in čas, ki jih je tednik s svojim izhajanjem povzročil, niso zanemarljivi, temveč predstavljajo pomemben vir za raziskovanje in odkrivanje lokalne zgodovine.

12 Gróf Szapáry Pál a hadügyminszteriumban,  
v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 20, št. 32, 8. 8. 1915.

13 Szapáry Pál gróf temetése Muraszombatban.,  
v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 22, št. 7, 18. 2. 1917.

#### VIR:

- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1890 (št. 24, št. 27)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1899 (št. 30)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1902 (št. 32)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1906 (št. 37–38)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1910 (št. 8)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1911 (št. 37)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1915 (št. 6, št. 19, št. 32, št. 49, št. 50)
- › Alsó-Lendvai Hiradó leto 1917 (št. 7)

9 Batthyány Tamás gróf meghalt az orosz fogásban,  
v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 20, št. 49, 5. 12. 1915.

10 A Batthyány-család ujabb gyásza,  
v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 20, št. 50, 12. 12. 1915.

11 Bellatincról, v: Alsó-Lendvai Hiradó, letnik 2, št. 24, 15. 6. 1890.

Bence Lajos

# Alsólendvai Hiradó – egy lap helytállása nehéz időkben

**A Budapestről Alsólendvára települt Balkányi Ernő nyomdász adja meg az Alsó-Lendvai Hiradó keretét. Az Alsó-Lendvai Hiradó rövid szüneteltetése után a váltást a lap címe (Délzala) is jelzi, melynek jellege Alsó-Lendvai Hiradónál már feltünést keltő, a „Társadalmi”, illetőleg „közművelődési” mellett a „közgazdasági” jelző okozza.**

**E**rről a bevezető vezércikkben némi „moralizáló” magyarázzattal is szolgálnak a szerkesztők „a munka becsülete, a haza szeretete” mellett a „jogos anyagi érdek emelése és biztosítása” is szerepel. A Zászlóbontó bevezető további, ma is aktuális, a piacgazdaság és a kapitalista gazdaságpolitika alapjainak számító magyarázzattal, igénybejelentéssel is szolgál: „a magyar munka, a magyar vállalkozás versenyképessé tevése”, s természetesen „az egészséges közszellem megteremtése” szerepel a sorban. A Pályaválasztás cíboldalas írásban pedig ilyen progresszívnek számító sorokat olvashatunk: gazdag az ország, „melynek kifejlett ipara és kereskedelme van”.

Persze a közgazdasági jelleg nemcsak a politikai, piaci-gazdasági elméleti felvetésekben (ezek általában a cíboldalon, a vezérkörökben kerülnek az olvasó elé), hanem az újság- és a nyomdaköltségeket is részben fedező felhívások, reklámszövegek, vagy kimondottan a mai reklám és hirdetések fogalmát kimerítő formában jelennek meg az újságban. Arra is nagyon ügyel, hogy a pénz és tőke körüli fejezetéit, felvetéseit mindig is ahoz méltó hazai illetőségű „reklámmal” egészítse ki. Ilyen például a Belépési felhívás, illetve az első időszakban a Délzala fejlécén, a közlönyjellegről meghatározás (Alsó-Lendva-Vidéki Takarékpénztár Részvénnytársaság hivatalos közlönye). Ebben is a később könyvkötészettel, képeslapok nyomtatásával, legutóbb koporsódíszek és fényképészeti eszközök, kiterjedt könyvárusítással és könyvkölcsönzéssel és izzókereskedéssel is foglalkozó nyomdász – hosszabb ideig a lap felelős szerkesztője

és tulajdonosa, Balkányi Ernő vállalt oroszlánrész. Azt is elmondhatjuk, Balkányi nélkül nem lett volna alsólendvai sajtó, leszámítva az alsólendvai sajtó első nagy felfutását a Pataky-Vachott nagyszerű páros tevékenységét, mely a néprajzi értékek feltárását tartotta elsőrendű feladatának. Balkányi széles körű tájékozottsága, a budapesti lapokkal való kapcsolattartása (pl. az Ország Vasárnapjával, amelyet példaként emleget, és saját lapja „mellékleteként” is terjeszt) a Franklin és más országos hírú kiadókkal való kapcsolatai révén írásaiban is feltűnő éleslátásról és helyzetfelismerő tudósító-ismeretterjesztő tulajdonságokkal bírt.

Ha fellapozzuk az első évtized számait egy fejlett gazdasági élet, a peremvidéki kisváros kereskedői és szolgáltatói-iparosi rétegének ma is irigylésre méltó sokszínűségét látjuk. Ehhez kapcsolódnak az olyan tények, melyek 1890-től a Lendvát összekötő vasúthálózat kiépítésével az első mai értelemben vett gyárumüzemek, a Hungária ernyőgyárnak a jelenléte biztosított, amely 1904 és 1907 között megsokszorozta a termelését, s nem csak országos, de nemzetközi téren is a „gyenge minőségű” osztrák ernyőnek valódi konkurenciája lett.

Halász Albertnek az alsólendvai sajtóról és néprajzról írott korai, hiányosságai ellenére máig hiánypótól könyvében, (megjelent 1994-ben) a lap „csetlő-botló” élet-esevényeit bemutató cikkei mellett a néprajzi írások, írásrészletek garmadájára, a vidék néprajzát gazdagító adatokkal teli, sok esetben tisztán szakmai, de „tudatosan” is írt néprajzi tárgyú megfogalmazásokra is rámutat. Halász végül arra a következtésre jut, hogy „a néhány



László Göncz

# Prekmurje in območje Dolnje Lendave od jeseni 1918 do priključitve h Kraljevini SHS

**Neposredno po koncu prve svetovne vojne območje današnjega Prekmurja ni bilo med regijami, kjer so se pričakovale spremembe glede državne pripadnosti. Pri večini prebivalstva takrat še ni bilo zaslediti množične želje po odcepitvi pokrajine od madžarske države. Nezainteresirano se je obnašalo tudi osrednje slovensko politično vodstvo z izjemo mariborskega narodnega sveta.**

Okviru slednjega je deloval pododbor za Prekmurje, ki se je opredelil do priključitve vseh t. i. slovenskih regij k državi južnoslovenskih narodov, vključno s Prekmurjem. Želja za spremembe je bila prisotna tudi pri nekaterih vidnih predstavnikih prekmurske katoliške duhovščine. V januarju leta 1919, na začetku pariške mirovne konference, med člani jugoslovanske delegacije prvotno tudi ni bilo enotnosti glede pripadnosti Prekmurja, zato na prvem seznamu zahtevanih območij te pokrajine ni bilo. »Uradna« zahteva je bila Vrhovnemu svetu mirovne konference predstavljena šele 18. februarja 1919.

## › Negotove razmere v zadnjih mesecih leta 1918

Na začetku novembra 1918 so bile v južnem predelu današnjega Prekmurja kaotične razmere. Z bojišč so se nekontrolirano vračali razočarani vojaki, socialne razmere pa so bile zaradi izčrpanosti prebivalstva po štiriletnej vojni katastrofalne. Iz Zalske županije, kamor se je tedaj prišteval celotni dolnjelendavski okraj, se je v kasarne vrnilo zelo malo vojakov. Neorganizirano vračajoči se vojaki s fronte – na Hrváškem so jih imenovali »zeleni kadri« – so v sodelovanju z nezadovoljnimi skupinami lokalnega prebivalstva povzročili negotovo stanje predvsem na območju današnje Hrváške. Pod vplivom komunističnih idej, ki so jih spoznali v zadnjih vojnih mesecih iz »od-

mevov« revolucije v Rusiji, so marsikje z anarhističnimi metodami napadli premožnejše prebivalstvo in si nasilno prilaščali tujo lastnino. Tako »organizirana« skupina na širšem območju južno od reke Drave s približno petdeset tisoč možmi je imela namero – v duhu združevanja južnoslovenskih narodov (tedaj se je ustanavljal Država Slovencev, Hrvatov in Srbov) – zasesti tudi Medžimurje in določene predele takratne Zalske županije severno od reke Mure. To je bilo tudi obdobje nastajanja samostojne madžarske republike pod vodstvom Mihálya Károlyija, ko se je v Budimpešti v dokaj nestabilnih političnih okoliščinah komajda vzpostavila nova oblast.

Po nastanku nove madžarske vlade pod vodstvom Károlyija 31. oktobra 1918, so bili v mestih in nekaterih naseljih ustanovljeni t. i. narodni sveti, ki so imeli funkcijo stabilizirati in nadzorovati nastale razmere. Vendar jim je to v času najbolj intenzivnega »navala« neorganiziranih vojakov s fronte le s težavo uspevalo. V Lendavi je množica razgrajala predvsem v trgovini Žida Wortmanna. Red je vzpostavila šele meščanska straža. Omenjena formacija in v mestu ustanovljen vojaški svet sta si prizadevala oborožiti vzporedno ustanovljen narodni svet. Slednji je v negotovih dneh užival največje zaupanje prebivalstva. Za organiziranje narodnega sveta na območju celotnega lendavskega okraja je bil zadolžen stotnik László Barth. Narodna straža se je zaradi lažjega koordiniranja varnostne dejavnosti integrirala v lokalno orožniško organizacijo, ki jo je vodil podpolkovnik Géza Szijj.

V Dolnji Lendavi sta odvetnika Ferenc Hajós in Vilmos Némethy odigrala pomembno vlogo pri konsolidaciji razmer in organiziranju narodnega sveta, kar je prispevalo k stabilizaciji stanja v tem mestu.

Na območju okraja z naselji s pretežno slovenskim življem je bilo stanje bolj napeto. V prvih dneh so se širile govorice o slovenskem vdoru s štajerskega območja. Podobno je bilo tudi v Železni županiji, na območju Murske Sobote. Veliki župan Zalske županije je razglasil naglo sodišče tudi za okraj Dolnja Lendava. Bataljon pod vodstvom nadporočnikov Jenőja Sebestyéna in Feranca Hollósa je z drastičnimi sredstvi vzpostavil red v najbolj ogroženih naseljih dolnjelendskega okraja, predvsem na območju Beltincev. Posredovalo so tudi vladne sile,



**Jožef Klekl st. (1874 - 1948), upokojeni črenšovski župnik, odgovorni urednik tednika Novine, poznej narodni poslanec v beograjskem parlamentu. Bil je eden od najpomembnejših duhovnih voditeljev prekmurskih Slovencev v obdobju po prvi svetovni vojni, ko se je odločalo a državni pripadnosti Prekmurja.**

Vir: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

koncentrirane na območju Murske Sobote. V Beltincih in okolici, kar je spadalo tedaj k dolnjelendskemu okraju, so odredili razkritje vseh incidentov, hkrati pa pozvali vse, ki so karkoli neupravičeno odtujili, naj ukradeno vrnejo, saj jih tako ne bodo preganjali. Namestnik okrajnega glavarja János Cigány, pristojen za širše beltinško območje, je poročal o veliki škodi na zgradbi notariata v Črenšovcih ter o poškodovanju blagajne notarja v Bratonceh. Posebej je izpostavil propagando proti Madžarski pri ozkem krogu prebivalstva, medtem ko se po njegovem mnenju večina vaškega prebivalstva z narodnostnimi zadevami skorajda ni ukvarjala. Ivan Jerič, tedaj povratnik s fronte, pozneje katoliški duhovnik, je v svojih zapisih (objavljenih v knjigi »Moji spomini«) tudi poudaril, da so nemire povzročile neorganizirane in razočarane skupine vojakov, ki so se jim pridružili nekateri domačini ter posamezniki, ki so s pridom izkoriščali tedanje kaotično situacijo. Jerič je izpostavil negativno vlogo Vilmoša Tkalcza pri zatrtju neredov v Medžimurju in južnem Prekmurju, vendar konkretno omembe Tkalčevega imena v županijskih in okrajnih zapisih ter uradnih poročilih ni zaslediti. Jerič je zapisal, da je sam srečal Tkalcza, ko se je ta s tridesetimi vojaki soboške narodne straže »peljal na vozovih v Beltince delat mir«, ko so se tam strasti baje že umirile. Tkalec je interveniral tudi v Črenšovcih, kjer naj bi po informacijah Jeriča dal obesiti nekdanjega vojaka Martina Vuka, nekaj razbijačev trgovin pa dal odpeljati pred vojaško sodišče v Dolnjo Lendavo. Zaradi napačnih informacij je baje nameraval obesiti tudi Jeriča, vendar je slednjemu uspelo pobegniti na Štajersko. Oblasti so takrat pred vojaško sodišče postavile tudi Jožefa Klekla starejšega.

Negotovi, v različnih virih večkrat protislovno prikazani novembrski dnevi so nosili posledice poznejših političnih dogodkov. Vsekakor je oster nastop madžarske oblasti na območju s slovenskim življem povzročil dodatni nemir in razočaranje, kar je vplivalo na širjenje negativnega vzdušja prebivalstva do Madžarske ter pospešilo simpatijo do južnoslovenske države. Motivi novembrskih nemirov na območju Prekmurja so bili pogojeni s socialnimi in narodnostnimi težavami.

Matija Slavič je pozitiven odnos določenega dela prebivalstva do nastajajoče južnoslovenske države razlagal s spoznanji prekmurskih vojakov slovenske narodnosti, ki so jih pridobili na frontah prve svetovne vojne (to potrjuje

tudi primer Ivana Jeriča) in z nadvse pomembno vlogo te-dnika Novine, ki ga je urejal Jožef Klekl starejši (nekaj časa tudi njegov soimenjak in sorodnik, tudi katoliški duhovnik, Jožef Klekl mlajši). Vloga Jožefa Klekla starejšega pri priključitvi Prekmurja k južnoslovanski državi, ki je veljal za najbolj izrazitega predstavnika t. i. Ivánóczyjevega kroga narodno zavednih slovenskih duhovnikov, je bila med prekmurskimi osebnostmi med pomembnejšimi. Druga pomembna osebnost slovenskega porekla iz vrst katoliške duhovštine je murskosoboški dekan Janoš Szlepec, ki je v tistem obdobju s somišljeniki podpiral prizadevanja v prid ohranitve območja Prekmurja v okrilju madžarske države, podobno kot dolnjelendavski dekan, Flórián Strausz (v primeru Strausza to tedaj še ni bilo sporno, ker je bila Lendava z okolico pretežno madžarska). Zanimivo je tudi mnenje Božidarja Severja (po jugoslovanski zasedbi prvega župana Dolne Lendave), ki je poudarjal zelo velik vpliv generala Maistra na oblikovanje narodne zavesti Slovencev v Prekmurju. Na razpoloženje prebivalstva na območju, kjer je bival pretežno slovenski živelj, so vplivali tudi pritiski s strani madžarske oblasti, kot je bilo npr. zborovanje v počastitev praznovanja 25-letnice Prosve-tnega madžarskega društva Slovenske krajine dne 20. oktobra 1918 v Murski Soboti. Tam se je skupina prisotnih zoperstavila tezi, da so na tem območju živeči Slovenci »vendsko govoreči Madžari«. Jerič je menil, da je skupino, ki je zahtevala govore v slovenskem jeziku in vzklikala za »Jugoslavijo« na omenjeni murskosoboški prireditvi, tja napotil Jožef Klekl, ki je takrat že imel načrte v zvezi s pripadnostjo pokrajine, in temu primerno – kljub stroge-mu nadzoru oblasti – uspešno usmerjal tedanje politične aktivnosti, aktivne skupine privržencev jugoslovanske ideje. Nekaj dni pozneje, 3. 11. 1918, je pod vodstvom Jožeta Cigana iz Črenšovcev Klekl poslal delegacijo na »jugoslo-vansko« zborovanje v Ljutomer, kjer se je govorilo tudi o »reševanju Slovencev na Madžarskem«. Na mišljenje najbolj osveščenih prekmurskih Slovencev je v veliki meri vplivalo tudi mednarodno okolje, predvsem želja po odcepitvi nekaterih dotedanjih manjšinskih skupnosti od držav, kjer so do takrat živele, ter zavedanje politične situacije, da je Madžarska iz vojne prišla kot poraženka.

Najbolj prizadetni za priključitev »Slovenske kraji-ne« k južnoslovanski državi so že v mesecu oktobru 1918 poudarjali možnost odcepitve pokrajine od Madžarske.



☞ **Matija Slavič (1877 – 1958), teolog, univerzitetni profesor, med dvema svetovnima vojnoma v dveh mandatih rektor Univerze v Ljubljani. V okviru narodnega sveta v Mariboru je bil jeseni 1918 odgovoren za vprašanje Slovencev na Madžarskem (v Prekmurju); od januarja 1919 je deloval v okviru slovenskega dela jugoslovanske delegacije na Mirovni konferenci v Parizu kot izvedenec (ekspert) za Prekmurje. Imel je ogromne zasluge za priključitev omenjene pokrajine h Kraljevini SHS.**

Vir: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

Marsikdo pa bi bil takrat zadovoljen tudi z avtonomno ureditvijo Slovencev v okviru Madžarske. O možnih oblikah avtonomne organiziranosti je v naslednjih mesecih potekala intenzivna razprava, ki jo je pretežno koordiniral vladni zastopnik za slovensko narodno skupnost v Železni in Zalski županiji, prekmurski rojak Béla Obal.

Osrednja slovenska oblast, razen »štajerskega« narodnega sveta v Mariboru, v letu 1918 ni kazala interesa za Slovence na »drugi strani Mure«. O tem je na osnovi lastnih izkušenj v svojih spominih slikovito pisal Ivan Jerič. In sicer o Mihaelu Küharju iz Bratoncev in njunem obisku Ljubljane 13. decembra 1918, kjer sta s somišljeniki želela izvedeti, ali slovensko politično vodstvo ni izključi-

lo Prekmurja. Med drugimi je napisal sledeče: »Bilo je to ravno na dan pogreba Ivana Cankarja. V Ljubljani sploh niso vedeli, kje je Prekmurje.« Pozneje so jih poslali na vojaško poveljstvo, kjer so smatrali Muro za bodočo državno mejo med Madžarsko in Kraljevino SHS. Jerič jim je nato »zarisal« dejansko narodno mejo v Prekmurju. Baje kljub temu niso hoteli verjeti, da so tudi onstran Mure Slovenci, in se je Jeriču »težko posrečilo jih o tem prepričati.« Čeprav sta se Jerič in Kühar vračala domov nezadovoljna, so bile posledice obiska politično pomembne, saj se je od tedaj začel spreminjati odnos vplivnih jugoslovanskih politikov do pripadnosti območja Prekmurja.

Z vidika celovite presoje takratnega obdobja in dogodkov je potrebno poudariti tudi dokaj indiferenten, v nekaterih primerih omalovažujoč odnos nosilcev lokalne in županijske madžarske oblasti do območja, kjer so večinsko živeli Slovenci. Vendska teorija o napačno definiranem izvoru prekmurskih Slovencev, se je »razvnela« prav v tistih mesecih. V naseljih z večinsko madžarskim prebivalstvom, vključno z mestom Dolnja Lendava, ki so bili nekaj mesecev pozneje tudi priključeni k državi SHS, so se s potencialnim Prekmurjem manj ukvarjali, ker se jim možnost odcepitve ni zdela realna. Zato jih je zasedba pokrajine s strani Kraljevine SHS v avgustu 1919 taklik bolj presenetila in pretresla.

Na koncu leta 1918 se je zgodil dokaj presenetljiv dogodek, ki ga tudi jugoslovansko (ter slovensko) politično in vojaško vodstvo ni pričakovalo. Vojska Kraljevine SHS je, sestavljena pretežno iz nekdanjih hrvaških vojakov Avstro-Ogrske Monarhije pod vodstvom polkovnika Slavka Kvaternika in podpolkovnika Dragutina Perka, v drugi polovici decembra 1918 – čeprav demarkacijska črta določena s t. i. beograjsko konvencijo 13. 11. 1918 tega ni omogočala – zasedla območje Medmurja oz. Medžimurja, kar je bila stalna težnja hrvaške politične elite. Ena skupina omenjene vojaške formacije pod vodstvom kapetana Jurišića je za nekaj dni (od 28. decembra 1918 do prvih dni januarja 1919) zasedla tudi južni in srednji del današnjega Prekmurja, vključno z mesti Dolnja Lendava in Murska Sobota, kar pa je presenetilo celo generala Maistra. Ta Jurišićev »pohod« je večina vplivnih »ocenjevalcev« tedanjih dogodkov omenjala kot »vojaško avanturo«, nekateri pa so imeli drugačna, celo nasprotna mnenja. Negativno ga je ocenil Matija Slavič, strokovnjak jugo-

slovenske delegacije na mirovni konferenci. Ivan Jerič je prvotno pozdravil to dejanje, vendar je zelo hitro spoznal tudi njegove negativne posledice. General Rudolf Maister je najbrž zaradi tega dejanja spremenil svoje načrte glede zasedbe Prekmurja. Omenjeno območje je bilo po intervenciji madžarske vojske po 3. januarju 1919 vrnjeno pod okrilje madžarske države. Do vojaškega spopada je prišlo zgolj v Murski Soboti.

V primeru zasedbe Medmurja madžarska država ni intervenirala, ker je bila vlada mnenja, da bo omenjeno pokrajino težje obdržala v okrilju države, če bo »kršila« beograjsko konvencijo glede določbe o mirovanju orožja. Mihály Károlyi, tedaj že predsednik republike, je bil kljub zelo težki mednarodni in notranjopolitični situaciji Madžarske mnenja, da bodo antantne države korektno in pravično pristopale glede neutemeljenih teritorialnih zahtev sosednjih držav, med katere so prištevali tudi Medmurje. Glede Prekmurja je madžarsko politično vodstvo tedaj menilo, da bo z zagotovitvijo višje ravni manjšinskih pravic v obliki slovenske avtonomije (ali na drugi način) pokrajina brez težav ostala v okviru Madžarske. Madžarska vlada je takoj po Jurišićevi zasedbi omenjenih območij protestirala pri komandantu antantnih sil za »balkansko območje«, generalu d'Espereyiju. V želji čim manjšega tveganja je torej madžarski obrambni minister odredil zgolj vojaško ukrepanje na območju Prekmurja, zato je madžarska vojska izvajala aktivnosti le do reke Mure. Kot smo že poudarili, iz Dolnje Lendave in ostalih naselij v okraju, ki so bila nekaj dni zasedena, so se jugoslovanski vojaki umaknili brez odpora, do spopada je prišlo zgolj v Murski Soboti (3. 1. 1919). Uradno jugoslovansko stališče se je glasilo, da je bila vojaška avantura Jurišića na levi strani Mure neodgovorno obrobno dejanje.

### ● **Zemljevid zahodnega območja Železne županije**

**in Zalske županije, ki prikazuje narodnostne razmere na osnovi štetja prebivalstva leta 1890. Pripravil ga je Matija Slavič za pristojna delovna telesa mirovne konference v Parizu. Na zemljevidu smo narisali državno mejo med Madžarsko in Kraljevino SHS, kot jo je določil Vrhovni svet Mirovne konference. Nova meja ni sledila narodnostni strukturi prebivalstva, niti glede madžarske skupnosti, niti Slovencev v Porabju.**

Vir: Göncz László: A muravidéki magyarság 1918 – 1941.

ZKMN Lendava. 2001.



## › Vprašanje organiziranosti in državne pripadnosti Slovenske krajine (koncept slovenske avtonomije)

Na začetku leta 1919 je bilo nezasedeno le Prekmurje, ki je bilo v okrilju madžarske države. Madžarska vlada si je (in tudi županijske oblasti) zelo prizadevala, da bi Slovence, ki so živelii v županijah Vas (Železna) in Zala (Zalska) obdržala v okviru madžarske države. Aktivnosti so se pričele že prej, takoj po spoznanju, da se je tudi v Slovenski krajini »pojavila jugoslovanska ideja«. Že ob koncu meseca novembra 1918 se je pristojna vladna služba odločila za imenovanje vladnega zastopništva za Slovensko krajino. Pri izbiri vladnega zastopnika je bilo »v igri« več imen, vendar se je pristojni minister za narodnosti, Oszkár Jászi odločil za Bélo Obala, ki ga je v tej funkciji Vlada formalno potrdila 12. 12. 1918 v Murski Soboti. Obala, pred tem profesorja teologije na teološki in pravni akademiji v Eperjesu (danes Prešov, Slovaška), prekmurskega rojaka, rojenega na Cankovi, so že na koncu novembra poslali v Prekmurje, da analizira razmere in poišče rešitve za dogovor s slovensko skupnostjo, tudi glede njene organiziranosti.

Dne 1. decembra 1918 je nekaj katoliških duhovnikov v Bogojini zahtevalo slovensko avtonomijo, ki bi rešila vprašanje organiziranosti lokalne samouprave in uporabe slovenskega jezika ter narodnostno šolstvo in izvajanje verskih obredov. Ta zahteva je bila dokaj načelne narave, oblikovana tudi v kontekstu pozitivnega vzdušja glede pristopa madžarske vlade do reševanja pravic slovenske narodne skupnosti na Madžarskem. Sočasno s tem se je s strani Obala pojabil predlog o ustanovitvi Murske (slovenske) županije, ki bi »združila« slovenska naselja v dolnjelendavskem, murskosoboškem in monošterskem okraju. Že precej časa je bila tudi na dlani ustanovitev beltinškega »slovenskega« okraja, ki bi obsegal naselja notariatov z območja slovenskih naselij dolnjelendavskega okraja. Sklep o ustanovitvi beltinškega okraja je notranji minister sprejel že veliko prej, v letu 1912, vendar se je s konkretno izvedbo – verjetno zaradi vojnih razmer ter morda tudi iz drugih razlogov (zavlačevanje) – zamujalo. Glede na tedanje politične okoliščine je v decembru 1918 najbolje kazalo Obalovemu konceptu ustanovitve »slovenske« županije, kar je madžarska vlada dne



● **Béla Obal (1882 – 1951), do konca prve svetovne vojne profesor prekmurskih korenin na teološki fakulteti v Prešovu (madžarsko: Eperjes). V decembru 1918 je bil imenovan za vladnega zastopnika za Slovensko krajino. Prizadeval se je za slovensko samoupravo (županijo), pozneje avtonomno ureditev slovenske skupnosti v okviru Madžarske. V času ti. madžarske države sovjetov je bil komisar za Slovensko krajino.**

Vir: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

11. decembra 1918 tudi podprla s sklepom, sicer s spremenjenim imenom »Vend vármegye – Vendska županija« (sprememba imena je pri nekaterih povzročila dvom v iskrenost izvedbe županije na narodnostni osnovi). Vladni zastopnik Obal, ki »vendske teorije« ni zagovarjal, je želel ljudem predstaviti nastanek in pomen nove županije ter »legitimirati« njeno upravičenost in pridobiti podporo, zato je bilo organiziranih nekaj sestankov v prekmurskih slovenskih naseljih. Vendar je bilo to obdobje, ko za nekatere od vidnih predstavnikov prekmurskih Slovencev omenjena rešitev ni zadostovala, ker so se videli v novo-nastali jugoslovanski državi. Na tedanje razmere pa je vplivala tudi že omenjena Jurišićeva začasna zasedba

nekaterih predelov Prekmurja ter konstantno nestabilno notranjepolitično stanje v okviru Madžarske. Na posvetu v Beltincih 19. januarja 1919 se je izoblikovalo dokaj napeto vzdušje, kar je bilo usodno za Obalov koncept »slovenske« županije, kljub temu da je vladni zastopnik navajal pomembne gospodarske argumente, kot je bil takrat že odobren izvedbeni in finančni načrt izgradnje železniške povezave Nagykanizsa-Dolnja Lendava-Murska Sobota-Gornja Radgona (dela so se konec marca 1919 pri Rakičanu tudi začela). Podpore »slovenski« županiji ni bilo tudi zato, ker so se sredi januarja 1919 rojevali novi, zelo konkretni načrti avtonomije prekmurske slovenske narodne skupnosti.

Klek se je s skupino katoliških duhovnikov, slovenskih župnikov v Zalski županiji (Štefan Kühar, Beltinci; Ivan Baša, Bogojina; Jožef Čarič, Črenšovci; Jožef Sakovič, Turnišče) dne 14. januarja 1919 v Črenšovcih lotil izdelave konkretnega predloga »avtonomije Slovenske krajine«. Slovenska avtonomna pokrajina bi naj povezala celotno območje med Muro in Rabo, s središčem v Murski Soboti, kjer so živel Slovenci, ter tudi obrobna naselja z večinskim madžarskim življem. Glede koncepta je predlog vseboval svojevrstno dolgočbo: Prekmurju bi moral biti zagotovljen avtonomni status ne glede na državno pripadnost pokrajine, torej tudi v primeru, »če bi na mirovni konferenci to območje priključili h Kraljevini SHS«. Bistvena razlika med »Kleklovim« predlogom slovenske avtonomije in konceptom »Obalove« slovenske županije je bila tudi ta, da so teritorij potencialnega avtonomnega območja razsirili na »sosednja« naselja z absolutno večinskim madžarskim prebivalstvom, vključno z mestom Dolnja Lendava in Monošter. Tako zastavljeni »širši« vidik avtonomnega območja (kar je pozneje obveljalo tudi na mirovni konferenci), je lahko imel korenine v pogovorih Matije Slaviča s prekmursko duhovščino jeseni 1918, ki je tedaj obiskal območje na »levem bregu reke Mure« in se ob intenzivnem zbiranju gradiva za mirovno konferenco pogovarjal o možnih rešitvah glede Slovenske krajine. Glede vsebinskih rešitev je »Kleklov« koncept avtonomije vseboval zelo pomembne »manjšinske« zahteve, kar je prejudicirala že »preamble«, v katero so zapisali, da prekmurskim Slovencem pripada celostna samoodločba glede samouprave, šolstva, sodstva, kulture, vere in uporabe maternega jezika ter na področju zakonodaje in

organiziranja samostojne izvršne veje oblasti. Kljub temu je danes jasno, da je bil novi Kleklov koncept avtonomije zgolj taktiziranje, kajti vplivni predstavnik prekmurske katoliške duhovščine si je tedaj že nedvoumno želet priključitve pokrajine h Kraljevini SHS.

»Kleklov« predlog je bil deležen največje kritike v Dolnji Lendavi in v nekaterih madžarskih naseljih v njeni okolini, kjer so se šele tedaj soočili z možnostjo, da se bo lahko nanašala morebitna sprememba državne pripadnosti Prekmurja tudi na območje z večinsko madžarskim prebivalstvom. Lendavski mestni svet je tovrstno možnost ostro zavrnil (podobno tudi nekateri vaški sveti) ter svoje stališče posredoval vladu v Budimpešti. Predlog ni dobil politične podpore niti v murskosoboškem okraju, niti s strani tamkajšnjih katoliških duhovnikov (dekan Slepčec je namreč zagovarjal ohranitev Prekmurja v okviru Madžarske). V Murski Soboti so se ostro odzvali tamkajšnji socialni demokrati. Zaradi vključitve verskih vsebin v predlog avtonomije (pripravljavci so bili katoliški duhovniki) je Kleklov načrt vzbudil veliko zanimanje pri vodstvu sombotelske škofije. Škof János Mikes je z namenom »umiritve« tendence naraščanja podpore odcepitvi od Madžarske osebno prišel v Prekmurje. Na Tišini in v Murski Soboti ga je dočakala dokaj umirjena množica, ki se je zavzemala za ohranitev pokrajine v okviru Madžarske, medtem ko so ga v Črenšovcih pričakali z vzkliki »živila Jugoslavija«. Župnika v Turnišču in v Beltincih pa sta mu odsvetovala, da zaradi razgretega vzdušja pride v omenjeni župniji, kar je škof upošteval.

Avtonomni koncept za Slovensko krajino je pripravil tudi lendavski odvetnik Vilmos Némethy, vendar je bil ta z vidika manjšinske zaščite zelo pomanjkljiv. Tudi Vilmoš Tkalecz je napisal nekakšen koncept na osnovi nekaterih določb nerealizirane Obalove »slovenske županije«. Vlado v Budimpešti je najbolj zanimala »Kleklova avtonomija«. Predsednik vlade, Dénes Berinkey, je na predlog Belo Obala 12. februarja 1919 povabil avtorje omenjenih predlogov slovenske avtonomije na usklajevanje v Budimpešto. Na pogovorih ni bilo najbolj pričakovanega avtorja; Jožef Klek se namreč sestanka – kljub drugačnim obljudbam – ni udeležil. Po izjavah svojih »odposlancev« je to storil z razlogom, da se pogovori z Budimpešto prekinejo in se osredotočijo na priključitev pokrajine h Kraljevini SHS. Na predsednika vlade so socialni demokrati iz Murske So-



- **Dolnja Lendava na začetku 20. stoletja.** V mestu je tedaj živelo večinsko madžarsko prebivalstvo, zato je priključitev Dolne Lendave z okolico h Kraljevini SHS v zadnji tretjini leta 1919 naletel na velik odpor. Na fotografiji je del današnje Glavne ulice, kjer približno stoji ti. »blagovnica« (nasprotno od katoliške cerkve sv. Katarine).

Vir: Zbirka Istvána Vide, zbiratelja razglednic in fotografij iz Lendave.

bote na dan usklajevanja naslovili telegram, v katerem so zapisali, da Kleklov koncept avtonomije ne uživa podpore slovenske skupnosti. Tudi oni so pripravili določene teze ohlapnega koncepta kulturne avtonomije, kar so že prej dostavili vladnemu kabinetu.

Na usklajevalnem sestanku je prišlo do sprejetja kompromisnega besedila, ki je največ določb prevzel iz Kleklovega predloga. Zavrgli so tisti del, ki se je nanašal na verske zadeve, in to iz postopkovnih razlogov. Novo besedilo so zaradi pomembne vloge Béle Obala neuRADNO poimenovali kar za »Obalov osnutek slovenske avtonomije«. Predlog je zagotavljal za tedanje čase zelo visoko raven teritorialne avtonomije s podobno vsebino, kot je bil predlagan za Nemce in Ruse. V besedilu predloga je bilo določeno, da madžarski državljanji, ki jim je slovenščina materni jezik, tvorijo enovito narodno skupnost. Določili so, da se iz območij županij Vas in Zala, kjer prebivajo Slovenci, ustanovi avtonomno območje z imenom Slovenska krajina (tudi v madžarskem tekstu je uporabljena slovenska verzija imena) do odločitve mirovne konference. To začasno določi mešana komisija,

sestavljena iz odposlancev madžarske ljudske republike in Slovenske krajine. Pristojnosti slovenske avtonomne oblasti bi se nanašale na notranje zadeve, pravosodje, šolstvo, kulturo in versko področje. Za zakonodajni organ so predlagali slovensko narodno skupščino, ki bi bila – po konceptu volitev v madžarski državni zbor – izvoljena na splošnih, tajnih, enakopravnih in neposrednih volitvah. Skupne zadeve z Ljudsko republiko Madžarsko bi bile zunanjja politika, obramba, finance, državljanstvo, osebno in kazensko pravo, ekonomija, sociala in promet. Pri skupnih zadevah bi bil zakonodajni organ »skupni« madžarski državni zbor, v katerem bi bil slovenski narod zastopan na osnovi svoje dejanske družbene participacije. Za vladne organe Slovenske krajine so predlagali ministrstvo Slovenske krajine s sedežem v Budimpešti in vladno zastopstvo Slovenske krajine, ki bi imelo sedež v Murski Soboti. »Slovenskega« ministra bi po določbi predloga imenoval predsednik Ljudske republike Madžarske. Vladno zastopstvo Slovenske krajine bi bilo sestavljeno iz vladnega sveta, katerega člane bi na predlog slovenske narodne skupščine ob soglasju slovenskega

ministra imenovala madžarska ljudska vlada. Glavni slovenski vladni zastopnik bi deloval pod nadzorom ministra za Slovence. Za izvajanje zakona o slovenski avtonomiji bi bila, v soglasju z ministrom za Slovence, odgovorna madžarska ljudska vlada. Za zagotavljanje finančnih virov, povezanih z izvedbo zakonskih določb, bi bil zadolžen madžarski minister za finance in to tako, da ne bi dodatno bremenili davčnih obveznostih prebivalcev Slovenske krajine v večjem obsegu, kot so bili stroški županijske samouprave.

Tako pripravljen predlog »slovenske avtonomije« pa ni bil sprejet z navdušenjem s strani strokovnjakov na nekaterih ministrstvih. V Murski Soboti so se uradne ustanove in večina vplivnih izobražencev prestrašili avtonomne ureditve. Nekateri so poudarjali, »da je za Slovence tovrstna rešitev nerealna, ker si tega niti sami ne želijo«. Ob takih interpretacijah je »Obalov predlog« nekaj tednov miroval v predalih predsednika vlade in njegovih svetovalcev. Nato pa je sledila velika sprememba oblasti na Madžarskem, namreč 21. 3. 1919 je nastala država sovjetov ali svetov po vzoru ruskega boljševističnega koncepta (Tanácsköztársaság). Nova komunistična oblast narodnostnega vprašanja ni postavljala v ospredje, zato se z urejanjem pravic narodnih skupnosti niso ukvarjali (tako je bilo tudi v primeru slovenske skupnosti). Kar se Tkalčeve »Murske republike« tiče, je »obstajala« nekaj dni v času madžarske države sovjetov (od 29. maja do 6. junija 1919), objektivno ne moremo govoriti o premišljenem, sistemsko urejenem reševanju slovenskega narodnostnega vprašanja. Nikakor je ne smemo uvrščati v vrsto konceptov slovenske samouprave ali avtonomije v Prekmurju, ker ni imela izdelane niti minimalne osnove za delovanje organizirane »države« oz. območja. Kljub razglašanju dejanja »ustanavljanje republike« na osnovi samoodločbe narodov tega v resnici ni bilo. Šlo je zgolj za »klic v sili« osebe oz. kopice ljudi, ki so si nakopali veliko političnih in osebnih težav, v stiski – v težkih in nepreglednih kaotičnih razmerah – so se namreč lotili »razglasitve« Murske republike.

Po dolgih »prizadevanjih« (pravzaprav zavlačevanjih s strani pristojnih organov) je 12. marca 1919 skupščina Zalske županije sprejela sklep o potrditvi odločbe madžarskega notranjega ministra o ustanovitvi Beltinškega okraja, ki je na narodni osnovi postal subjekt upravljanja

na čelu z okrajnim glavarjem. Samostojni okraj Beltinci se je ustanovil z dnem 15. 3. 1919, in sicer na območju notariatov dolnjelendavskega okraja, kjer je živilo večinsko slovensko prebivalstvo. To so bili notariati: Beltinci, Brattonci, Črenšovci, Nedelica, Turnišče in Bogojina. Za začasnega okrajnega glavarja je bil imenovan dr. János Cigány, ki je obvladal slovenski jezik. V zvezi z novim okrajem je potrebno poudariti dvoje: pristojna županijska oblast je sklep o ustanovitvi potrdila šele tedaj, ko se je že javno pojavila težnja dela slovenskega prebivalstva za odcepitev od Madžarske (najmočnejša je bila prav na omenjenem območju); novi okraj je lahko komaj zaživel, ker je že teden po njegovi ustanovitvi prišlo do t. i. boljševističnega prevrata, tako razmere niso bile ugodne za dober začetek delovanja, po priključitvi območja h Kraljevini SHS pa beltinškega okraja niso ohranili.

Glede celovite ocene prizadevanj za organizirano ureditev Slovencev v okviru Madžarske v obdobju od 1918 do 1919 lahko poudarimo, da so bile aktivnosti madžarske vlade do 21. marca 1919, v primerjavi s prejšnjimi desetletji, nedvoumno primernejše. Béla Obal se je s strokovnim in tolerantnim pristopom lotil iskanja rešitve za Slovensko krajino, čeprav – razen ministra Jászija – večje podpore ni dobil niti s strani županije niti strokovnjakov državne uprave in tudi od predstavnikov slovenske skupnosti ter lokalni veljakov ne. Nekateri vidni predstavniki slovenske skupnosti so bili tedaj že podporniki združitve območja Prekmurja z južnoslovansko državo, zato slovenska avtonomija v okviru Madžarske za njih ni bila aktualna. Na dosje »Obalovega predloga« avtonomije so v času madžarske republike sovjetov zapisali, da je »predsednik revolucionarnega sovjeta« mnenja, da se bodo v obdobju komunizma tovrstne zadeve reševali same po sebi.

#### › **Nekaj poudarkov obdobja madžarske države sovjetov na območju Prekmurja**

Mednarodne okoliščine in politično dogajanje po koncu prve svetovne vojne ni bilo naklonjeno Madžarski. Ko je madžarski predsednik Mihály Károlyi 19. marca 1919 prejel nove zahteve antantnih sil o dodatni izgubi državnega ozemlja, tega ni bil pripravljen sprejeti. Odločil se je za ostrejši nastop na mednarodnem prizorišču.

Zaradi tega je žeel preoblikovati vlogo, pri čemer je vodilno vlogo namenil socialistični struji, vendar je prišlo do tajnega dogovora med socialisti in komunisti, slednji so z zvijačo prigrabili oblast, kar je »odneslo« tudi samega Károlyija. Prekmurja tedaj še ni bilo na seznamu območij, ki so jih antantne sile želete odcepiti od Madžarske. Z vidika državne pripadnosti Prekmurja je bilo pomembno negativno stališče velesil do boljševističnega prevrata na Madžarskem. Ne glede na dejstvo, da se je v prvih mesecih leta 1919 javno mnenje med slovenskim življem v Prekmurju precej povečalo v prid priključitve pokrajine k novonastali južnoslovanski državi ter spremenilo tudi stališče jugoslovanske delegacije na mirovni konferenci (28. februarja 1919 je glavni slovenski delegat v jugoslovanski delegaciji uradno zahteval tudi Prekmurje), bi do priključitve območja k SHS le težko prišlo, če se tedanje velesile ne bi trdno zoperstavile »boljševistični širitevi« v Evropi. Prodor komunizma na Madžarskem so – vsaj posredno – kaznovali tudi z odločitvami v dodatno teritorialno škodo države, čeprav tega javno niso poudarjali.

V obdobju madžarske države sovjetov oz. svetov (madžarsko: Tanácsköztársaság) je bilo na območju današnjega Prekmurja več pomembnih dogodkov, od katerih izpostavljamo predvsem dva. V Dolnji Lendavi je bil najodmevnnejši dogodek protirevolucionarni prevrat v drugi polovici aprila 1919, Murska Republika pa se je zgodila na koncu meseca maja. Pred tem naj še omenimo naslednje. Ko se je zgodil komunistični prevrat na Madžarskem, so se organi nove oblasti hitro vzpostavili tudi v zahodnem predelu države. Béla Obal se je začasno obdržal na oblasti, v direktoriju Železne županije je bil imenovan za narodnostnega komisarja ter komisarja za slovensko skupnost. Namestnik komisarja za Slovence je postal Vilmoš Tkalecz, in sicer s sedežem v Murski Soboti. Pod komisarja za slovensko govoreče območje so spadala naselja z večinsko slovenskim prebivalstvom



● **Elek Schrantz, pomemben dolnjelendavski trgovec in podjetnik v začetku 20. stoletja, ki je bil tudi lastnik prvega kina v mestu. V politično in vojaško nestabilnih mesecih v prvi polovici leta 1919 je razpolagal s prisluškovalno napravo, ki je prav prišla tudi pri organiziranju ti. dolnjelendavske protirevolucije.** Vir: Mark Krenn, zbiratelja starin, razglednic in fotografij iz Murske Sobote.

murskosoboškega, monošterskega ter novega beltinškega (prejšnjega dolnjelendavskega) okraja. Dolnja Lendava in madžarska naselja so bila izven tega območja. Lendavski direktorij je vodil Ernő Reiter, knjigovodja tovarne dežnikov, dva druga člana pa sta bila Ferenc Mikola in Lajos Halász. V Dolnji Lendavi so v tistem času namestili precej vojakov, ker so računali na morebitne vdore z »jugoslovanske« strani. Delovala je tudi usposobljena obveščevalna služba, ki je slonela na prisluškovalnem telefonskem sistemu. Izumil ga je Elek Schrantz, tedanji lastnik kina v Dolnji Lendavi.

V Lendavi nastanjena vojaška enota je bila sestavljena iz nekdanjih avstro-ogrskih vojakov in drugih pridruženih prostovoljcev, ki so bili v precejšnji meri protikomunistično naravnani. Zato so mesto izbrali za enega od začetnih centrov državnega upora proti boljševistični oblasti. Upor so s pomočjo Jenója Sebestyéna, političnega aktivista stranke malih posestnikov iz Zalaegerszega in Béle Fanglerja, prav tako iz županijskega središča, pripravljali v popolni tajnosti. V Lendavi je aktivnosti koordiniral odvetnik Albert Kecskeméthy, obveščen pa je bil tudi okrajni glavar Árpád

Vizkelety. Za dan upora in odstranitve »rdeče oblasti« so izbrali velikonočni ponedeljek 1919. O aktivnostih so bila obveščena okoliška mesta (Letenye, Murska Sobota), ker bi se naj upor istočasno začel tudi v nekaterih drugih mestih zahodne Madžarske ter v Budimpešti. Za kratek čas so uporniki 21. aprila 1919 (bil je velikonočni ponedeljek) tudi prevzeli oblast v Dolnji Lendavi, kar so sporočili z razglasom, ki ga je podpisal okrajni glavar. Politični preobrat so pozdravili prisotni vojaki, za nekaj ur je oblast prevzelo nekdanje vodstvo. Dobili so tudi sporočilo od podpolkovnika Perka, poveljnika jugoslovanske vojaške enote v Medžimurju, da protirevolucionarje ne bodo napadli. Toda protirevolucionarna oblast je zdržala zgolj nekaj ur. Ko so vojaki madžarske »rdeče enote«, ki so

se nahajali v širši okolici Lendave, izvedeli, da drugje ni prišlo do vstaje, so se povezali z labilno strugo protirevolucionarjev, uporabili zvijačo in do večera ponovno prevzeli oblast v mestu. Organizatorje protirevolucionarne akcije so drastično kaznovali.

Dober mesec za lendavskimi dogodki se je v Murski Soboti zgodila Murska republika (obstajala je med 29. majem in 4. junijem 1919). Kot smo že zapisali, »Murske Republike« ne moremo povezati z osamosvojitveno težnjo prekmurskih Slovencev v mesecih po prvi svetovni vojni, niti z odločitvami o ozemlju današnjega Prekmurja na pariški mirovni konferenci. Ni mogoče govoriti niti o protirevolucionarni aktivnosti, kot je bilo to v primeru dogodkov v Dolnji Lendavi. Še najbližje resnici je ocena, da šlo je za iskanje rešitve v stiski enega od akterjev tedanjega obdobja, Vilmoša Tkalcza, do česar je prišlo predvsem zaradi njegovih finančnih malverzacij, povezanih tudi s tihotapstvom. Odločitev Tkalcza je bilo neodgovorno parcialno dejanje, ki ni bilo usklajeno. Po mnenju generala Maistra, Slaviča in Jeriča je »Murska Republika« precej škodila slovenskim oz. jugoslovanskim teritorialnim prizadevanjem. Tkalecz je »nacionalno povezanost« poudarjal zgolj zato, ker je izgubil zaupanja madžarskih oblasti. Podpore z jugoslovanske strani kljub temu ni dobil, zato se je lahko naslanjal zgolj na približno tisoč privržencev, med katerimi je bilo nedvomno veliko pripadnikov slovenske narodnosti. Usoda njegovega tovrstnega »upora« oz. avanture je bila že v svojem času predvidljiva ter glede na okoliščine hitro zapečatena. Kljub temu je bil upor vojakov pod vodstvom Jenőja Perneczkyja pomemben, ki se je po pobegu Tkalcza še dva dni upiral enotam madžarske rdeče armade. Vilmoš Tkalecz se je čez dva meseca, po padcu komunističnega obdobja na Madžarskem, vrnil v Prekmurje v okviru madžarske bele garde. Po zasedbi Prekmurja s strani Kraljevine SHS so ga prijeli in ga zaprli v lendavski zapor. Od tam je pobegnil na Madžarsko.

### ▶ Vprašanje Prekmurja na mirovni konferenci

Mirovna konferenca v Parizu se je pričela 18. januarja 1919. Njene dogodke so na Madžarskem spremljali s posebnim zanimanjem, kajti postalo je jasno, da se odloča tudi o dokončnem oblikovanju teritorija nove madžar-

ske države. Vse bolj se je omenjala odcepitvena težnja Slovencev, ki so živelii v dveh zahodnih županijah, Vas (Železna) in Zala. Kljub temu je bilo vprašanje pripadnosti Prekmurja v začetni fazi konference komaj zaznamovano. Večina predstavnikov južnoslovanske delegacije takrat temu še ni posvečala posebne pozornosti. Na začetku februarja je bilo v ospredju vprašanje, ali bodo na območju zahodne Madžarske, kamor sta sodila tudi Železna županija in Zalska županija, med novonastalima slovanskima državama, Češkoslovaško in Kraljevino SHS, oblikovali t.i. koridor, kar so zahtevali predvsem češki politiki zaradi stika z Jadranskim morjem. To se ni zgodilo, ker so na mirovni konferenci tovrstna prizadevanja zavrnili.

Sredi februarja so v madžarski javnosti, predvsem v zahodnih županijah, zakrožile novice o težnji nekaterih slovenskih krogov, da ozemlju, za katerega želijo, da bo pripadlo SHS, prištevajo tudi Dolnjo Lendavo in številne druge madžarske vasi v njeni okolici. Nekateri so zahtevali ustanovitev slovenskih šol in slovenske župnije v Dolnji Lendavi, kar je – kot smo že v prejšnjem poglavju omenili – zelo razburilo prebivalce Lendave in okolice. Na izredni seji mestnega sveta so s statističnimi argumenti zavrnili upravičenost morebitne pripojitve Dolnje Lendave in okolice k ozemlju novonastale južnoslovanske države, in tudi slovenskemu avtonomnemu ozemlju v okviru Madžarske, če bi do tega prišlo. Po statističnih podatkih, ki jih je navajal županijski časopis »Zalai Hírlap«, je takrat živelo v Dolnji Lendavi in njeni ožji okolici 96 % madžarskega življa. Na ožjem območju v okolici Lendave (ne gre za celotni okraj, zgolj za naselja ob mestu) ni bilo nobene vasi, kjer bi bil delež slovenskega prebivalstva višji od 14 %. V večini se je odstotek slovenske narodne manjšine gibal okrog 3 %, ki se je po navedbah omenjenega časopisa naselila v omenjenih vaseh predvsem zaradi gospodarskega interesa (največ jih je živilo v goricah nad Lendavo). Mestni svet je z enoglasno sprejetim sklepom določil tričlansko komisijo za oblikovanje memoranduma proti vsem odcepitvenim težnjam, ki so ga posredoovali vladnemu zastopniku Obalu in madžarski vladni.

Glede pripadnosti Prekmurja je bilo pomembnih več – z zornega kota Madžarske neugodnih, z vidika Kraljevine SHS pa ugodnih – dejavnikov. Potrebno je poudariti, da Madžarske na mirovni konferenci ni bilo, ker je bila poraženka v vojni, s komunističnim preobratom pa je, vsaj

za nekaj časa, bilo onemogočeno tudi njeno naknadno povabilo. V nasprotju z Madžarsko so v mesecu maju 1919 Avstrijo povabile na mirovno konferenco, kar ji je pomenilo prednost pri lobiranjih (med drugimi je to posredno vplivalo tudi na dokončno odločanje o meji na Koroškem, v nasprotju s slovenskimi narodnimi interesmi). Madžarska je dobila vabilo na mirovno konferenco šele v decembru 1919, ko je bilo glede njenih meja že vse odločeno. Pri odločanju o Prekmurju je bila pomembna vloga Francozov, predvsem tedanjega predsednika teritorialne komisije, Andréja Tardieuja. Ta je v odločilnih trenutkih, od konca maja do začetka julija 1919 – v sodelovanju z vplivnimi jugoslovanskimi politiki in strokovnjaki (predvsem s priznanim srbskim geografom, Cvijićem, ki je bil v okviru »srbskega« dela jugoslovanske delegacije posebej naklonjen pridobitvi Prekmurja) ter drugimi vplivnimi osebnostmi, skupaj z ameriškim univerzitetnim profesorjem Douglasom W. Johnsonom in Edvardom Benešem, češkim zunanjim ministrom – odigral pomembno vlogo. Na priključitev Prekmurja k Državi SHS so – vsaj posredno – vplivale tudi odločitve o celotni jugoslovanski meji, ki niso šle po željah Kraljevine SHS (in Slovenije), predvsem glede meje z Italijo in odločitve o plebiscitu na Koroškem. Tudi za dodelitev Temišvara Romuniji, za kar so si zelo prizadevali srbski člani delegacije, so velesile iskale »nandomestilo«. Ker je bila Madžarska zaradi boljševistične oblasti še bolj omalovaževana kot ostale poraženke vojne, so pri »popravi krivic« Kraljevine SHS glede Posočja in Istre ter Koroške, našli rešitev tudi v nadaljnjem kleščenju njenega teritorija. Ta vidik je nedvomno vplival tudi na dokončno pripadnost Prekmurja k južnoslovanski državi.

Pri konkretnem določanju nove državne meje narodna in jezikovna pripadnost nista igrali odločilne vloge, kar dokazuje priključitev približno tridesetih večinsko madžarskih obmejnih naselij z Dolno Lendavo k državi SHS ter »spregled« 9 ali 10 večinsko slovenskih naselij v Porabju, jugozahodno od Monoštra, ki so ostale na madžarski strani. Gospodarski interesi ter železniška in cestna infrastruktura so bili marsikdaj bolj pomembni argumenti. Navajanje središčne vloge Dolnje Lendave za širšo, tudi slovensko govoreče prebivalstvo na območju novonastalega beltinškega okraja, je bil vsekakor pomemben podatek. Vse te vidike je jugoslovanska oz. slovenska stran imela možnost argumentirati in ilustrirati v odlo-

čilnih trenutkih odločanja o »prekmurski meji«, medtem madžarskega mnenja v zvezi s tem ni bilo, ker predstavniki Madžarske ni bilo na mirovni konferenci. Pri pripravi slovenskih argumentacij velja pripisati levji delež Matiji Slaviču, strokovnjaku za Prekmurje v okviru jugoslovanske delegacije, ki je zelo sistematično in neumorno (čeprav enostransko in pri opravičevanju zahteve po madžarskih naseljih tudi tendenciozno) pripravljal gradiva za glavne akterje odločanja (to sta bila v konkretnem primeru teritorialna komisija in vrhovni svet). Začasna meja se je dokončno oblikovala po predlogu ameriškega strokovnjaka Johnsona, ki je bila določena med razvodjem rek Ledave oz. Mure in Rabe. Zadnje raziskave potrjujejo, da je na oblikovanje Johnsnovega predloga, poleg strokovnih argumentov Slaviča in ostalih jugoslovanskih ekspertov, v veliki meri vplivalo tudi mnenje priznanega ameriškega znanstvenika srbskega rodu, Mihajla Pupina, ki ga je vodja jugoslovanske delegacije Pašić pozval v odločilnem obdobju v Pariz, da jim pomaga pri pogajanjih z ameriškimi delegati. O svoji vlogi pri tem je Pupin spregovoril v svoji avtobiografski knjigi »Od pastirja do izumitelja«, ki je v slovenskem jeziku izšla že leta 1931. Mimogrede: Pupin in Johnson sta bila profesorja na priznani newyorški univerzi »Columbia«, družilo ju je tudi vodenje znanstvene akademije New Yorka v določenem obdobju (Pupin je bil predsednik priznane organizacije, Johnson pa sekretar).

Sicer so se v mesecu maju in juniju 1919 na mirovni konferenci vrstili presenetljivi dogodki. Matija Slavič je dne 14. 5. 1919 še pisal generalu Rudolfu Maistru, da je »usoda Slovencev prilično zapečatena«, pri čem je mislil na oblikovanje celotne meje na območju slovenskega narodnega prostora. Takrat je kazalo, da bo Prekmurje ostalo pod okriljem Madžarske. V omenjenem pismu je Slavič poudaril tudi, da so dne 12. 5. 1919 sklepali o slovenskih mejah, vprašanje Koroške pa pustili odprtlo. Strinjali naj bi se o plebiscitu za celovško kotlino, za Beljak z okolico pa je sporočil, da »je sploh izgubljen«. Navedel je tudi, da bo Maribor pripadel južnoslovanski državi, Prekmurje in Baranja pa bosta pripadli Madžarski. Glede odločanja predstavnikov posameznih držav je Slavič sporočil, da so Italijani vedno glasovali v prid Nemcem, v primeru Prekmurja pa Madžarom, medtem pa so bili »Amerikanci« v primeru Prekmurja v podporo jugoslovanskim interesom. Na koncu citiranega pisma

je še zapisal, da »zdaj delamo na tem, da se napravi za Kroško ugoden plebiscit, in da se še reši Prekmurje«. V primeru slednjega se je to tudi zgodilo.

### › Prekmurje v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev in »dolnjelendavski spopad«

Dokončni sklep Teritorialne komisije z dne 20. maja 1919, da se predlaga priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS, je Vrhovni svet mirovne konference obravnaval in potrdil 9. julija 1919. Nekaj dni pozneje je jugoslovanska delegacija prosila predsednika Clemenceauja, da omogočijo jugoslovenski vojski zasedbo območja Prekmurja, kljub temu, »da meja še ni do potankosti konkretizirana«. Do odločitve o privolitvi vojaške zasedbe Prekmurja s strani Kraljevine SHS je prišlo 1. avgusta 1919. Jugoslovanska vojska je nato 12. avgusta 1919 zasedla Prekmurje. Predaja oblasti je vsepovsod potekala mirno. Praznovanje podpornikov odcepitve pokrajine od Madžarske je doseglo vrhunec na proslavi priključitve ozemlja h Kraljevini SHS v Beltincih 17. avgusta 1919.

S sklepom mirovne konference je bilo na območju Prekmurja Kraljevini SHS »prisojeno« približno 20.000 Madžarov, na madžarski strani v Porabju pa je ostalo nekaj tisoč Slovencev. Madžarska skupnost je v približno 30 naseljih neposredno ob novonastali meji zelo težko sprejela odločitve mirovne konference, zato so v nekaterih naseljih ostro protestirali. Oblikovali so peticije zoper odločitve in jih praviloma poslali organom matične države, v nekaterih primerih pa tudi pristojnim predstavnikom jugoslovanske države ali antantnim silam. Árpád Vizkelety, dolnjelendavski okrajni glavar, ki je bil prisiljen takoj zapustiti Lendavo (začasni »urad« je premestil v naselje Zalabaksa na madžarski strani nove meje), je v imenu 21 »okupiranih naselij« svojega nekdanjega okraja z absolutno madžarsko večino dne 1. novembra 1919 naslovil telegram kar na angleškega zunanjega ministra, ki se je tedaj mudil v Budimpešti. Opozoril je na »nepravičnost odločitve« ter na kruto ravnanje nove jugoslovanske oblasti do madžarskega življa. Reagirala so tudi tista naselja dolnjelendavskega okraja, ki so ostala na madžarski strani. V zadnjih dneh meseca oktobra in v prvih dneh novembra 1919 so tamkajšnji vaški odbori, najbrž na pobudo vladnega zastopnika županije, na svojih sejah po vrsti potrevali besedilo protestnega



Hotel Krona v Dolnji Lendavi v prvem desetletju 20. stoletja (danes Mestna hiša), kjer se je odvijalo kulturno in družabno življenje. Na velikonočni ponedeljek, 21. 4. 1919 so se tam zgodili tudi osrednji dogodki »dolnjelendavske protirevolucije«, ko se je konzervativno meščanstvo, v sodelovanju z organizatorji iz Zalaegerszega ter delom obmejnih vojaških enot, uprlo oblasti ti. države sovjетov (Tanácsköztársaság) in za nekaj ur prevzelo oblast.

Vir: Pokrajinski muzej Murska Sobota.

pisma, ki so ga prav tako naslovili na angleškega zunanjega ministra Georga Clarka.

Pritožbe pripadnikov madžarske narodne skupnosti in županijskih oblasti glede »krutih ravnanj« nove jugoslovanske oblasti niso bile brez osnove. Najbolj se je »pritisnilo« na madžarske intelektualce in uradnike. Večina jih je območje Prekmurja zapustila že v prvih dneh po zasedbi območja s strani vojske Kraljevine SHS. Pravosodje je prešlo v slovensko oz. jugoslovansko upravljanje 9. in 10. septembra 1919, po odredbi civilnega komisarja pa so na »zahtevo ljudstva kot madžarone in hujskače« odstranili vse notarje. Na 2. zborovanju prekmurskega sosveta (»parlamenta«) – katerega člane je imenoval prvi civilni komisar za Prekmurje, Srečko Lajšnic – dne 2. oktobra 1919, so udeleženci soglašali s predlogom, da učitelje madžarske narodnosti, ki niso obvladali prekmurskega slovenskega narečja, višji šolski svet odpusti. Zaradi tega je v Prekmurju primanjkovalo približno sto učiteljev, ki so jih nadomestili iz ostalih predelov Slovenije. Že nekaj tednov po zasedbi območja Prekmurja so pristojne vojaške enote Kraljevine SHS novo mejno črto močno zastražile, zato prehod čez njo ni bil mogoč. To stanje je najbolj prizadelo pripadnike madžarske narodnosti, saj so se jim v hipu prekinili družinski, priateljski in drugi stiki. Podobno se je dogajalo tudi s porabskimi Slovencami.

Pripadniki madžarske narodne skupnosti so tudi na druge načine protestirali proti za njih nesprejemljivi odločitvi. Nekaj društev je prenehalo delovati, ker je članstvo odklonilo sodelovanje. Tako je bilo v primeru dolnjelendavskega gasilskega društva, ki v obdobju med 1919 in 1925 sploh ni delovalo. Od izobražencev, ki so bili rojeni izven območja Prekmurja, jih je ostalo zgolj nekaj, od učiteljev pa menda samo trije. Le duhovščina je ostala še nekaj let v dotedanjih službah. Območje Prekmurja je zapustilo veliko število tistih prebivalcev, ki novih razmer niso bili pripravljeni sprejeti. Točnega števila nimamo, je pa nedvomno, da je bil najvišji odstotek le-teh med izobraženci. Nemalo odhajajočih je bilo iz mlajše populacije, ki so se bodisi izobraževali v madžarskih mestih bodisi pa so bili že pred jugoslovansko »ero« vpeti v dejavnosti, ki so se izvajale v večjih središčih oz. na območju, ki je ostalo na Madžarskem.

Po priključitvi Prekmurja h Kraljevini SHS se je nadaljeval propagandni boj med dvema stranema. Če je bila madžarska propaganda agresivnejša v zadnjih mesecih leta 1918 ter še v začetku leta 1919, se je po zasedbi Prekmurja položaj hitro obrnil. Jugoslovanska propaganda je glede omalovaževanja Madžarov kot naroda v nekaterih primerih presegla prejšnjo »madžarsko« raven. V »Razglasu Slovenskom med Rabov in Mürov«, ki se je širil takoj po zasedbi Prekmurja, so bile s strani nove jugoslovanske

oblasti navedene negativne karakteristike Madžarov in žalitve, ki so bile pretirano grobe.

V prvih dneh po jugoslovanski zasedbi se je pojavil tudi močan hrvaški pritisk, da se spodnje Prekmurje, to je območje nekdanjega okrajnega glavarstva Dolnje Lendave, vključi v hrvaško upravljanje. V zvezi s tem konfliktom, ki je bil s strani slovenskih strokovnjakov ocenjen kot nevaren element tveganja glede dokončne odločitve o Prekmurju, je jugoslovanski notranji minister Pribičević na začetku septembra 1919 odločil, da bo do nove ustavne ureditve območje Prekmurja enotno območje pod upravljanjem in nadzorom civilnega komisarja, imenovanega s strani pokrajinske vlade v Ljubljani.

Zaradi različnih interpretacij o začasni prekmurski meji so nezadovoljni prebivalci naselij v njeni neposredni bližini iskali priložnosti, da tudi sami sodelujejo pri njenem morebitnem sprememjanju. Tako se je 29. novembra 1919 več prebivalcev naselja Dolga vas pridružilo skupini madžarskih vojakov, ki so iz Rédcisa napadli jugoslovanske vojake. Vrhovno poveljstvo jugoslovanske vojske je po telegramu sporočilo v Pariz, da so Madžari omenjenega dne zjutraj prestopili »demarkacijsko črto« pri Szabolákosu (to je bila pristava neposredno ob mejni črti med Rédicsem in Dolgo vasjo, približno tristo metrov jugovzhodno od poznejšega mednarodnega mejnega prehoda med omenjenima naseljema) in pregnali jugoslovansko

vojaško osebje ter vkorakali v Dolnjo Lendavo. Madžarom se je pridružil del lokalnega prebivalstva. Dve četi 43. regrutskega polka sta pozneje pregnali Madžare iz Lendave. Jugoslovanske enote so dopoldan do 10. ure spet zasedle svoje položaje. Tistega dne se je vrstilo več tovrstnih napadov na širšem območju dolnje-lendavskega okraja. Po jugoslovanskih virih so bili madžarski napadi zelo resni, skupaj bi se jih naj udeležilo blizu tisoč mož regularne madžarske vojske. Največji napad je bil prej omenjeni, v okviru katerega so madžarske enote prijele in odpeljale jugoslovanskega kapetana



● Znamenita glavna ulica Dolnja Lendava na začetku 20. stoletja, kjer se vrstijo pomembne meščanske zgradbe. Vir: Zbirka Istvána Vide, zbiratelja razglednic in fotografij iz Lendave.

Georgijeviča in nekaj žandarjev, ki pa so jih kmalu izpustili. O jugoslovanskih žrtvah, nekaj jih je prav gotovo bilo, konkretno niso poročali, na »madžarski« strani so omenjali več žrtev, kar vemo tudi iz drugih virov. Jugoslovanske oblasti so od svojih predstavnikov na mirovni konferenci zahtevale, da o omenjenih »incidentih« obvestijo Vrhovni svet konference. O tem dogodku, ki so ga v nekaterih virih imenovali »dolnje-lendavski spopad«, je podžupanu Zalske županije podrobno poročal gozdarski inženir iz Dolnje Lendave, György Vermes. Vermes je dogodek spremljal iz svoje hiše, ker je s svojo družino prebival v objektu na Glavni ulici, ki še danes stoji poleg novega Centra za zaščito in reševanje. Po njegovih informacijah je skupina madžarskih vojakov prodirala tudi iz naselja Dobri, pridružili pa so se jim tudi domačini iz Kerkaszentkirálya in Lovászija. Vermes je konkretno videl, ko je bil ranjen madžarski vojak Péter Gáborfi, ki je nato dvignil roko v znak predaje in se napotil proti jugoslovanski enoti. Kljub temu so ga ubili in najbrž on bil prvi ubiti vojak v okviru vojaške akcije. Padli so še Antal Varga, od »civilistov«, pa József Ribes iz Dolgovaških goric in še vsaj dve drugi osebi. O izgubah nasprotne strani Vermes ni imel konkretnih informacij.

Po tem dogodku so sledili drastični ukrepi. V Doljni Lendavi so morali občani ostati v svojih domovih in po sedmi uri zvečer v svojih hišah in stanovanjih niso smeli niti sveti. Med »kazni« so sodila tudi ropanja na območju Lendave s strani jugoslovanske vojske oz. njenih neodgovornih posameznikov. V samem mestu so v eni sami noči zabeležili 12 vlomov, v Dolgi vasi pa skorajda ni bilo hiše, kamor niso nasilno vdrlji, pogosto pa so poročali tudi o ropanjih v Dolini in Pincah. Že naslednji dan po »dolnje-lendavskem spopadu«, 30. novembra 1919 so v mestu odvzeli prostost štiridesetim uglednim meščanom, ki so jih popoldne istega dne odpeljali v Beltince. Prvotno so prijeli tudi Nándorja Fussa, priznanega lekarnarja, med leti 1910 in 1918 poslanca madžarskega državnega zбора, vendar je bil edini, ki so ga takoj tudi izpustili. Devetnajst so jih v Beltincih izpustili, 21 pa so jih 12. decembra odpeljali v srbski Smederevo, kjer so bili zaprti do konca februarja 1920. Seznam 21-ih Lendavčanov, ki so jih odpeljali v Smederevo: Elek Hadrovics – notar, Kálmán Farkas – rimo-katoliški kapelan, Gyula Vitéz – odvetnik, dr. Vilmos Némethy – odvetnik, István Horváth – pisar na notariatu, Ede Havel – sodni izterjevalec, Elek Balkányi – trgovski pomočnik,

Sándor Török – čevljar, Miklós Varga – krojač, Sándor Hegedüs – mizar, Viktor Lenarics – gostilničar, Henrik Blau – trgovec, Jenő Schön – trgovec, Imre Tőke – dimnikarski mojster, Kálmán Melczer – brivec, Jenő Melczer, Sándor Stern – pisar ter Gyula Magyaródi, Gyula Vehovits, Géza Hunyady in Kálmán Hunyadi. Skupina uglednih Lendavčanov je poskusila njihovo »kalvarijo« preprečiti še preden so jih odpeljali v Srbijo, zato so obiskali namestnika vladnega zastopnika za Prekmurje, Berbuča, ki je imel sedež v mestu in podpolkovnika Perka, ki je bil po avgustu komandan jugoslovanskih vojaških enot za območje Dolnje Lendave, vendar – kljub dokaj prijaznemu pristopu obe pri tem niso bili uspešni. Dogodek je imel mednarodni odmev, saj je bila imenovana »antantan« komisija, ki je zaradi preiskave sredi decembra 1919 prišla v Lendavo. V okviru pogоворов z omenjeno komisijo je okrajni zdravnik Fábián Józsa protestiral zaradi zasedbe naselij z večinsko madžarskim prebivalstvom. Njegov »nastop« so po odhodu komisije jugoslovanske oblasti kaznovali in tudi Józsa je bil odpeljan v Smederevo.

#### LITERATURA:

- Göncz, László: *A Muravidéki magyarság 1918–1941 (Prekmurski Madžari v obdobju 1918–1919)*. Zavod za kulturo madžarske narodnosti Lendava. 2001.
- Göncz, László: *Emberek a pannon végeken (Ljudje panonskega obroba)*. Magyar Nyugat Kiadó Szombathely. 2019.
- Hornyák, Árpád: *Magyar-jugoszláv diplomáciai kapcsolatok 1918–1927 (Madžarsko-jugoslovanski diplomatski odnosi 1918–1927)*. Forum Könyvkiadó Novi Sad. 2004.
- Jerič, Ivan: *Moji spomini*. Zavod sv. Miklavža Murska Sobota. 2000.
- Kokolj, Miroslav: *Prekmurski Slovenci 1919–1941*. Pomurska založba Murska Sobota 1984.
- Slavič, Matija: *Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki*. Pomurska Založba Murska Sobota. 1999.
- Varga, Sándor: *Kronika lendavskega gasilstva – A lendvai tűzoltóság krónikája*, Murska Sobota 1973.
- László Göncz: *Prekmurje 1918–1919*. In. *Zborník soboškega muzeja 24 – Prišo je glás – Prekmurci v vojni 1918–1919* (zbirká tematskih člankov in razprav). Pomurski muzej Murska Sobota 2017. 177–201.
- Göncz, László: *Az alsólendvai ellenforradalom*. In. Lindua 12. évf./letnik, 20. szám/številka – 20/2018. 19–26. (»Protirevolucija v Doljni Lendavi« – strokovni članek).
- Göncz, László: *Az „alsólendvai ütközet“ („Dolnjelendavski spopad“)*. In. Pannon Tükör 24. évf. 6. szám. 2019/6. 2019 Zalaegerszeg. 62–75.



Dr. Gasparics Judit › társszerkesztő, a kötet szaklektora

# Gondolatok dr. Zágorec-Csuka Judit *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben* c. kötetéhez

„*s a/göntérházi temetőben/kicserélik a neved,/s nyu-  
gatabbra viszik/a kultúrádat, s lassan/idegen lesz itt  
minden,/mint elmúlt szerelmed/ruhájának az illata.*

*Pannónia pusztáiban bujdosol, / mint annak idején  
Mózes,/s a hétköznapokba öltözöl,/félhiten tengődve,  
félnyelven,/félmagyarként,kiszolgáltatottan/kutatsz  
fajtád után Alsólendván.”*

Részlet Zágorec-Csuka Judit  
A Csodafűszarvas nyomában című verséből<sup>1</sup>

„Anyanyelvem az emberi tudatom része.”<sup>2</sup>

Anyanyelv, magyarság, szülőföld, két kultúrában és nyelvben való létezés, identitás, szerepvállalás, útmutatás. Ezek a szavak jutnak eszembe, ha Zágorec-Csuka Judit korábbi műveire gondolok. A költőként, íróként, műfordítóként, irodalmárként, nyelvi lektorként tevékenykedő könyvtáros-tanár kollégát nem kell bemutatni sem a szűkebb, sem a tágabb közönség előtt. Eddigi életműve önmagáért beszél. Nemcsak határok mentén él, hanem próbálkozik a tudományágak között meglévő határok átlépésével is. Az Olvasó most éppen a legújabb, a magyar nyelvvel foglalkozó írásait tartja kezében.

A kötet elkészítése a pilisvörösvári székhelyű Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület elnökének, Ruda Gábor munkájának az eredménye. A tanulmányok online

1 Zágorec-Csuka Judit 2003. Kiűzve az Édenból.  
Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. 65.

2 Dr. Zágorec-Csuka Judit 2019. *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. 71.

Dr. Zágorec-Csuka Judit



## Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben

TANULMÁNYKÖTET

- dr. Zágorec-Csuka Judit: *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben*. Pilisvörösvár, Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület, 2019, 155 o.

kiadását a Nemzeti Kulturális Alap támogatta, a nyomtatott verzió a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet hozzájárulásával jelenhetett meg. A kötetről dr. Kolláth Anna és dr. Balázs Géza írt recenziót.

A jelenlegi kötet nem előzmények nélküli. 2008-ban jelent meg *A családom anyanyelve a muravidéki magyarok identitása tükrében* című tanulmánykötete, amelynek középpontjában gyermekinek nyelvtanulása, nyelvjárási

háttere, kétnyelvűsége, identitása áll, minden egy szélesebb spektrumba, a kétnyelvű oktatási modellbe, a muravidéki magyarok történelmi helyzetébe és a jelenkor világába helyezve.

2009-ben látott napvilágot a *Lét és nyelv és Nyelv, identitás, irodalom* című tanulmánykötet, amelynek szerkesztőjeként és a kötetben szereplő konferenciák szervezőjeként is bemutatkozott a közönség előtt, nagy érzékenységgel ráirányítva a figyelmet az anyanyelv közösségmegtartó erejére, a nyelv, az identitás és a kultúra szoros, elválaszthatatlan kapcsolatára.

Közben a szerző rendszeresen publikált írásokat a magyar nyelvről, pályamunkákat készített, ezek közül a legrangosabb 2014-ben az Anyanyelvápolók Szövetsége pályázatának díjnyertes munkája.

Most pedig egy újabb fejezet következik a tudományokkal foglalkozó szerző életében: *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben*. Már a cím is azt sugallja, hogy csak betekintést nyerhetünk a muravidéki magyarság gazdag nyelvi világába, a mozaikok a sokszínű nyelv egy-egy szelétére csak rávilágíthatnak, teljes képet nem adhatnak.



● Dr. Zágorec-Csuka Judit dedikálás közben.

A tanulmánykötet első részében a szerző a muravidéki magyar nyelvjárásokkal kapcsolatos kutatásait, személyes tapasztalatait osztja meg velünk, külön kiemelve lakóhelyének, Kapcának a nyelvi jellegzetességeit. Elhelyezi a muravidéki magyar nyelvjárásokat a nyugat-dunántúli nyelvjárások között, és példákkal támasztja alá szakirodalmi ismereteit. A kötet értékét emeli a régi



● Dr. Gasparics Judit nyelvész mutatta be dr. Zágorec-Csuka Judit Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben című tanulmánykötetét a Bánffy Központban Lendván 2019.11.13.-án a magyar nyelv napja alkalmából.

mesterségekre vonatkozó tanulmány szerepeltetése és a földrajzi nevek eredetét vizsgáló szöveg.

A második részben az identitás kapta a főszerepet, amely nemcsak a szerző többnyelvű életének egyik visszatérő eleme, hanem a muravidéki magyarság maradásának egyik kulcskérdése is: az anyanyelven és a több nyelven való létezés összekapcsolásának problémája. A szerző megvizsgálja az anyanyelv és az identitás kapcsolatát, kitér a szétszórt magyarság nyelvi összetartozására, valamint a szépirodalom és a fordításirodalom kulcsfontosságú szerepére.



● Dr. Zágorec-Csuka Judit a könyvbemutatón.

A harmadik részbe azok az írások kerültek, amelyek a muravidéki magyar nyelvtudomány kimagasló szakembereivel – dr. Kolláth Annával, dr. Bernjak Elizabetával és dr. Varga Józseffel – való találkozási pontokat, közös munkákat mutatják be.

A *Függelékben* néhány, a közösség mai életébe való bepillantást tartalmazó szöveg került, így a magyar nyelv napjához kapcsolódó versenyekről, pályázatokról is tájékozódhatunk.

A szerző következő munkáját vetíti előre a muravidéki magyar fiatalokkal készített fókuszcsoportos interjú, amely a nemzetiségi kultúra, az anyanyelv és az oktatás helyzetére, valamint az anyaországgal való kapcsolatra világít rá. A kötetet a szerző részletes bibliográfiája zárja.

A Lét és nyelv c. tanulmányában kérdezi a szerző saját magától: „*Mi az én felelősségem a lét és az anyanyelv gondolatmenetében?*”<sup>3</sup>. Véleményem szerint ez a kötet megadja a kérdésre a választ, és minket is arra sarkall, hogy merjük vállalni nyelvünket, nyelvjárásunkat, identitásunkat, önmagunkat.

Nagy megtiszteltetés volt számomra, hogy barátként és nyelvészkarént is hozzászólhattam Zágorec-Csuka Judit új tanulmánykötetéhez, amelyet ajánlok minden magyarul beszélő és író olvasónak határainkon innen és túl.

A kötet bemutatóját a magyar nyelv napján, 2019. november 13-án tartották a lendvai Bánffy Központban.

<sup>3</sup> Dr. Zágorec-Csuka Judit 2019. *Nyelvi mozaikok a muravidéki magyar nyelvben*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület. 71.

## DR. GASPARICS JUDIT SZAKMAI ÉLETÚTJA

**Gasparics Judit** 13 éve dolgozik Budapesten középiskolai magyartanárként.

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen 2015-ben védte meg doktori disszertációját, amelyben a muravidéki magyarok nyelvhasználatát és nyelvváltozatait szociolingvisztikai szempontból vizsgálta.



Fotó: Népújság

● Dr. Gasparics Judit

Az elmúlt években részt vett a Muravidéki Magyar Rádió Nyelvművelő műsorának összeállításában is.

A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület tagja: Ruda Gáborral közösen indították el a Kárpát-medencei magyarság nyelvét és kultúráját bemutató könyvsorozatukat.

Zágorec-Csuka Juditnak több szépirodalmi és nyelvészeti témaúj kötetét lektorálta nyelvi, illetve szakmai szempontból.

Elérhetősége: [gasparics.judit@gmail.com](mailto:gasparics.judit@gmail.com)

Lajos Bence

# Béla Szomi Kralj: Babjeverni pisani pes

## O pesniški zbirki

Vsaka pesem je vsestvarnost. Tudi pesnika pričajočih pesmi (Béla Szomi Kralj) je najti v duhu stvarnosti. Pesnik je vizionar, ki stoji s trdimi nogami na tleh, le tu in tam se oddalji od tal in takrat se rojevajo čudne misli, misli, ki jih je mogoče zapisati samo v pesmih oz. poemah.

Béla Szomi Kralj, prekmurski rojak, ki ga poznamo zlasti kot glasbenika, skladatelja, tudi pisca različnih tekstov v slovenskem kulturnem prostoru. Vodja in pevec, instrumentalist, etno glasbenik, znan z odrov, festivalov in nastopov v kulturnih ustanovah. Prav ta raznolikost ga dela posebnega, še zlasti to velja za njegovo spretnost preurejanja (átdolgozások) skladb iz svetovne glasbene zakladnice sodobnih glasbenih izrazov, pa tudi tistih, ki imajo svojevrsten glasbeni renome v svetovnem glasbenem žanru.

Poseben status in tudi žanrsko podobo avtor namenja ljubezenski tematiki, ki v zbirki prevladuje. Najdemo vse od sramežljivih, tenkočutnih pesmi, pa vse do takih z erotičnim nabojem. Avtor se ne spušča na nivo vsakdanosti, tudi ne na nivo stereotipov, temveč z veliko lepote in iskrenosti dopoljuje pesniško strugo. Čeprav je med nastankom teh pesmi občutna časovna vrzel, je z izraženimi čustvi opaziti, da obstaja upanje, da se stvari obrnejo na bolje, če ne drugje, pa v neskončni brezmadežnosti, v sanjah (Lavenda, Hvala, Mož z napako, Tvoje kaplje ljubezni itd.). Slogovno in stilsko najbolj dognana je zagotovo pesem z naslovom Brez poljubov, ki opeva lahkoto „biti“ s kančkom sarkazma. Avtor v pesmi Neljubljen priznava, da je utrujen od lepote in lastne slepote. Nadalje v pesmi Kje si? izreče davno resnico o zaljubljencih, ki jim Luna in Severnica svetita na poti do doma.

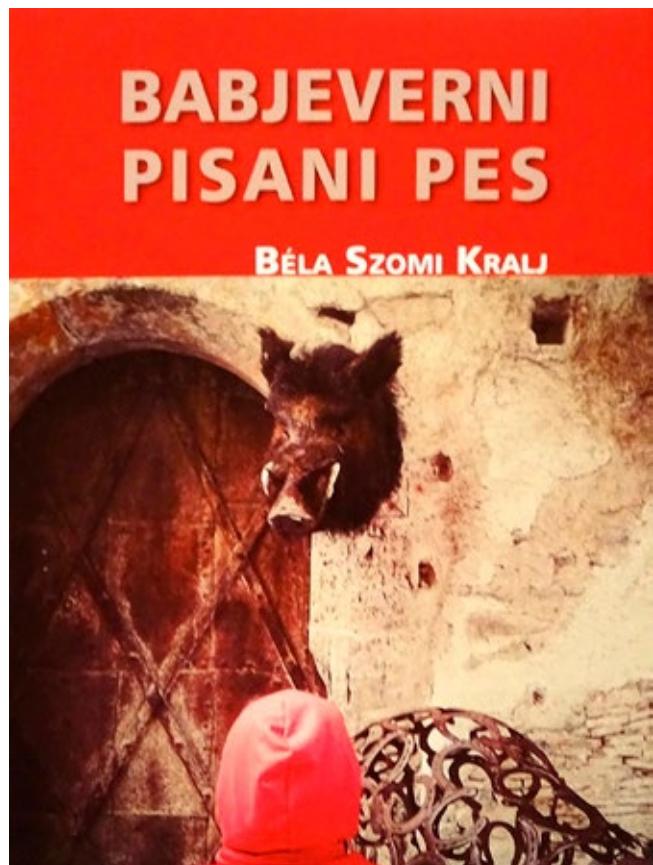
Čeprav je poetov psihični status, status ustvarjalca včasih zelo negotov, saj sam zase pravi, da je človek,

ki v sebi nosi preveliko ljubezni, po drugi strani pa se čuti zaničevanega, kot „ni(h)tsche brez opore“, nenehno stremi za tem, da bi v sebi prebudil „zaspale besede“.

Deli dobronamerne nasvete družinskim članom, sinu, ki ga roti, naj ne postane muzikant, suženj duše in telesa, saj verjame, da je življenje muzikanta prekleto. Prav tako je v pesmih mogoče razbrati njegov odnos do družbenih nepravilnosti, neenakosti, denimo z verzi: kjer preveč je – vzami / kjer premalo je – ukradi.

V Jutru v prekmurju in prelepi baladi, Nekoč dekle spočelo je življenje, se pesnik vrača k reki, ki je vir življenja, razkriva mitološke razsežnosti Mure, ki „nikogar ne tolaži“, le poet ve, da je „zapülav s teboj / v valove Mure / za vedno“.

Novonastale pesmi z dramatsko zasnovno oznanjajo poetske možnosti avtorja, denimo Pašnam, Rekviem, kjer je Bog stvarnik, ki ne daje odgovorov, niti svojim najtesnejšim služabnikom o vesolju in Raju. V Brkatem možu pa npr. gre za dialog med stvarnikom in ustvarjalcem. Slednji je ponizen, a vendar vztrajen, saj mu ni mar za „slavo“ in „brke“.



● Béla Szomi Kralj: Babjeverni pisani pes.

Markišavci, Cajt/Animus, 2019. 89 strani. Fotografije: Arven Šakti Kralj Szomi.

Bence Lajos

# Optimista világ opálos színezetben

Kevés szem akad meg Arven Šakti Szomi Kraljnak a lendvai színház folyosógalériájában felállított kiállításán, csupán a Lendván egyre szaporodó és minőségekben is egyre inkább emelkedő pályát befutó fotósok állnak meg egy-egy kiállított fotója előtt. Nem csoda, hiszen Arven Šakti fotóinak megcsodálásához, művészeti megértéséhez némi fotóképzőművészeti előképzettség is szükséges. A felületes szemlélő ugyanis annak a biztos tudatában halad el a kiállítás mellett, hogy ezeket már láttá valahol, valamely megsárgult családi fotóalbumban vagy kartonokra rögzített régi életképek vagy újonnan szkennelt fotók kiállításán.

A szándékosság persze – ahogy eddig is – egy újfajta realizmusigényből származik, régi tárgyak, témaik és tájképek, vagy mini-tablók, ellesett, új perspektívák és rálátások eredményeként. Ezzel a minimalizmus igényét, az egyszerű, talált témaik iránti fogékonyiság igényét ki is merítettük. Arról már nem is érdemes szólnunk, hogy a felvetelek utómunkálatai során szinte semmiféle színkorrekciót, szűrőt nem alkalmaz a művész, a képek szereplőit pedig a legtöbbször úgyis kontraplános beállításban, amolyan „szekunder” pozícióban látjuk. A jelen kiállítás, mintha már láttam volna valahol”- retró hangulatát a keretben található több-képiség is fokozza. S hogy még mindig legyen okunk a kételkedésre, nem is akármilyen párosításokban.

Šakti korábbi miniatűrjeit helyezi át egy másik, a keretből nemegyszer kikívánkozó virtuális közegbe, mintha menekítené őket, vagy meg akarná óvni a „való világ” Big Brotheres közegétől, a sötét szemüvegek mögé bújó intim



● A valóság és művészet egysége: Arven Šakti Szomi Kralj és a lányok.

szféra iránti beteges-leleplező törekvésektől. Szemmel verő-kamerákkal gyilkoló mániákus paparazzi-fotósok közegétől. Külön tanulmány tárgya lehetne a kiállítás fotóinak a téma szerinti feltérképezése, mely igen széles skálán mozog: a családi élet, az ünnepvárás és a fotós utazásainak, fontosabb állomásainak, megállónak a karakterizálása, a téma megtalálásának a pillanatában rögzülő asszociáció továbbgondolása, a lélek tükrén való átsugárzása, az élménynek határt szabó képkivágások mikéntjének és behatárolásának súlypontjaival.

Ha ilyen szemmel vizsgáljuk a kiállítást, akkor az esztétikai élménynek, a képek kisugárzásának is szabad asszociációs teret engedve, a legnemesebb emberi tulajdonságok és értékek irányába kanyarodhatunk el: olyanokhoz, mint a családi harmónia, az anya-gyermekek viszony, a szeretet és a hűség. Ezek ma már „múzeumba” való érzések és értékek, mondják a neoliberális társadalmak szószólói. Ne higgyünk nekik! Vigasztalásul itt van egy tiszta érzésekkel és félreérthetetlenséggel is tüntető, szűrt fényei ellenére is üzenetekkel telített világ. Arven Šakti képi világa, optimizmusra sarkalló művészete.

Foto: Urška Bojkovac

**Atilla Pisnjak** › Galerija-Muzej Lendava/Galéria-Múzeum Lendva

# Lendavske umetnice

Pričajoča razstava hote ali nehote poskuša odgovoriti tudi na vprašanje, ali obstajajo razlike v vrednotenju in interpretaciji umetniških del glede na to, ali so njihovi avtorji ženske ali moški, ali pa je umetnost neodvisna od biološkega spola umetnika. Definicija umetnosti je bila več stoletij bistveno drugačna od današnje, saj so bila popolnoma nepomembna tudi imena likovnih ustvarjalcev, slikarstvo in kiparstvo so namreč pojmovali kot rokodelstvo. Pojem umetnosti, kot ga uporabljam danes, se je začel postopno pojavljati šele od 15. stoletja, vzporedno s tem pa se je spremenil tudi status umetnikov, saj je njihova osebnost, vključno z imenom, dobila vedno večji pomen. Z revidiranjem družbenega vrednotenja in pojmovanja umetnosti in umetnikov se je pokazala potreba tudi po njihovem dokumentiranju.

Če v mislih brskam po likovnih ustvarjalkah iz časa med renesanso in 20. stoletjem, se spomnim le Artemisie Gentileschi. Vzroka za to zagotovo ne gre iskati v tem, da ženske v tistem času ne bi bile zmožne kreativnega ustvarjanja, temveč v tem, da jim tega ni dopuščala njihova družbena vloga. Celo mnogokrat prepovedala.



🕒 Razstavišče Hegyidék Galléria v Budimpešti

V umetnosti so se ženske kot ustvarjalke začele pojavljati vzporedno s širitevijo ženske emancipacije. Četudi poznamo kar nekaj umetnic z začetka 20. stoletja, pa lahko o splošno razširjenem, svobodnem ustvarjanju žensk govorimo le po 2. svetovni vojni.

V smislu povedanega bi lahko domnevali, da je skriti cilj današnje razstave krepitev vloge žensk v likovnem



🕒 Lendavske umetnice v Budimpešti: Sabina Šinko, Marika Danč-Roth, Suzanne Király-Moss in Cvetka Hojnik

ustvarjanju. Temeljna ideja razstave ni nastala s to željo, ampak z namenom predstavitev koščka lendavske umetnosti. Ta zamisel je rodila to edinstveno razstavo, saj se prvič dogaja, da skupaj razstavlajo štiri umetnice našega mesta. Razstava del Marike Danč-Roth, Cvetke Hojnik, Suzanne Király-Moss in Sabine Šinko predstavlja umetniško ustvarjanje likovnih umetnic mesta Lendava tako, da omogoča spoznavanje njihovega individualnega umetniškega sveta. Vse štiri dame ubirajo zelo različne poti v izražanju, zaradi česar je razstava izredno raznolika in kompleksna.

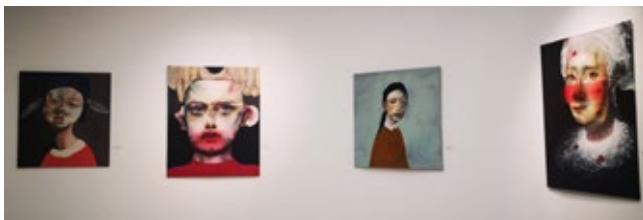
**Marika Danč-Roth** je svoj umetniški jaz izpopolnila v tehniki, ki še dandanes velja za redkeje uporabljeno, to je tekstil. Marika je na začetku kariere ustvarjala predvsem monumentalne tapiserije, pozneje je velike uspehe žela tudi kot kostumografinja. Med njenimi prsti je preja dobila strukturo, tretjo dimenzijo, tako so nastali njeni znani makrameji. Njena druga ljubezen je risba, ki jo v svojih delih večkrat kombinira in zliva s tekstilom, s čimer je zgradila zelo prepoznaven svojstven slog. Ob omenjenih posebnostih tehnik je v njenem opusu kot motivna značilnost ves čas prisotno tudi drevo. V Marikinem razumevanju je drevo intimni spiritualni motiv in intimni kotiček, ki ji v procesu ustvarjanja nudi zatočišče. Sočasna uporaba risbe in makrameja je idealna izrazna kombinacija, saj zahteva premišljenost, načrtovanje in racionalnost.

Eksperimentiranje, zavestnost in absolutno iskanje in raziskovanje so sestavnici deli svojstvenega umetniškega razvoja **Cvetke Hojnik**, ki rezultirajo nenehno vsebinsko in izrazno prenovo. Cvetka je v zgodnjih delih na klasičnih tabelnih slikah uporabljala izključno tekstil, za katerega so bile značilne izvirne, mestoma zelo drzne, jake barve. Z leti je svoj izrazni svet postopoma in zavestno spremnjal: namesto polikromije je izbrala eno ali dve barvi, njene oblike so postale preprostejše, v ospredje so stopile geometrijske oblike. Te, predvsem krog in kvadrat, poudarjena struktura in prostorska razigranost, so značilne tudi za njena dela iz serije The Dark Side of the Moon. Serija, katere naslov si je izposodila od skupine Pink Floyd, je nastala ob 50. obletnici pristanka na Luni. Njeno sporocilo je sila preprosto: medalja ima lahko tudi drugo plat.

Tukaj razstavljeni slike **Suzanne Király-Moss** so odtisi njenega življenjskega potovanja. V Chicagu rojena Suzanne je od malih nog veliko bila na poti, saj se

je družina selila „s trebuhom za kruhom“. V 60-ih letih prejšnjega stoletja jo je pot peljala preko luže, v Evropo. Motiv poti in cest srečamo na njenih slikah, ki so umetniški izraz stvarnih in imaginarnih potovanj, slikovna simbolika njenega življenja. Z motivom ceste in potke kot sestavnima deloma krajinе se srečamo že pri njenih zgodnjih delih. Sčasoma pa se je pokrajina ob cesti začela oddaljevati od stvarnosti in se preoblikovala v notranji, duhovni prostor, ki zaradi dekorativnega sloga učinkuje pravljično. Slike so istočasno resnične in domišljisce, obenem prikazujejo podzavestno in zavestno, so prav tako kompleksne kot življenje samo.

Brez pretiravanja lahko izjavimo, da je **Sabini Šinko** pravljični svet veliko bližji kot svet realnosti. Sabina se je že v študentskih letih začela aktivno ukvarjati z lutkovnim gledališčem in lutkarstvom. V zadnjem času se posveča predvsem portretom, na katerih prepoznamo tako klasične kot sodobne elemente. Pred enobarvnim, nevtralnim ozadjem se pojavijo človeški obrazi, ki od daleč delujejo realistično, a če si jih ogledamo od blizu, prepoznamo nekaj neobičajnega, nadrealističnega. Mnogokrat nas ti gegi spodbudijo k razmišljanju. Brezizrazni obrazi zbujujo nelagodje, saj ne vemo, kdo so, zakaj so tu, kaj počnejo. Pri interpretaciji nam včasih pomagajo naslovi del, a le kot napotki, saj se v Sabininem pravljičnem svetu, ki ne imitira stvarnosti, ni mogoče popolnoma orientirati.



● Likovna dela Sabine Šinko

Razstavljoče umetnice predstavljajo izsek iz likovnega ustvarjanja Lendave in pričarajo izredno široko in bogato paleto umetnosti. Ali je njihova ženskost v teh delih prepoznavna, je pravzaprav nepomembno. S svojim ustvarjanjem uresničujejo univerzalni cilj umetnosti – kot ga je definiral Aristotel: »Cilj umetnosti je, da ne predstavlja zunanjji videz stvari, ampak njihov notranji pomen.«

Besedilo je bilo prebrano na otvoriti razstave v Hegyvidék Galéria v Budimpešti 17. 12. 2020.

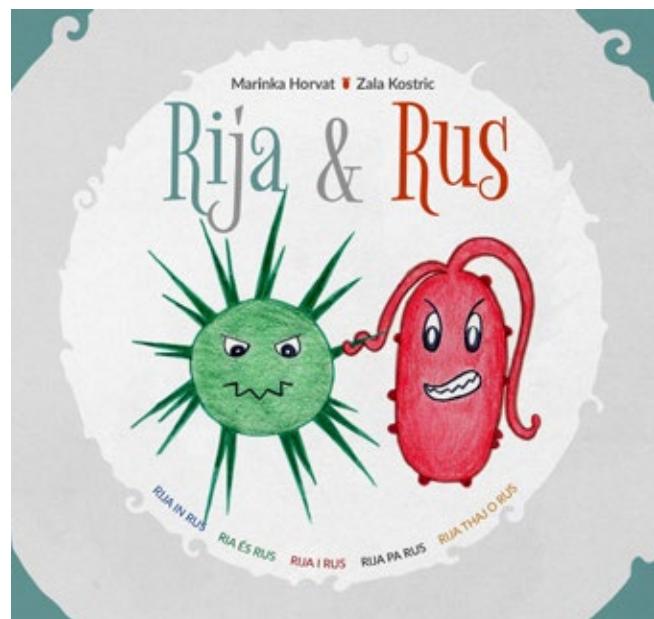
Štefan Kardoš › DSŠ Lendava/KKI Lendva

# Petjezična slikanica Rija in Rus Marinke Horvat in Zale Kostric

Rija in Rus je didaktična slikanica za otroke v starostnem obdobju od pet do deset let. Prioveduje zgodbo o bakteriji in virusu, ki razsajata po telesih otrok, če si le-ti ne umivajo rok.

Slikanica je nastala po besedilni predlogi učenke OŠ Bogojina **Marinke Horvat** (mentorica Marjetka Erdelji), ilustrirala pa jo je dijakinja Dvojezične srednje šole Lendava **Zala Kostric** (mentorica Melita Lazar). Slikanica je nekaj posebnega zaradi svoje petjezičnosti besedilo je iz slovenščine v madžarščino prevedla **Anna Toplak** (mentor Borut Šantak), v romščino **Redine Olah** (mentorica Nataša Horvat), v hrvaščino **Rahela Robić** (mentor Mario Zamuda) ter v prekmurščino **Pia Kolar** in **Anabel Kepe** (mentor Štefan Kardoš). Poleg slovenskih in madžarskih dijakov namreč DSŠ Lendava obiskujejo tudi dijaki, katerih materna jezika sta hrvaščina ali romščina, številni pa prihajajo s prekmurskega narečnega okolja, zato smo dodali tudi to narečje. V zadnji fazi nastanka slikanice in pri njeni distribuciji se je Dvojezični srednji šoli Lendava sozaložniško pridružilo Slavistično društvo

Prekmurja, Prlekije in Porabja. Sodelovanje DSŠ Lendava z OŠ Bogojina ni samo naključje, ampak tudi posledica



## • Naslovница otroške slikanice Rija in Rus

(DSŠ Lendava in Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja, 2019)

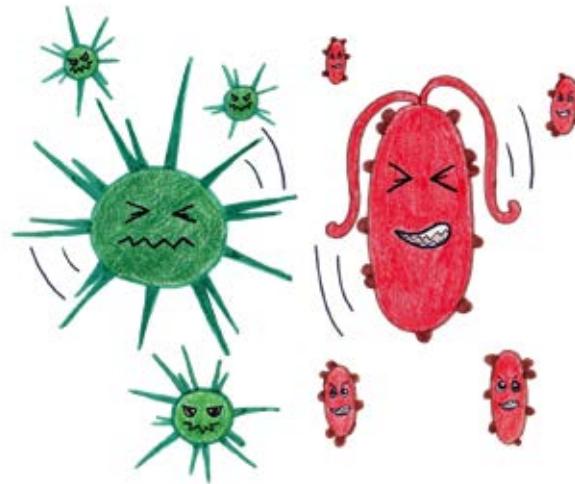


• Petjezična otroška slikanica Rija in Rus (DSŠ Lendava in Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja, 2019)



tega, da učiteljica za likovni pouk poučuje na obeh šolah. Urednik slikanice je Franci Just, tehnično jo je oblikoval in opremil Matej Nemeč, natisnil pa DigiFot d.o.o. Izid slikanice je sofinancirala Občina Lendava.

Knjižica Rija in Rus, ki je izšla decembra 2019, reprezentira DSŠ Lendava ne samo kot dvojezično ustanovo, ampak tudi kot ustanovo, ki je prijazna do različnih kultur, in kot vzpodbudno okolje za ustvarjalne učence in dijake. Mladi talentirani avtorici in prevajalke so tako s svojo prvo knjižno objavo postale tudi člen knjižničnega vesolja COBISS, kar prav gotovo ni kar tako.



Ilustracije: Zala Kostric, DSŠ Lendava



● **Notranje strani slikanice Rija in Rus** (DSŠ Lendava in Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja, 2019)



Valerija Vrenko

## Kaj je za kosilo

Kaj je za kosilo?  
 Si vprašal me na vratih.  
 Sem skuhala zamero,  
 jo zabelila s pelinom  
 in ti jo servirala še vročo.

Pogrela sem  
 zamrznjene spomine,  
 vmes po štedilniku  
 točila grenke solze,  
 medtem ko sam sladko si se zabaval.

Sledili so še kisli nasmehi  
 in strupeni pogledi,  
 prijazne besede so na žalost  
 zoglenele v pečici,  
 drobtinice ljubezni ravnodušno pometel si na tla.

Si vstal od mize in odtaval spet s pogledom,  
 kar pustil si, stresla sem v pomije.



Kovács Tibor – Ringo

## Sötétségben fényesség

Ne legyél az idő rabja,  
 soha ne ő szabja,  
 mit tenned kell.

Legyél király, Istennel.  
 Sétád boldogságban teljen:  
 rohangálnod sose kelljen.

Borod sokszor legyen vigasz,  
 kacagi-nevess, itt a tavasz!

S ha mindez mégsem elég,  
 nézz az égre, tekints  
 ki a végtelenre...

Légyél olyan, mint az ég:  
 sötétben fényesség.

Béla Szomi Kralj

## Še en

Še en  
 dan  
 je izgubljen,  
 zaman  
 hlepeč  
 od sanj.  
 Kričeč  
 spoznam,  
 da vonj  
 po tebi  
 ni zastonj.

Béla Szomi Kralj

## Dan potem

Dan potem sem še pijan  
od ljubezni in vina,  
tvoj vonj je zasidran,  
diši po tebi posteljnina.

Na obleki lesketa se  
izdajalski las,  
kot slepec ne vidim sveta,  
samo tvoj obraz.

Ne bom bral,  
tvoje črke so se skrile v vrste,  
se ne bom česal,  
da med kodri čutim tvoje prste.

To je tisti nori dan,  
ko se ne umivam,  
da ostane tvoj znoj  
razlit v tvoj dehteči vonj.

Dan potem  
imena ne vem,  
dotaknem se, boli,  
ker to nisi ti, ti, ti ...

### Helyreigazítás

A Lindua folyóirat 20-ik számában tévesen  
lett megnevezve az *Egy magányos szigeten  
nélküled* (Szilba) című vers szerzője.

A verset valójában Szomi Kralj Béla írta.

A kellemetlenségekért minden érintett  
szíves elnázését kérjük!

Pisnjak Atilla, felelős szerkesztő

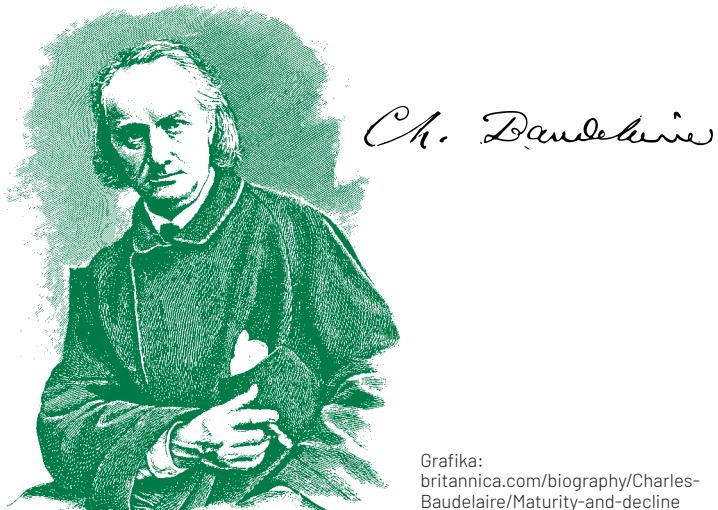
Bence Lajos

## Baudelaire nyomán szabadon

Nézzétek az őszi rekettyésben  
a barkát, a húsvét-hírnököt,  
elhullatván virágait,  
csillóporát szélnek eresztre,  
kihagyva bogyós-termés állapotot,  
máris készül az új tavaszra.  
Uram, nem járna meg neki is,  
apró madarak számára  
fölkínált, kicsiny, vörös,  
tölcséres, ernyőcskékre  
hasonlító téli csemege?

A költő is ilyen:  
még el sem szállt előző  
verséből itt-maradt  
leve-gőze-hite, márás lesi  
új, még lappangó rügyeinek  
alakulását a késő őszben,  
a gyökerekből sarjadzó  
„isten- tudja- miféle”  
hajtásokat, „mi-fán-termett”  
előzményekkel, ok-okozati  
álszülelményekben reménykedve...

Isten adja, legyen hozzá kedve!



Grafika:  
[britannica.com/biography/Charles-Baudelaire/Maturity-and-decline](http://britannica.com/biography/Charles-Baudelaire/Maturity-and-decline)

**Bence Lajos**

# Med »še odšel nisi« in »Vrnil se bom!«

(Sanyiju ob 30-letnem Muratáju)

Obljubil si povratek – a si tu?  
Si velezvijačnež, saj sploh nisi odšel!

Tu si – lahko našteval bi  
primere iz slovstva,  
večne zaznamke  
velikega prednika,  
gomile romantičnega pisanja  
o najinih zadrgnjenih knjižnih kravatah  
ali zgrešenih potezah, kultura je namreč:  
preživila od tvojih  
ljubljenčkov besedišča,  
izgubljena v blodnjakih  
tvojih labirintov zasanjanosti,  
z besedami:  
»iz tega ne bo nič«,  
ko neštetokrat izpadla  
sva butca ob spletkah  
s politiko okuženih. Bog pomagaj,  
nazadnje ljudstvo  
ploskalo je njim.

Kdo štel bi kolikokrat  
prevrnila sva se na drugo stran,  
sedla (medtem ko tuhtala sva,  
a je »situacija pisana na kožo«  
in ali nam bo kdo raven  
v vrhunskosti).  
Drugič spet – razvneta od  
revolucionarja v sebi,  
upala sva na samouničenje  
ob iskanju prave poti, navdiha,  
in se hočeš nočeš  
prepustila usodi.

In od tedaj si prisoten,  
spomin nate plapola nad  
Pomurjem, te omenjajo  
za okroglimi mizami gostiln  
in literarnih srečanj,  
češ, kako preresno si jemal  
celotno literarno nakladanje,  
in veš kaj?

Nimamo te -- vsaj  
zaenkrat ne!  
Za perečo dediščino,  
niti breme in to zares šteje,  
v tej od pomanjkanja kulture,  
boga pretepeni,  
od človeka pozabljeni pokrajini,  
ki žubori od izobilja.

Kot govoril si o naši Zali,  
za vekomaj si in boš ostal naš rosní  
mladenič, lendavski Titan.

(prevedel Béla Szomi Kralj)

Császár Sebastijan

## Decemberöt

Macskakövön gyülekeznek a kutyák  
megáldani bálványukat

- a nagy könyvet.

Tartásuk görbe, ahogy ott állnak körbe  
füstjeleket bocsájtani az univerzumnak,  
(örök igazságot hazudni a mának)  
amit a könyörtelenség szele  
visszafacsar orrunk alá  
keserű-keservesen,  
hiszen betűaratáskor  
csak mag-a-vető áll  
a papír és a nyomdafesték  
esküvőjén (sokszor egyedül)  
kérdőjellé torzult arccal, lázasan,  
már-már félhomályban  
- megelőzte őt egy másik valóság.

Féltve őrizzük legfélittebb kincsünk,  
el is dugtuk rendesen,  
ne lássa, csak az, ki néha harcol  
a szélmalomokkal csendesen.  
Hazafelé tartó utunkon is  
utunkról letérve találjuk meg az igaz szót  
kőbe vésve vésővel kőbe,  
- hogy ez az érték lapozhatatlan  
és nyitott marad örökre.

Andrijana Kos

## Sötét szoba

(eredeti cím: Temna soba)

Amíg Ted Hugh Születésnapi leveleit olvasgatom,  
világos lesz számomra, hogy teljesen nyugodtan  
megközelíthető egy valódi pokol:  
megpróbálva találkozni egy hanggal  
a jövőből, mely nem történt meg.

Sylvia nyitogatja az ablakokat,  
hogy a verset méhek tölték meg.  
Sylvia mindenhol kicsi szíveket rajzol.  
Sylvia kezei kemény tölgyfagallyak,  
melyek robajjal esnek le.

A születés előtti napokban  
sötét szobába lépünk:  
testeink átveszik  
a felégetett föld hegeit,  
szigetek, melyek örökké lakatlanok maradnak.  
A múlt nem múlt,  
suttogja Faulkner, suttogja Plath.  
Szavai, rejte a világosság előtt,  
vibrálnak a sötétben.  
Szavaid, kicsomagolva a világosságon,  
simogatnak egy nedves testet  
lefrocskölve a tusoló alatt.

Hallom őket korán reggel, ébredés után,  
mint ezüst fácán kiáltását, mely beszegi az éjt.  
A belek fantomtumorja, mondja Ted.

(Fordította: Halász Albert)

Darija Žilić

## Bolondok hajója

(eredeti cím: Ladja norcev)

A félhomályban átvonulnak az árnyak a vászon, addig sok kényelmes ülés érintetlen és üres marad. Senki sem akar filmet nézni a csöndről és a holokausztról, a beteg emberekről, akik lebegnek a hajón, fehér lapra virágokat festenek, és elhagyatva egymásnak mesélnek a még egy tábori napról.

És a városok? Azok ólommal teli ládák. Az országoknak nem kell kedveskedni, ők megbosszulták a földjeiket és a járdákat átengedték a megzavart gyerekeknek és a betegeknek.

A vetítés után hallgatagon és zavarodottan járok a városban, mely bolondok hajójává változik, és eltűnik a folyóban.

(Fordította: Halász Albert)

Zágorec-Csuka Judit

## Nagyapámnak

Csuka Józsefnek

Itt, most meg kell állnod,  
ezeken a magaslatokon,  
amelyeket egyedül másztál meg,  
szétnézel a göntérházi  
búzamezőkön, réteken,  
a Gyoha-erdő tölgfának  
a koronáin, ahova még  
elér a tekinteted, majd  
átlépsz a Bokonica-patakot,  
s visszanézel erre a tájra,  
szeretteidre, ránk, s átlépsz  
az örökkévalóságba.



**Zágorec-Csuka Judit**

# Az én Trianonom

Csuka József nagyapámnak

*Istenem, Istenem, vajon mi lelt engem?  
(Sebestyén Márta, Deep Forest, Marta's Song)*

Lesznek, akik megerősítenek, felemelnek – lesznek, akik elgáncsolnak, majd átgázolnak rajtad! Csak Isten akarata szerint éljél! De tartsd meg a szeretet parancsát!

Mária sokáig nézett maga elé. Ült a lendvai Bella Venezia olasz étterem teraszán, nyáreste volt. Átlátszó és látszatra üres napja volt. Lehetséges, hogy százéves nagyapja halála és a gyász miatt érezte ezt az ürességet, de a lelkiismerete mégis megszólította:

Hogy is jutottam idáig? És, miért? Miért van ez az üresség bennem? – szólt hozzá egy belső hang.

Egy héttel ezelőtt halt meg nagyapja, aki 1919-ben született. Születése után egy évvel a trianoni békediktátum alapján elcsatolták a szülőfaluját, Göntérházát a történelmi Magyarországtól. Gyermekként még emlékezett a friss határokra, hiszen szülei is beszéltek neki a közös magyar múltról. Máriát semmi sem nyugtatta meg. A trianoni békeszerződés, kényszerszerződés, béképarancs, az első világháborút lezáró Párizs környéki békeszerződések rendszerének részeként a háborúban vesztes Magyarország mint az Osztrák–Magyar Monarchia egyik utódállama és a háborúban győztes antantzövetség, a mai Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Japán, Belgium, Kína, Kuba, Görögország, Nicaragua, Panama, Lengyelország, Portugália, Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, Sziám és Csehszlovákia között jött létre, amely többek között az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlása miatt meghatározta Magyarország új határait. A szerzőést a felek budapesti idő szerint 1920. június 4-én 16.32-kor írták alá a versailles-i Nagy Trianon-kastély 52 méter hosszú és 7 méter széles folyosóján, a La galérie

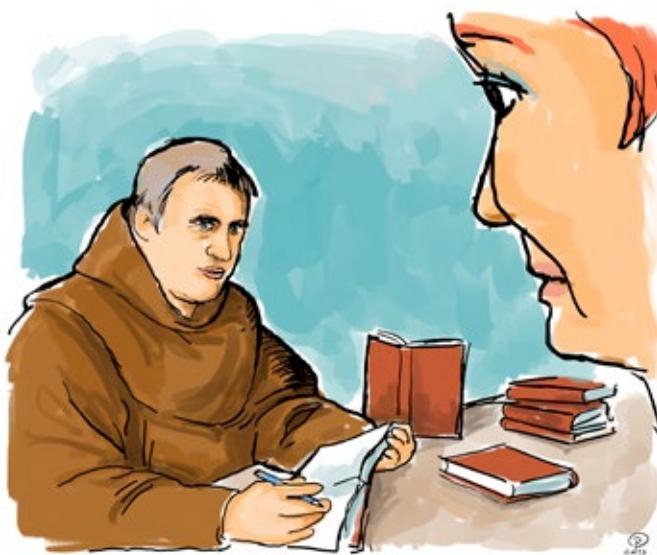
des Cotelles-ben. Mária tisztában volt a történelmi adatokkal is, de azt is tudta, hogy az igazság egyfajta hozzáállás a haladás és a fejlődés felé. Mindig is voltak bátor, hazaszerető emberek ezen a vidéken, ahol Mária is élt, a szlovén–magyar határsávban, hiszen 1920. augusztus 1-jén az őrségi Kerca határőrei a két falu felkelt népével összefogva kiúzték a szomszédos Szomoróc községet megszálló szerb–horvát–szlovén csapatokat. A fegyverrel kinyilvánított akarat eredményeként – hosszas tárgyalás után – 1922. február 9-én Szomoróc visszatérhetett Magyarországhoz. A két falu 1943-ban Kercaszomor néven egyesült. A Zala megyei Bödeháza és Zsitkóc között található Szentistvánlakot sem említi a trianoni békeszerződés, valószínűleg tévedésből. Mivel közelebb fekszik a Magyarországnak ítélt Bödeházhöz, a határmegállapító bizottság döntése alapján Magyarországon maradt. Mária dédanyja valamikor Bödeházán élt, ismerte őt még a határ túloldalán. Ilyen és hasonló emlékekre irányult most a figyelme. Eszébe jutott az is, hogy 1990-ben, egyetemista korában járt Párizsban, és megtekintette a barátnőivel a Nagy Trianon-kastély tükörszobáját, amely igazán lenyűgözte, hiszen minden, ami ebben a palotában létezett, a sok tükör és a sok kép csak a fényüzés látszatát keltette. Itt történt meg az aláírás, amely az ő életére is kihatott. A tükörszoba ma már csak turisztikai látványosság. A szerződés akkor magyar aláírói, Benárd Ágost küldöttségvezető és Drasche-Lázár Alfréd rendkívüli követ, államtitkár voltak. Mások nem merték vállalni? Mit ígértek nekik ezért? Jó nyugdíjat? De mire gondolhattak akkor, amikor megtették? Ez Apponyi Albert 1920. január 16-án elhangzott védőbeszéde után történt. A védőbeszédet sajnos nem vették figyelembe. Apponyi mégis megtette, amit megtehetett akkor. Beszéde ma is megállja a helyét. Mária tisztelte ezt a cselekedetet, mert tudta, hogy milyen érzés küzdeni valamiért, ami már gyökerében el van fofjta, félretéve, lenézve.

Mária 2019. augusztus 25-én ült a Bella Venezia éttrem teraszán, majd kezébe vette Böjte Csaba testvér füveskönyvét, A lélek lélegzetvételét, és olvasgatta. A könyv a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál idei sikerkönyve volt. A boldogság forrásáról, az Isten kereséséről, az élő hitről, az imáról és az egyháizról szólt. Talán ő az a ferences rendi szerzetes, aki kiválasztottja

Istennek, hogy választ adjon a hitről, amely szükséges a Trianon szétszabdalta magyarság megerősítéséhez? Talán, ő. A kiválasztott: életével, hitével, tetteivel és szeretetével Isten és az emberek iránt. Néhány évvel ezelőtt találkozott is vele a budapesti Ünnepi Könyvhéten, ott dedikálta könyveit. Rengeteg olvasó várta őt, sorban állva a dedikálásra. Felidézte alakját, hiszen amikor véget ért a szereplése és elmenőben volt, Mária – aki egy presszó teraszán magányosan itta az üdítőitalát – csendesen megszólította őt :

– Jó napot! – köszöntötté őt Mária.

– Dicsértessék a Jézus Krisztus – válaszolta viszonzásul neki a ferences atya. Egy percre megállt és tekintetével is válaszolt a köszöntésére. Valamiféle tisztelettel válaszolt, ahogy szokás az ismerősök között, pedig nem is volt ismerőse. Majd szerény ferences rendi szerzetesi ruhájában végigsétált a Vörösmarty téren, és eltűnt a tömegben. Ő volt a Dévai Szent Ferenc Alapítvány alapítója. Az általa létrehozott gyermekmentő szervezet célja az Erdélyben sanyarú körülmények között, sokszor az éhhalál szélén tengődő gyermekkel felkarolása. Jelenleg kétezer-ötszáz nyomorgó gyermekről gondoskodik az intézményeiben és további százakról a nevelőszülői rendszerben. Árvaházat vezet Déván, kétezer-ötszáz gyereknek nevelője, cölöbátusban él, képleteSEN mondva kétezer-ötszáz gyermeknek az „édesapja”. Küzd és küszködik értük, több ezer kilométert tesz meg a Kárpát-medencében, de más kontinenseken is, ahol magyarok élnek, hogy adományokat gyűjtsön számukra.



Hogy emberi körülmények között nőhessenek fel az árva gyermekek és valóra válthassák az álmait. Lendván is járt több alkalommal. Van-e ennél szebb küldetés, sorsszerűség?

Ez csak egy emlék, egy gondolat – mondta magában Mária, majd tovább olvasta a ferences rendi szerzetes könyvét, amelyet egy Zala megyei nagyobb roma település iskolaigazgatójától kapott, Mihálytól, amikor évzáró ünnepélyükön vett részt meghívottként. Mihály tudta, hogy milyen könyvet ajándékozzon Márianak. Azok a könyvek mindenkor eljutnak hozzá, amelyekre szüksége van. Egyre jobban sötétedett, nem látott már olvasgatni az étterem teraszán, és azt gondolta, hogy továbblép.

*Aki hazáját nagyon szerette, de akit a hazája nem szeretett... (Bródy János, dalszöveg)*

Mária belépett a lendvai Szent Katalin-templom ajtaján. A plébános úr szlovén nyelven misézett, de ez nem zavarta, hiszen értette a nyelvet. Közben leült és magába mélyedt. Találkozni akart Istennel. Letérdelt, majd megszólította a teremtő Atyát, akihez bűnbánó, hálaadó és kérő imával közeledett. Suttogta a mondanivalóját:

Atyám, nincsenek nagy tetteim, rendkívüli érdemeim sem. Kegyelemmel kérlek, hogy add meg a Kárpát-medence magyarságának azt, ami jár neki! Add meg neki Trianon vesztességére a gyógyírt! Add meg neki az összetartozást, mert megérdemli! Veszes helyzetből újra fel kell állnia, hogy élhessen! Uram, hozzád is sok út vezet, de most Te mutasd meg nekünk az igazi utakat egymáshoz Munkács-tól Lendváig és még távolabbi helyekig az egész világon, ahol magyarok élnek! Uram, Trianon okozója is a magyar lelek sérleltsége volt, és Trianon meghaladása, megoldása is a lelek gyógyulásától fog függnél! Hallgasd meg a kérésem!

Mária befejezte a kérését. Mert ki is állhatna a Kárpát-medencei magyarság központjában, ha nem az Isten? Hívő lelkével komolyan gondolta fohászkodását. Trianon után eltelt száz év. Úgy tűnt neki, hogy a sikeres és a sikertelen politikusoknak sem sikerült megoldaniuk a szétesett magyarság valódi együtté tartozását. A puzzle szétesett, de nem tudták visszarakni az eredeti formájába. Lehetséges, hogy akarták, lehet,

hogy nem merték igazán felvállalni. Ki tudja már ezt megítélni? A sokféle lehetséges akarat töredékében lassan talán összeáll. A közös kép még nem tökéletes. Száz év elteltével a világ is megváltozott. A megváltozott körülmények közt kell ezt összerakni és megélni.

„Sok gond, baj van a világon, sokféleképpen fejezik ki az igazságot és az igazi embert. Sokféleképpen küzdünk az igazságtalanság ellen. Néha bosszúért kiáltunk, trónokat akarunk ledönteni” – idézte Bőjte Csaba atya könyvéből az olvasottakat. A trianoni béke-diktátum nekünk, magyaroknak nem volt békediktátum, hanem igazságtalan döntés, amikor szétszedték a történelmi Magyarországot. Azóta egy évszázad telt el. A fejekben megvolt mindig is az akarat az átállásra és a puzzlerészek visszarakására, csak ebből nem maradt meg más, mint a közös történelmi emlékezet, amely porlad, töredezik, megmarad a történelemkönyvek ténysszerűségében, a határon túli magyarság pedig lassan asszimilálódik – töprengett Mária, amikor buült a kocsijába, hogy a mise után hazatérjen. Tudta, hogy mindenek csak egy kis morzsája a nagyvilágnak, de egy lélegzetvétel erejéig még érdemes elgondolkodni rajta. Ha igazán elgondolkozhatnának a magyarok összefogásban, akkor talán nagy türelemmel és megértéssel megoldható és újragondolható volna Trianon kérdése. Mégiscsak a hit és az Istenhez méltó fohászkodás volna a kiindulópont, út egymáshoz, gyökereinkhez. Nemcsak a fejekkel kellene erről gondolkozni, hanem a szívünkkel is! Veszes helyzetből nehéz lábra állni! Száz év nem volt rá elég! És a kommunizmus is elégé kimosta a nemzeti tudatot az emberekből, a mai posztmodern, kapitalista világban pedig mindenek előzőleg érték, mert csak a tőke, a haszon a fontos, kevésbé az ember, aki megteremti a javakat – gondolta át az egészet még egyszer Mária.

– Ha mégsem érném meg a teljes összeállást, a puzzle teljes összerakását, de ma legalább kértem az Istant, hogy adja meg, rakja össze – elmélkedett Mária a kocsijában még tovább, és mormolta néma monológját, amely visszhangozott a fejében, majd a gázpedálra lépett. Egy belső megérzésére hallgatva úgy érezte, mintha a kérését meghallgatta volna az Isten. El kellett engednie azt, ami már nincsen, nem is volt igazán az életében, és beengedni azt, ami itt van.

## Vida Dorian

# Fényforgács

Test és lélek. Mint mindig, most is forognak a fények. Látom, pedig szinte vak vagyok. Vak, mert már annyit hazudtam magamnak, s takartam magam elől az igazat, hogy nem mondhatom magam látónak. Egyébként mindenki így van ezzel. Van, aki tagadja, van, aki nem, de többet hazudunk magunknak, mint azt gondolnánk. Becsap minket az a bizonyos fény, az a bizonyos forgács... Nevezük nevén: fényforgács. Kicsit világos, kicsit sötét, de ami biztos: mindenki meg akar felelni neki. Eköré rendezzük be életünket. Hazudunk arról, hogy mennyire jó nekünk ... S ha nem vagy részese? Akkor egyáltalán nem létezel! Itt már nincsenek ész érvek, gondolatok, csak sűrű füst meg alkohol. És mire ráeszmélsz, már rég virágzik ez a földi pokol.

Itt már csak egy doleg a mérce, az, ami régen életet vagy halált hozott, s ha belegondolunk, most sincs ez sokkal másképp ... Gladiátorok korát éljük, barátom, amikor minden ujjemelés számít és fontos, s néha halálos ítéletes. Nehéz ebből kitörni, mert rá vagyunk kényszerítve. Sokszor hallom: „*De jó, de szép, hisz összeköt a fényforgács ...*”. De áldozatainak hálója egyre nagyobb. Már az emberölöttöyi távolságot is áthidalta. Micsoda ereje van!

S mi lenne, ha esetleg – csak félve kérdem – jára használnánk?

NEM! A világunk „Homo Habilis és egyéb drogok” című életszakaszában ez nem opció!

Seközben csak várok, írok és érek. De mint a késői bor, vagy a túl korai emberi hajtás, néha elvetélek. És sajna nem vagyok én főnix, csak egy rotható alma, ami már bornak se mindig jó, csak ha Isten is tényleg úgy akarja!

Életünk önmagában is egy fénylező, forgó csoda. Nem kell nekünk még e mellé százezrek hitvány ajaka. A szó, mi továszál, s az írás, mi elkopik, hitednek töredékét tartalmazza. Hidd el nekem, nem kell a fényforgács vonzó, de kicsit sem igaz varázslata.

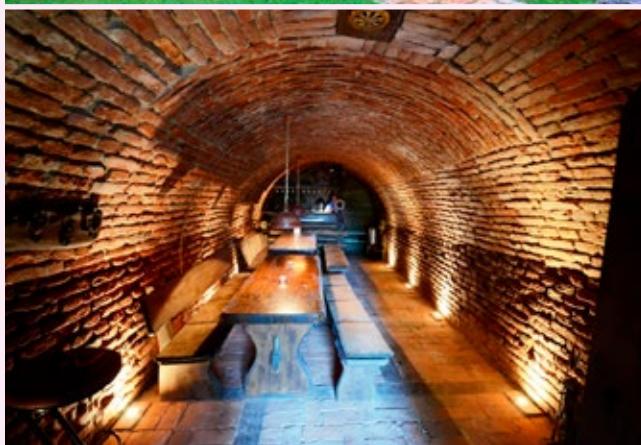


Franc Koren › Fotografije: Galič Tomaž in Leo Roudi - Siny

# Bakhusove votline

## Svet podzemlja pod lendavskimi goricami

Svet podzemlja, ki se skriva pod lendavskimi goricami s svojimi kletmi, shrambami, ledenicami in tudi rovi, ki so zaenkrat še skriti v legendah in se le tu in tam pojavijo, kot pred leti odkritje zidanega kanalizacijskega sistema iz 19. stoletja, ostaja vse bolj pozabljjen in odmaknjen od oči javnosti. Domačini, turisti in naključni obiskovalci so le poredkoma pozorni na manjša zidana pročelja, prekrita z bujnim zelenjem in ponekod obrasla z drevesi, ki se raztezajo vzdolž Kranjčeve in Glavne ulice v mestu Lendava. Navzven ne kažejo nobene posebne podobe, večinoma so tudi skrita na dvoriščih izza meščanskih hiš. Nekaj jih je zanemar-



- Nekdanja ledница, v lasti Dušana Zvera, danes urejena kot družabni prostor za manjše skupine do dvajset ljudi.

jenih in opuščenih, le redka so obnovljena, vendar v svoji globini še zmeraj čuvajo zaklade naše kulturne dediščine in predvsem zgodbo, ki daje neizbrisen pečat podobi Lendave ob koncu 19. stoletja.

Nekje na sredi Kranjčeve ulice se je pred leti začela pisati nova zgodba, kako obnoviti, urediti in predstaviti ta košček kulturne in tudi tehnične dediščine v skladu z zahtevami Zavoda za kulturno dediščino, čeprav le-ta pri obnovi ni sodeloval. Tako gostišče, znano pod imenom Trije izviri, kot obnovljeno pročelje nekdanje lednice s spremljajočimi objekti in urejeno okolico nasproti studia madžarskih programov RTV Slovenije kažeta na zavest lastnikov, ki jima ni vseeno za dediščino in sta od vsega začetka vedela, kako jo začeti izkoriščati v promocijske in tržne namene. In prav ta objekta in še nekateri v njuni bližini sta bila povod za razmislek o možnostih obnove, vpeljevanja novih vsebin in izkoriščanja le-teh predvsem v turistične namene.

Idilična podoba zemljank, vkopanih v peščen in lapornat hrib pred davnimi leti, obzidanih in ne obzidanih, prirejenih za proizvodnjo in predvsem hrambo vina, kmetijskih pridelkov, ledu, in orodja je pripeljala do sledеčih ugotovitev:

- Podobnih zemljank oz. objektov v bližnji okolici ni. Najbližje podobne stavbe se nahajajo na Češkem (Znojno), na Madžarskem (ob Donavi nad Budimpešto in v okolini mesta Eger) in v Avstriji (Retz), ki so jih šele pred kratkim začeli obnavljati in izkoriščati v turistične namene. V Sloveniji so znane tako imenovane repnice na Bizeljskem, ki imajo podobno strukturo izkopa in so bile prvenstveno namenjene shranjevanju poljskih pridelkov.
- Ker so vkopane zemljanke v takem številu, kot jih imamo v Lendavi, edinstvene v slovenskem prostoru,

so tudi izredna priložnost za oblikovanje unikatnega turističnega produkta za promocijo mesta.

- Kot urejeni objekti imajo lahko različno stalno ali le občasno namembnost tako za trženje (vinoteka, degustacije, najem ...) kot tudi za turistične prireditve in oglede.
- Sredi njih se nahajajo trije izviri z izvirsko pitno vodo, kar je lahko še dodana vrednost pri oblikovanju produkta.
- Okoli treh izvirov se nahajajo tudi močna energetska polja, katerih vpliv je še treba raziskati in ga povezati z ostalimi objekti in trženjskimi aktivnostmi.

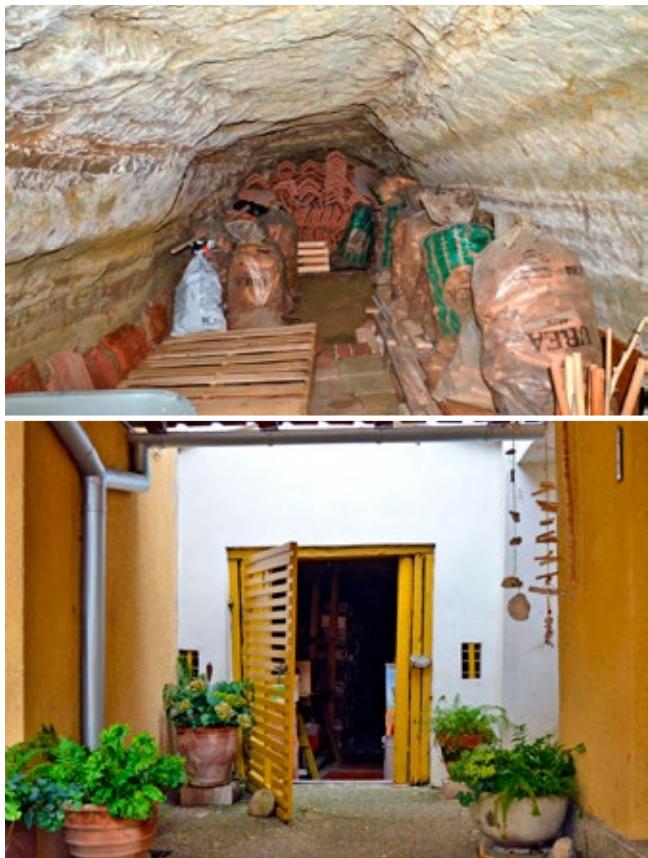
Pomemben podatek je, da vsi ti objekti niso zaščiteni kot kulturna dediščina. Več ali manj so prepuščeni stihiji in entuziazmu sedanjih lastnikov. Manjše število zemljank je zaradi udrtja zemljine že propadel. Prav vse pa imajo svojo zgodovinsko in sporočilno vrednost. Ohranjanje le-te bi naj bila zaveza tako posameznika kot lokalne skupnosti in tudi države. Pomembna je zgodba. Prav to je spisala zgodovina mesta Lendave, v sklopu katere vzemajo zemljanke pomemben del. Zato je nujno, da ne utonejo v pozabo. Imenujmo jih kar Bakhusove votline, kajti večina jih je služila za shranjevanje in pitje vina (Bakhus – rimske bog vina, veseljačenja, razvrata ...)

### › KAKO SE JE ZGODBA ZAČELA

Zgodba o votlinah, kleteh, zemljankah, o vkopanih rovih v hrib v podnožju lendavskih goric se je pričela v 18. stoletju, ko se je bolj intenzivno pričelo graditi z žgano opeko. Prav v tisti čas sega začetek obnove gradu v sedanji obliki, gradnja zidanih objektov ob vznožju gradu, cerkve, tudi objektov za stanovanjske in gospodarske namene. Čeprav ni nobenih eksaktnih pisnih zgodovinskih virov o tem, kdaj so jih začeli kopati, jih na osnovi podatkov, dobljenih od sedanjih in bivših lastnikov, lahko umestimo v drugo polovico 18. stoletja. Skoraj nobena od zemljank ni vpisana v zemljiško knjigo, tako da tudi v tem dokumentu ne najdemo nobenih podatkov o prvih lastnikih oziroma posestnikih. V ospredje bije dejstvo, da so vse zemljanke

zgrajene na dolžini približno enega kilometra ob vznožju lendavskih goric in se raztezajo od nekdanjega srednješolskega centra do začetka Csukadomba. Najstarejše zemljanke, izkopane na najbolj vzhodnem delu, to je od Csukadomba do vodnjaka nasproti stanovanjskega bloka na Kranjčevi ulici 8, izvirajo prav iz začetnega obdobja izkoriščanja naravnega veziva, to je kremenčevega peska. Prav tu je ob vznožju strmega pobočja že od nekdaj poteka glavna povezovalna cesta na vzhod Ogrske države, predvsem do Nagykanizse. Pod hribom Csukadomb, kjer še danes poteka naravna kotanja, ki se vije vse do vrha hriba Sv. Trojice, je najverjetneje, kot izhaja iz starih zapisov, stalo vzhodno obzidje z zidanimi mestnimi vrati. Le-ta so ob turškem vpadu leta 1601 ponoči pozbili zakleniti, tako da so boji potekali po mestnih ulicah Lendave, ki so jo vojaki skupaj s prebivalci z velikim trudom uspeli obraniti. Prav vse zemljanke so vkopane v peščene dele hriba, in sicer ob vznožju previsov, kar pomeni, da so že pred tem odstranili kar precejšen del hribovja. Glede na konfiguracijo terena prihaja v ospredje ugotovitev, da zaradi prekomernega izkoriščanja peska, predvsem v gradbene namene, le-tega ni bilo možno več še bolj spodjetati. Južna stran gričevja je že sama po sebi precej strma, tako da je bilo povečini le malo prostora, na katerem so lahko odstranili vrhnji sloj zemlje, dokler niso prišli do peščene podlage. Zaradi izkopavanja in posledično plazenja zemlje, posebej ob velikem deževju, je le-to odnašalo tudi del vinogradov oziroma sadovnjakov nad njimi. S tem je seveda nastajala gospodarska škoda za lastnike zemljišč, ki so zaradi drsenja tal ostajali brez dela premoženja. Kot izhaja iz zemljiških knjig, lastniki vinogradov in sadovnjakov nad peskokopi niso bili lastniki zemljišč pod njimi. Do omenjenega plazenja prihaja še danes. Vsakih nekaj let se ob velikem deževju odtrga kakšen del hriba nad zemljankami in starejšimi stanovanjskimi objekti, kar je posledica posegov naših prednikov. Domnevam, da so prav zaradi omenjenega dejstva z namenom, da preprečijo naknadno škodo, pričeli v drugi polovici 18. stoletja in vse do konca 19. stoletja kopati luknje – votline v hrib in na ta način do skrajnosti izkoriščati poceni vir materiala za gradnjo, in jih hkrati, da ne bi prišlo do podora vrhnjih slojev nekje v prvi polovici 19. stoletja tudi obzidavati z opeko. To dokazuje ena od zemljank, danes v lasti gospe Gradišnikove, pri

kateri je z opeko obzidan le vhod, medtem ko je preostali del še zmeraj v intaktnem stanju – neobzidan z vklesano letnico izkopa le-te – 1803 na koncu zemljanke.



**• Zemljanka v lasti gospe Gradišnikove, kjer je notranjost še v intaktnem stanju kot pri izkopu okrog leta 1800. Tako kot nekoč še danes služi shrambi in orodjarni.**

Kot sem že omenil, so prve zemljanke začeli kopati v drugi polovici 18. stoletja. Pred tem so že z manjšimi stanovanjskimi enotami pozidali izkopana in izpraznjena zemljišča, ki se nahajajo pred njimi na desni strani glavne ceste gledano s strani vzhod-zahod. Dva lesena, z ilovico in trstiko ometana stanovanjska objekta, ki na dvoriščni strani skrivata zemljanki, še danes stojita. Zaradi po-mankanja prostora je za shranjevanje živil in kmetijske opreme kopanje zemljank predstavljalo idealno izbiro, kajti najboljše izolacijske lastnosti imajo materiali, ki slabo prevajajo toploto. Še pomembnejša je debelina tega sloja in hrib nad zemljankami je zagotavljal več kot dovolj materiala, da je temperatura skozi vse leto ostajala enaka, ne glede na letni čas. Na ta način je začela nastajati naravna, zgodovinska, etnološka in kulturna dediščina

Lendave. Peščeni in lapornati nanosi so ostanki nekdanjega panonskega morja, kajti med kopanjem so velikokrat naleteli na ostanke školjk, polžev in drugih morskih organizmov. Za izkoriščanje peščenih nanosov in kasneje za izkop zemljank so uporabljali le kramp in lopato ter samokolnice za odvažanje peska. Vse zemljanke so zaradi stabilnosti oblikovane z ovalnim stropom, ki so ga kasneje obzidali z opeko, ali le utrdili z lesenimi pregradami. Strop v obliki oboka so oblikovali s pomočjo posebej oblikovanih železnih stregal. Prav tako so večinoma že pri izkopu utrdili oziroma obzidali vhode v zemljanko iz strahu pred udrtjem zemljine ob večjem deževju. V dveh primerih je vhod v zemljanko del stanovanjskega objekta, v katerega se je vstopalo kar iz kuhinje. Lahko si zamislimo, da je v tem primeru tak objekt že v 19. stoletju predstavljal večjo hladilno omaro, kjer so hrаниli živila. Po pripovedovanju nekdanjih lastnikov so jabolka ohranjala svojo svežino vse do naslednje sezone, to pa zaradi stalne temperature, ki se je v večini primerov skozi vse leto gibala okrog 80 C s stalno vlažnostjo okrog 80 %. Na poseben način so bile oblikovane zemljanke, ki so bile namenjene hrambi ledu. Tako imenovane ledenice. Zaradi potrebe po nižji temperaturi so jih po navadi vkopali globlje v zemljo in pred njo naredili poseben predprostor, ki je v poletnih mesecih še dodatno preprečeval vdor toplega zraka. Tak predprostor je tudi služil za shranjevanje orodja, ki so ga uporabljali pri pridobivanju ledu v zimskih mesecih in tudi drugače pri vsakdanjih opravilih. Teh nekaj zemljank je bilo namenjenih izključno poslovni dejavnosti hrambe in prodaji ledu lokalnim gostilničarjem, bogatejšim meščanom v poletnih mesecih, v začetku 20. stoletja tudi prodaji slaščičarjem, ki so se po prvi svetovni vojni naselili v Lendavi. Med skladovnico pravokotno rezanih ledenih plošč so vstavliali slamo, vrh pa pokrili z debelo plastjo slame zaradi izolacijskih lastnosti le-te, prav tako tudi zaradi lažje manipulacije z ledenimi ploščami v času prodajne sezone. Slama je preprečevala, da se plošče v zimskih mesecih niso sprijele med seboj. Spomladi, distribucija in prodaja se je po navadi začela v mesecu maju, pa so jih lahko razkrivali po slojih, tako vertikalno kot horizontalno, in jih nalagali v zato posebej narejene lesene skrinje. Te so bile naložene na kmečke vozove, prav tako obložene s slamo, ledene plošče pa so dodatno stabilizirali s soljo, da med prevozom ni prišlo do taljenja ledu. Zadnja, tako

imenovana Camplinova ledenica, je obratovala vse do konca 50. let dvajsetega stoletja, medtem ko je mestna ledenica v »Hiši brez imena« na Glavni ulici 34 prenehala z obratovanjem takoj po 2. svetovni vojni.

Tudi večina navadnih zemljank je v zadnjem, najglobljem delu imela vkopano jamo za shranjevanje ledu, med katerega so naložili sveže meso in druga živila, ki so se na ta način obdržala kar nekaj mesecev.

Ledene plošče so izzagali v zimskih mesecih iz zamrznjenih potokov Ledave in Kobiljskega potoka, kot je razvidno iz spodnjih starih fotografij (okrog leta 1920–1930). V tistem času potoka še nista bila regulirana kot danes, meandri so zadrževali rečni tok in poglabljali strugo, tudi zime so bile precej hladnejše, kot jih poznamo danes, tako da sta ta dva potoka vsako zimo zmrznila tudi do 20 cm globoko, v pomladnih mesecih pa redno poplavljala. Kot lahko razberemo s fotografij in pripovedovanj starejših občanov, so pri delu možje uporabljali ročne svedre, posebne debelejše kovane žage in dva metra dolge palice s kovanimi železnimi kljukami na vrhu, s katerimi so spravljali ledene plošče na vozove. S temi so jih prepeljali



● Prikaz pridobivanja ledenih plošč na potoku Ledava z začetka 20. stoletja.

do zemljank oz. ledenic, kjer so jih po že prej opisanem postopku naložili v izkopane jame.

Večina zemljank ima izgrajen prezračevalni sistem, kar pomeni, da so v zadnjem delu zemljine izvitali oz. izkopali luknjo na površje (tudi do 5 m višine), jo utrdili in na vrhu pokrili, da deževnica ne bi pronica v prostor. Ti zračniki so odigrali pomembno vlogo predvsem pri tistih zemljankah, kjer so hranili vino. Leseni sodi in ostala lesena vinogradniška oprema je zaradi velike vlažnosti prostora precej hitreje propadala, kot če so v prostoru zagotovili redno kroženje zraka. Na ta način so podaljšali trajanje lesenih sodov kar za nekaj desetletij, hkrati pa so zračniki bili idealen prostor za hranjenje domačih suhomesnatih proizvodov.

V prvi in še posebej v drugi polovici 19. stoletja se je pričelo s pospešeno izgradnjo z žgano opeko zidanih objektov na sedanji Glavni in Kranjčevi ulici. Večina teh objektov je bila zgrajenih na zemljiščih pred zemljankami razen v delu pred hribom Sv. Trojice, kjer konfiguracija terena tega ni dopuščala. Tukaj so bile zgrajene le manjše stanovanjske stavbe. Po izgradnji bivalnih enot, ki jih lahko v večini primerov občudujemo še danes, so skoraj pri vsaki hiši izkopali še zemljanko. Na ta način so zemlanke postale samostojna gospodarska poslopja skrite za pročelji hiš na dvoriščni strani.

Notranjost skoraj vseh zemljank so že v času gradnje ali pa kasneje zaradi obstojnosti dodatno obzidali z opeko. Nekaterim so dodali še predprostор v obliki kleti ali kar manjšega stanovanjskega objekta. Prav tako je za vse zemlanke značilno, da so si med seboj različne glede dolžine, višine, načina obzidave, kot tudi pri tem, da pri mnogih zadnji del ni obzidan, temveč se konča v trdnejši obliki peščenjaka, torej sedimentne kamnine. Peščenjak



● S tramovi podpta zemljanka, ki ji je grozilo udrtje.

je vezana usedlina. V njem so nekdanji robati kosi, prodniki in pesek povezani s karbonatnim, kremenčevim, glinenim ali železnim vezivom. Ker je sestava zrnc in veziva različna, so peščenjaki različno obarvani, različno trdi in dobro ali slabo vezani. Zaradi tega je večkrat prihajalo tudi do zrušitve stropa, ki ga je bilo potrebno dodatno zaščititi, v kolikor ga do takrat niso že utrdili z opeko.

Žal nisem imel dostopa do vseh zemljank, da bi jih lahko izmeril in poslikal od znotraj, vendar lahko trdim, da so v različnih stopnjah ohranjenosti, kar nekaj jih ima na novo pozidane vhodne portale z betonskimi opekami, nekaj jih je v razpadajočem stanju in opuščenih, po pogovorih z lastniki jih je tudi nekaj že zasipanih, večina pa

## UKREPI

- Nujnost ohranitve spomina in dediščine na dejavnosti, ki so bile nekoč ključne za preživetje marsikaterega našega prednika lahko strnemo v sledeče ukrepe, ki bi jih bilo potrebno nemudoma izvesti.
- Odkrivanje zemljank se mogoče zdi marsikomu najbolj preprosta zadeva, vendar ni tako. Zemljanke so marsikje skrite za pročelji, nekatere, kot sem že omenil, v sklopu stanovanj, nekatere so zasute, nekatere predelane, realnega spiska tovrstne arhitekture nimamo.
- Inventarizacija pomeni, da moramo narediti seznam z osnovnimi podatki o zemljankah, tako o njihovem številu, velikostih, namembnosti, stopnji ohranjenosti in tudi stopnji potrebe po ohranjanju.
- Dokumentiranje posega že na tehnično področje izdelave zapisov, skic, fotografskega gradiva in arhitekturnih načrtov. Dokumentiranje skuša razložiti in prikazati izvorno stanje zemljank, dograditve, spremembe in dopolnitve tekom časa, ki so vplivale na objekt v sedanji obliki.
- Varovanje izvornega stanja predvsem pri tistih zemljankah, kjer je lastnik lokalna skupnost, a tudi tistih, ki so zaradi samega pomena ohranitve vernakularne arhitekture in njenih značilnosti širšega družbenega pomena.
- Obnova ali prenova v primerih, ko je dotrajanost materialov ali detajlov takšna, da ne omogoča več ohranjanja izvornega stanja.
- Predstavitev in promocija kot izraziti tržni dejavnosti, ki morata tekom časa povrniti vložek investitorja. Prav ta predstavlja najzahtevnejši del prezentacije dediščine na moderen način, ki bo moral odgovoriti na vprašanje, kako povezati vse elemente – vinoteko, muzej, kulinariko, vodo ipd. v enoten tržni produkt, ki osvaja najširšo publiko.

še danes služi svojemu prvotnemu namenu, to je hrambi vina in ozimnice.



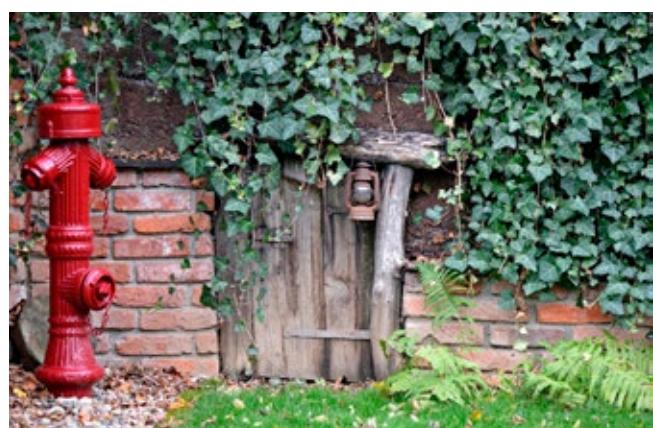
- ☞ **Zapuščena in napol udrta zemljanka na Kranjčevi ulici.**  
Pred njo je nekoč stala manjša stanovanjska stavba, iz katere je bil direkten vhod v zemljanko iz kuhinje.

## › ZANIMIVOSTI, SKRIVNOSTI, POSEBNOSTI ...

Podzemni svet pod lendavskimi goricami skriva mnogo več, kot si lahko danes predstavljamo. Stoletja bivanja naših prednikov na tem področju so polna še neodkritih zgodb in neodgovorjenih vprašanj, ki jih vsak dan postavlja na novo odkrita dejstva. Nekaj takšnih sem prihranil za konec in nekatera kar burijo domišljijo in klicajo po akciji, kot jo včasih lahko zasledimo le v kakšnem Hollywoodskem filmu.

### 1. Skriti rov za lesenimi vratci

Po pripovedovanju lastnika se za temi vratci skriva nekje do 70 m dolg rov, višine 80 cm v smeri proti Sveti Trojici.



- ☞ **Prikriti rov za lesenimi manjšimi vratci**

Rov se konča s sesutjem zemljine, glede na veličino pa ga je lastnik poimenoval kar rov za škrate.

## 2. Prikriti grobovi v eni od zemljank

Pri iskanju Banffyjevega zaklada so v eni od večjih zemljank odkrili grobišče z množico kosti, ki še danes samevajo na površju in burijo domišljijo najditeljev. Najprej so pomislili, da gre za odkritje zakopane kočije skupaj s konji, s katero bi naj prevažali zaklad, ki so ga nameravali skriti pred prihajajočimi Turki, kot izhaja



🕒 Izkopane kosti neznanega groba

iz starih legend. Zaklada niso našli, čigave so kosti in kdo vse je bil pokopan v tej zemljanki pa je zaenkrat še skrivnost. Glede na velikost okostij so najverjetneje živalskega izvora.

## 3. Velika zazidana dvojna vrata

V enem od kletnih prostorov meščanske hiše, ki je že več kot do polovice zasut s peskom in odpadnim materialom, se vidijo oboki dvojnih zazidanih vrat, ki so nekoč verjetno vodila še v dodatne prostore ali kar v podzemni rov. Kaj se skriva za njimi, kdo jih je zazidal in v katerem času, so vprašanja, ki še čakajo na odgovor. Glede na starost in monumentalnost zgradbe, ki se nahaja v samem centru mesta, je odločitev o preboju zidu le še vprašanje časa.

## 4. Ledenica v »Hiši brez imena«

Predstavlja unikatno arhitekturno rešitev za shranjevanje ledu na dnu kletnih prostorov »Hiše brez imena« na Glavni ulici v Lendavi, ki so jo zgradili leta 1857. Obstaja možnost, da je ledenica starejšega datuma in je bila le



🕒 Zazidana in delno zakopana dvojna vrata



Ⓐ Nekdanja ledenica v osrčju »Hiše brez imena« na Glavni ulici v Lendavi

obzidana. Ima vse značilnosti klasičnih ledenic, kar pomeni, da je okrogle oblike, vkopana v zemljo, obzidana z več kot meter debelimi zidovi, z ovalnim obokom, brez oken in odprtin in značilnim manjšim predprostorom, skozi katerega so vnašali led. V uporabi je bila še nekaj let po 2. svetovni vojni.

### 5. Vklesana letnica 1803 v lapornat zid

Zemljanka se nahaja pri treh izvirovih in je še v prvotnem stanju, torej prav takšna kot je bila ob izkopu, na kar kaže na zadnjo lapornato steno vklesana letnica 1803. Na grobo izkopana, brez fine obdelave zidov in oboka in

s peščenimi tlemi. Ker v bližini ni nobenega objekta, je verjetno služila le kot shramba za poljedelske pridelke – repo, krompir, korenje in drugo.

### › NAMESTO ZAKLJUČKA

Že vrsto let je znano, da glede na danosti ponujamo in ustvarjamo krepko premalo produktov za obiskovalce naše občine. To, kar se nam domačinom zdi samoumevno, predstavlja za turista največkrat problem. Najavljanje obiskov, odpiralni časi, iskanje ključev, turistični zemljevid z osnovnimi informacijami, iskanje kulinaričnih doživetij, spominkov, storitev, ki jih praktično, vsaj v neki stalni obliki in ponudbi, še nimamo, prej odvrača obiskovalce, kot da bi jih navduševalo. V Lendavi imamo bogastvo v snovni in nesnovni oblikih, kakrsnega nima celotno Pomurje. To po svoji raznovrstnosti ter časovni dimenziji nastanka zadostuje temu, da lahko zadržimo obiskovalce vsaj teden dni in ne le nekaj ur oziroma kakšen vikend, v kolikor so gosti lendavskih term. »Bakhusove votline«, pa tudi »Bakhusov hram«, ki ga lahko predstavlja nekdanji objekt restavracije »Treh izvirov« z eno večjih zemljank – vinske kleti kot eminentne vinoteke ter še trije izviri pitne vode kot dodana »zastonj« ponudba, kar kličejo k oblikovanju turističnega produkta. To pa je že nova zgodba, ki se lahko uspešno zlige z obstoječo kulturno dediščino zemljank.



Ⓐ Vklesana letnica 1803 v lapornat zid na koncu zemljanke.



Ⓐ Nekdanja restavracija »Trije izviri« z izstopajočo vinsko kletjo – zemljanko v ospredju.

**mag. Gabriela Zver** › DSŠ Lendava

# Tudi mladi smo pričevalci časa in osebne identitete

Kako se lotiti teme, ki vzbuja med ljudmi v naših krajih različne spomine, občutke? Kakšna navodila dala dati za pisanje, če na šolo prejmeš pobudo, naj dijaki sodelujejo s svojimi razmišljajnji na razpisano temo Zavoda za šolstvo RS, torej o 100. obletnici priključitve Prekmurja k matični domovini? Jaz in moji sodelavci smo dijakom predlagali, naj napišejo iskreno, kaj čutijo, pri tem pa naj nikogar ne žalijo. Nismo vedeli, kaj bomo prejeli, a smo bili prijetno presenečeni, kako zrela in spodbarna razmišljanja so sposobni napisati dijaki, pa naj je tema še tako občutljiva. Da bodo lažje začeli s pisanjem, sem jim predlagala, naj razmišljajo, kako sploh definirati, kdo je Prekmurec, kaj jim pomeni raba jezika/jezikov, kaj jim pomenijo običaji v našem prostoru, s čim se lahko identificirajo ... To pa je bilo tudi vse. V tej številki Lindue lahko preberete razmišljanja dijakov, ki živijo v naši občini. V šolskem glasilu Dvojezične srednje šole Lendava, v Lapsusu, smo se po pozitivnem odzivu na razpis odločili posvetiti kar poseben tematski del številke, objavljena pa so bila besedila dijakov, ki jih boste spoznali na naslednjih straneh, ter besedila drugih mladih avtorjev, ki obiskujejo našo šolo in prihajajo z enojezičnega ali dvojezičnega območja Prekmurja. Če boste začeli brati z določenimi pričakovanji, boste mogoče presenečeni, saj vas bo pričakal nek drug svet, svet mladih ... morda bo to svet drugačnih nians zaznavanja zgodovine, tradicije, okolja, vsekakor pa so tudi dijaki pričevalci svojega časa ... in bodo ostali zanimiv dokaz pričevanja novim generacijam. Dijaki so naslove svojim besedilom izbrali sami ali pa so uporabili naslov enega od dveh razpisov.

## Jaz, mladi Prekmurec; jaz mladi Prlek – danes in tukaj

Veliko ljudi živi v Prekmurju, ampak na vsakem območju se imajo prebivalci Prekmurja za drugačne Prekmurce. Občutek imam, da se precej različno definiramo kot Prekmurci. V naši razredni skupnosti, program Kemijski tehnik Dvojezične srednje šole Lendava, je večina dijakov iz slovenskih prekmurskih vasi. Ti se imajo za »prave« Prekmurce, saj govorijo prekmurska narečja in imajo svoje tipične šege in navade, vendar se že med njimi opazi razlika. Moji sošolci iz slovenskih vasi oziroma z enojezičnega področja se bolje sporazumejo med sabo, saj se po govoru in navadah skorajda ne razlikujejo.

Jaz spadam med Prekmurce z dvojezičnega območja in se identificiram kot Lendavčanka oziroma lendavska Prekmurka. Ko sem v družbi svojih prijateljev iz enojezičnih področij, se hitro opazi razlika in se hitro ugotovi, da smo drugačni. Na našem območju je v rabi lendavščina, ki je mestni jezik, z nekaj primesmi madžarščine, včasih se med temi znajde tudi kakšna beseda iz prekmurščine, še bolj pa iz hrvaščine. Kot vemo, se v Lendavi ni moglo razviti narečje, ker so na jezik vplivali sosednji jeziki, predvsem madžarščina in hrvaščina, torej ni bilo primernih okoliščin za razvoj narečja. V tem enem letu in pol sem se naučila že veliko prekmurskih izrazov in tako svoje sošolce in prijatelje iz enojezičnega področja že lažje razumem. Ampak kot smo se Lendavčani naučili veliko prekmurščine, so se naši sošolci prav tako naučili veliko naših lendavskih izrazov in so hitro ugotovili, da se njihova različica narečja vseeno ne razlikuje tako zelo od našega jezika.

Ne glede na to, da se Prekmurci z enojezičnega področja štejejo za »prave« Prekmurce in da nas, prebivalce dvojezičnih področij, označujejo za Madžare, smo vsi Prekmurci. Ni pomembno, da se naš govor nekoliko razlikuje od prekmurščine in da nimamo istih šeg ter navad. Vsi smo Prekmurci, naše razlike dejansko kažejo na bogastvo v jeziku in v tradiciji običajev, torej je Prekmurje bogato kulturno področje in na to smo lahko ponosni.

Iris Vida

## Prekmurec sem – in ni mi mar!

Preden bom začel razpravljati o tem, kakšen je moj odnos do prekmurščine, naj povem, da je moj oče z enojezičnega prekmurskega področja, mati pa z dvojezičnega. Babica z materine strani je Madžarka, stara starša z očetove strani pa zavedna Prekmurca v pravem pomenu besede, vendar oba smatrata, da ni pomembno, če si Prekmurec ali Gorenjec ali kaj drugega, vsi smo Slovenci. Tako sem že od otroštva govoril neko mešanico prekmurščine in knjižne slovenščine. Poleg tega pa sem se z babico pogovarjal madžarsko.

Jaz se smatram za Prekmurca, vendar pa tudi za Slovence, saj smo vsi, tako Gorenjci in Štajerci, Korošci, Primorci, Prekmurci, Prleki, Notranjci kot Dolenjci, Slovenci. Vsi smo enakovredni, čeprav nekateri ne menijo tako. Svoje mišljenje bi lahko razložil z verzom iz slovenske pesmi: »Ni mi mar bolečin, z njimi živim, sem slovenskega naroda sin.« Ta verz razumem tako, da smo Prekmurci, Gorenjci, Primorci, Štajerci, Korošci, Prleki, Dolenjci in Notranjci, vsi slovenskega naroda sinovi. In meni res ni mar, ko kritizirajo, kakšno narečje kdo govor. Jaz sem ponosen, da sem Prekmurec, ponosen sem, da sem Slovenec, ponosen sem tudi, da sem delno Madžar. Meni so na splošno vsi narodi, jeziki, narečne skupine in narečja všeč, zato jih prav vse tudi spoštujem.

**Žiga Tibaut**

## Prava Prekmurka

V naših krajih se govori prekmursko narečje, vendar je tistih pravih Prekmurcev in Prekmurk vedno manj. Jaz odraščam s prekmurščino, počutim se Prekmurka, prekmurščina mi predstavlja občutek domačnosti in srečna sem, da se je tudi Prekmurje priključilo matični domovini pred 100 leti. Prekmurščina ni enaka tisti, govorjeni nekoč, določene besede počasi veljajo za pozabljene ali pa jih samo še slišim od starejših. Moja prababica govorí še tisto pravo, starejšo prekmurščino in včasih potrebujem nekaj časa, da kakšno staro besedo tudi razumem. Ker živim tudi na dvojezičnem območju, vem, da so nekatere madžarske besede skoraj enake besedam v prek-

murščini. Prekmurščina je narečje, ki združuje tudi generacije. Po vseh teh letih prekmurščina ni šla v pozabo in je dokaz neke pripadnosti med ljudmi.

Prekmurci smo nasprotno odprt in vesel narod. Zame ni definicije, s katero bi lahko opisala Prekmurca. To je zame vsakdo, ki živi na območju Prekmurja oziroma bolj pomembno je, da se počuti kot Prekmurec. Sama pa opazam, da se Prekmurca ne da definirati glede na območje, da torej živi v Prekmurju, kajti obiskujem Dvojezično srednjo šolo v Lendavi in moji sošolci so iz različnih krajev, vendar so vsi iz Prekmurja, a se ne počutijo Prekmurce, ker govorijo drugačno verzijo slovenskega jezika in ne prekmurščine. Prav zaradi dvojezičnega območja in zradi vpliva madžarsčine se ne počutijo pripadniki Prekmurcev. Tudi prekmurščina pozna različice, včasih se razlikuje celo od vasi do vasi.

Prekmurščina je zame zelo pomembna in upam, da se kot narečje ne bo pozabila, ter da bo čim več ljudi čutilo pripadnost Prekmurju.

**Ines Herženjak**



Slika: Zala Kostric, DSS Lendava

## Kdo si, Prekmurec/Prekmurka?

Prekmurje je pokrajina na severovzhodu Slovenije, ob meji z Madžarsko, Hrvaško in Avstrijo. Skozi zgodovino je ta pokrajina spadala k različnim državnim tvorbam. Pomen Prekmurja označuje nekdanjo deželo Avstro-Ogrske.

Od vseh slovenskih dežel je edino Prekmurje spadalo pod ogrski del Avstro-Ogrske, zato se je razvijalo počasneje, prebivalstvo se je ukvarjalo pretežno s kmetijstvom. Po razpadu Avstro-Ogrske leta 1918 je spadalo Prekmurje po Kraljevino Madžarsko, kar se je odražalo v kulturnem, gospodarskem in družbenem razvoju. Ker politična meja ni sovpadala z etnično mejo, je veliko slovenskih vasi prešlo pod madžarsko oblast. S sklenitvijo pariške pogodbe leta 1919 Prekmurje priključijo k slovenskemu matičnemu narodu, kar obeležijo s shodom 17. avgusta v Beltincih. S sklenitvijo trijanske pogodbe 4. junija 1920, ki tudi ni upoštevala, narodnostnih meja, tudi prekmurske Madžare priključijo h Kraljevini SHS.

Kdo so torej Prekmurci? Po mojem je to vsakdo, ki živi na levem bregu Mure, ne glede na narodno pripadnost. Torej sem to tudi jaz, čeprav so moji predniki tako Slovenci kot Madžari in sem se hkrati naučila obojih jezikov, saj obojih smatram za svoja materna jezika. Dedek po očetovi strani govoril prekmursko narečje in bi lahko rekел, da je prekmurščina njegova materinščina. Ker so naši predniki živelii v različnih državnih tvorbah, je bilo potrebno nenehno prilaganje, učenje jezika in veliko strpnosti.

Prekmurje je narodnostno pestra pokrajina, saj tu živijo poleg Slovencev in Madžarov tudi Romi, Hrvati ter drugi priseljenci. To je za prebivalce velika prednost, saj lahko spoznavajo različne kulture, ohranljajo svoje običaje in spoznavajo običaje drugih narodov. Ta etnična pisarnost se lepo odraža tudi v kulinariki, saj so prekmurske dobrote znane po vsej državi pa tudi čez mejo. Ponosna sem, na to, da sem Prekmurka.

Lara Lebar

## Jaz, mlada Prekmurka – danes in tukaj

Bil je petek, temačen petek. Nebo je bilo polno črnih oblakov, veter je pihal in pripravljala se je huda nevihta. Čakali smo pred učilnico za slovenščino. Ko nas je profesor poklical v razred, je močno zagrmelo. Vsi smo bili prestrašeni, saj še nikoli nismo videli takšnega vremena. Profesor je opazil, da nas je strah, ževel nas je pomiriti. Dejal je, da nam bo povedal nekaj zanimivih zgodb v tolažbo. V veselje nam je bilo poslušati njegove zgodbe,

saj so bile vedno zanimive in polne presenečenj. Ta dan nam je pripovedoval o davnem letu 1919, ki velja za pomembno prelomnico prekmurskih Slovencev. Leta 1919 so se za nas, prekmurske Slovence, dogajale usodne stvari. Tako doma kot na pariški mirovni konferenci, saj je dotedanja skupna država Avstro-Ogrska ob koncu prve svetovne vojne razpadla in na mirovni konferenci so pogajalci risali nove državne meje. Prekmurje je v času Avstro-Ogrske bilo del ogrskega dela monarhije. V njej so vse do prehoda iz 19. v 20. stoletje živelii mirno, takrat pa se je nad njimi začela izvajati načrtna madžarizacija. Po koncu 1. svetovne vojne je bila tako želja Prekmurcev, da bi se priključili h Kraljevini SHS vedno bolj goreča. Ta čas je zaznamovalo tudi kratkotrajno obdobje Murske republike. Ustanovljena je bila maja 1919 v Murski Soboti. Njen voditelj pa je bil Vilmoš Tkalec. Republika je obstajala le do junija 1919, saj so jo madžarske enote Rdeče armade zatrle. Do priključitve Prekmurja h Kraljevini SHS je prišlo po odločitvi na pariški mirovni konferenci avgusta leta 1919. Vojska Kraljevine SHS je Prekmurje zasedla brez prelivanja krvi in takoj začela vzpostavljati novo upravo. Profesor nam je povedal zgodbo, ki se mi je vtisnila v spomin. Govoril je o sosedih, ki sta živelii vsak na svoji strani meje. Nekega dne je do soseda na levi strani prišlo pismo, v katerem mu je sosed z desne strani povedal, da je na smrt bolan in da ne ve, kako dolgo bo še živel, zato naj pride čim hitreje k njemu, če ga hoče videti še živega. Sosed z leve strani meje je ževel po najkrajši poti priti do njega. Najprej je pomislil, da bi se pretihotapil čez mejo. Šel je pogledat in si premisil. Drevesa so bila požgana, nikjer ni bilo nobenega grma, v katerega bi se lahko skril, če bi kdo prišel mimo. Bila je samo ravnica, na vsakem koraku pa veliko policije in vojske. Premišljeval je, kaj bi lahko storil. Ni imel toliko časa, da bi šel do policijske postaje, kjer bi si lahko pridobil listino za prestop v sosednjo državo, saj se je zavedal, da se sosedove ure iztekajo. Naredil je načrt. Vedel je za skrivno potko, ki vodi skozi majhen gozdiček do sosedove hiše. Ko se je stemnilo, si je na hrbet nadel del grma in se odpravil na pot. Skoraj je že prišel do sosedove hiše, ko je zagledal policista, ki je šel naravnost proti njemu. Zelo ga je bilo strah. Niti pomisliti ni hotel, kaj se lahko zgodi, če ga opazi. Ni imel sreče, saj ga je policist opazil in mu dejal, da ga bo moral odpeljati na policijsko po-

stajo, če se ne bo obrnil in odšel domov. Sosed z levega brega je policistu povedal zgodbo o bolnem sosedu, saj je vedel, da hujše ne more biti. Na veliko presenečenje se je policistu zasmilil in ta mu je rekel, da ga bo pospremil do soseda, saj le v njegovem spremstvu lahko prečka mejo. Ko sta prišla do soseda, se je ta silno razveselil. Policist je sosedu z levega bega povedal, da ga bo pospremil tudi do doma, saj se mu zdi pošten in dober človek. In tako je tudi bilo. Ko sta se soseda poslovila, sta se policist in sosed z levega brega napotila domov.

Policist je videl, da je sosedu težko, saj je vedel, da je soseda videl verjetno zadnjič. Ko sta prispela do hiše, je policist sosedu predlagal, da bo vsak dan ob točno določeni uri prišel po njega. Tako bo lahko obiskoval svojega soseda z desne strani meje.

Zazvonilo je in s tem se je šolska ura končala, zunaj pa je zasijalo sonce. Še zdaj se velikokrat spomnim na to zgodbo, saj mi govorí dvoje. Najprej to, da po slabem vedno pride nekaj dobrega. Potem pa še to, da v najhujših situacijah spoznaš dobrosrčno osebo, ki ti je pripravljena pomagati in te spodbuja v težkih trenutkih.

Vedno, ko se spomnim na to zgodbo, se mi v mislih porajajo vprašanja, kot so: Kdo sploh sem? Ali sem ponosna na to, kar sem? Ali imamo v Prekmurju vse, kar si želimo? Smo sploh ponosni na to, kar imamo? In odgovor na ta vprašanja je vedno enak. Sem Prekmurka in sem ponosna na to, kar sem in kar imamo.

**Kaja Škrban**

## Sem mlada Prekmurka

Prekmurje je bilo tisoč let pod madžarsko vladavino. Madžarska oblast je v tem delu slovenskega prostora pustila svoje neizbrisne sledove. Kljub velikemu vplivu madžarskega jezika se je prekmurščina in narodna zavest prekmurskih Slovencev ohranila. K temu so veliko pripomogli prekmurski duhovniki, na primer Franc Ivanocny, Jožef Klekl in še nekateri drugi, ki so uspešno kreplili narodno zavest med prekmurskimi Slovenci. Med ljudmi so širili Mohorjeve knjige in izdajali tednik Novine. Po koncu prve svetovne vojne so prekmurski Slovenci vedno bolj izražali željo po priključitvi Prekmurja

h Kraljevini SHS. Največje zasluge pri tem je imel dr. Matija Slavič, ki je okreplil pogajalsko skupino SHS na mirovni konferenci v Parizu. Tako je bil 12. avgusta 1919 izdan sklep jugoslovanske vlade o vojaški zasedbi Prekmurja in priključitvi h Kraljevini SHS. V Beltincih so 17. avgusta 1919 pripravili veličastno proslavljanje tega zgodovinskega dogodka.

Z novo mejo je bilo pretrgano stoletja dolgo sobivanje med porabskimi in prekmurskimi Slovenci. Ta spremembu je pospešila izginjanje Slovencev v Porabju. To nam potrjuje današnje stanje, saj lahko govorimo o zadnji fazi pred izginotjem slovenskega naroda v Porabju in bo o tem znala kmalu povedati kaj več samo še zgodovina.

A prav tako je bil to tragičen dogodek za Madžare, živeče v Prekmurju, saj so jih odtrgali od tisočletne domovine in priključili k novi državi. S postavitvijo nove meje so se pretrgale sorodstvene vezi. Slovenski jezik v šolah jim je bil tuj in ga mnogi niso mogli usvojiti. Narodna zavest med prekmurskimi Madžari pa se je vseeno ohranila bolj kot med porabskimi Slovenci.

O priključitvi prekmurskih Slovencev k matični domovini vem zelo malo. Pri urah zgodovine smo le delno spoznali to obdobje in nekaj sem izvedela iz pripovedovanja babice. Šele letos, ko se praznuje 100. obletnica tega zgodovinskega dogodka, se o tem veliko govorí in zato sem se tudi jaz bolj poglobila v dogajanje tistega časa.

Živim na območju, kjer se prepletata madžarska in slovenska kultura in sem po rodu hkrati Madžarka in Slovenka. Ponosna sem na to, da oba jezika obvladam kot materna, zato sta mi oba enakovredna. Biti Prekmurka v današnjem času mi veliko pomeni, saj živim na ozemlju, ki je neposredno na stičišču treh držav, ob odprtih mejah in možnosti prostega gibanja. Počutim se bolj dovezetno za različne kulture in rabo več jezikov. Obiskujem dvojezično srednjo šolo v Lendavi, kjer se vsakodnevno srečujem z dijaki različnih narodnosti: Madžari, Slovenci, Hrvati in Romi. Vsi se dobro razumeemo in smo navajeni sprejemati različnost drugega. Smo primer multikulture države in menim, da je to velika prednost modernega časa.

Ob praznovanju 100. obletnice priključitve Prekmurja k matični domovini se počutim »razdvojeno«, ker doživljjam ta dogodek, kot ponosna Slovenka, pridružena k matični Sloveniji, po drugi strani pa kot Madžarka, »od-

cepljena" od matične madžarske države. A kljub temu si težko predstavljam življenje na Madžarskem, ker sem od rojstva navajena na to okolje, na način in možnosti življenja v Sloveniji.

Lucija Šetar

## Prekmurje v srcu

Prekmurje je pokrajina na severovzhodu Slovenije, kjer živijo Slovenci, pa tudi pripadniki drugih narodov, na primer Madžari. Madžarska manjšina živi predvsem v Lendavi in v njeni okolici. Pripadnik te manjšine sem tudi sam. To okolje mi je res priraslo k srcu in ga tudi nosim v njem.

Kaj sploh pomeni nositi nekaj v srcu? Mislim, da je to lahko le nekaj zelo dragocenega. V srcu je namreč prostora za malo stvari. Mednje zagotovo sodi tudi domači kraj. Kraj, kjer si se rodil. Je prostor, kjer odraščaš in navsezadnje prostor, kamor te vežejo korenine. Kraj, ki so ga zaznamovale generacije tvojih prednikov.

Usoda naših prednikov ni bila zmeraj lahka. O tem sem veliko slišal od svojih babic in dedkov. 20. stoletje je bilo, žal, zaradi vojne krvavo tudi v Prekmurju. Na zemljevidu so večkrat spremenili tudi njegove meje. Prav te meje pa so močno zaznamovale in globoko zarezale tudi v identiteto tu živečih ljudi. Nemalokrat so skrhalo sožitje med njimi ter spoštovanje kulture in jezika. S spremenjanjem meja se je začel tudi proces asimilacije, ki ga je zmeraj naredila politika in ne ljudje, ki so tukaj živeli od vekomaj različnih narodnosti in veroizpovedi. Prav zato je kulturno-zgodovinska dediščina Prekmurja tako zelo bogata.

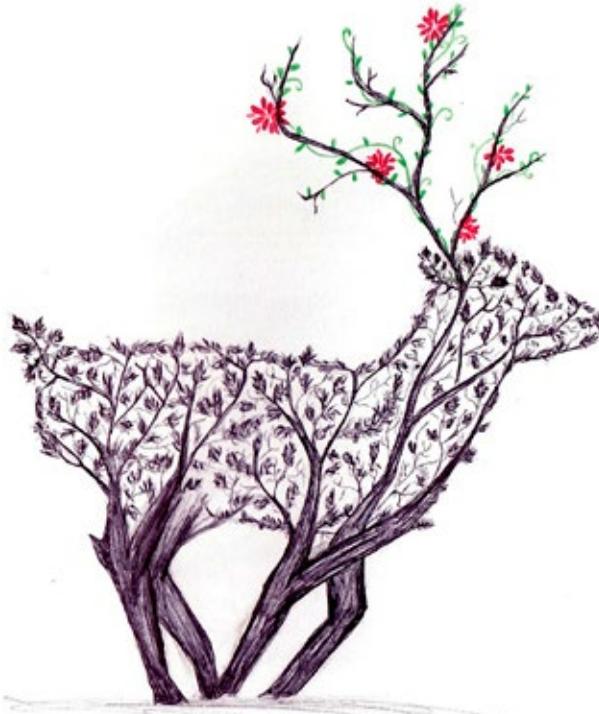
Tudi narava tukaj ni skoparila z lepotami. Na vzhodu se dvigujejo slikoviti panonski griči, zasajeni z vinsko trto, ki so jo tod udomačili že v rimski dobi. Žalosti me, ko vidim, da so žlahtno trto marsikje že izsekali. Žalosten v srcu pa postanem tudi takrat, ko nekoč tako značilne s slamo krite kleti vidim tako rekoč le še na črno-belih fotografijah. Pa kako slikoviti in nenazadnje turistično privlačni bi z njimi lahko bili ti naši panonski griči, ki se proti zahodu na široko odprejo v rodovitno ravnicu, ki jo je v davnji preteklosti prekrivalo morje. Panonsko mor-

je, ki je v svojem izginotju skozi geološke dobe ob vsem zapustilo tudi panonsko melanolijo. Slednja, pravijo, močno zaznamuje pokrajino ob Muri. S posebno toplino jo čutijo zlasti naši pesniki. Njihove – v verze zlite besede – ob vsakokratnem prebiranju pesmi – pred našimi očmi oživijo lepoto Prekmurja, ki jo dojamemo na prav poseben način.

Biser Prekmurja je zagotovo tudi reka Mura, ki na svojih bregovih še zadnja ohranja neokrnjeno divjo naravo. V njenih mrtvicah poleti še zmeraj cvetijo redki beli lokvanji in rumene lilije, med katerimi z vzvišeno eleganco plavajo labodi. Zamočvirjenih travnikov, žal, danes že skorajda ni več. Pa tako lepo so na njih nekoč cveteli močvirski tulipani. Dedek mi je pripovedoval, da so v njegovem otroštvu v poglobljenih delih teh travnikov lovili ribe in namakali lan in konopljo. Na kolesju zgodovine ta čas niti ni tako dolg, a vendar so spremembe velikanske.

Nekaj stvari pa minevanja časa vendarle ni moglo izbrisati. Melodijo ljudskih pesmi na primer. Ali pa kulinariko. Svojevrstno mešanico okusov kot odraz multikulturnosti tega območja. Morda se slednjega bogastva včasih premalo zavedamo. A prav to daje temu območju edinstvenost, posebno noto. Spoštujmo jo!

Aaron Krajačič



Slika: Zala Kostric, DSS Lendava

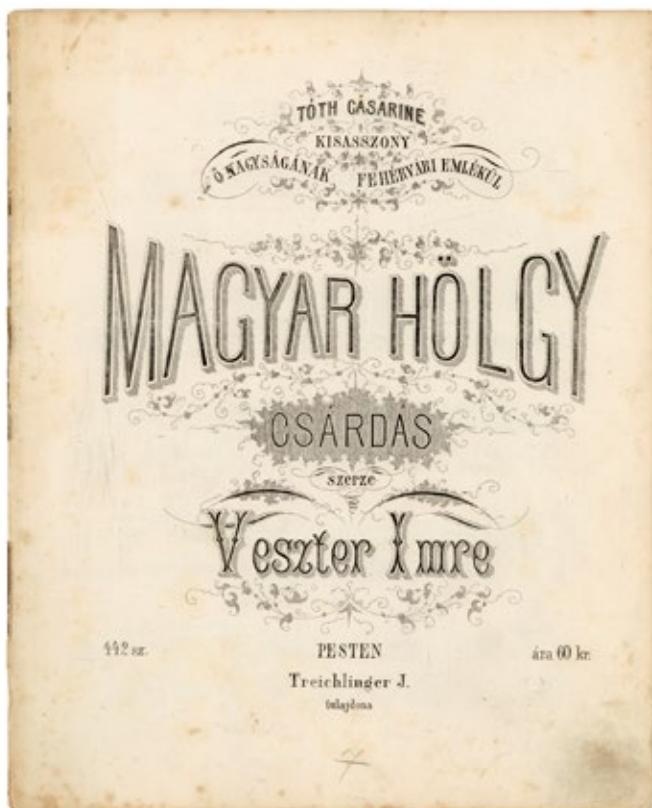
**Halász Albert** › Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ

# Veszter Imre

**V**eszter Imre (1839 Késmárk – 1915 Baja) 180 éve született. Pesten tanult jogásznak, majd Nagykanizsára költözött, ahol 17 évig ügyvédként tevékenykedett, majd Budapesten telepedett le.

Nevéhez fűződik az első magyar modern operett megírása. Erről a korabeli sajtó is hírt ad. 1861-ben Madarassy Pál szövegére komponálta meg A vőlegény álarcban c. operettjét, melyet a Budai Népszínházban mutattak be 1861-ben. További sorsáról, bemutatókról nem tudunk, a mű egyébként elveszett. Az 1860-as években több zongoraműve jelent meg, pl. az „1861-iki jogász csárdás” (1861), az „Országgyűlési-emlék zongorára” (1862) vagy a „Magyar hölgy csárdás” (é. n.) és más művei.

Lendvához azonban nem e tevékenysége kapcsolja, hanem teljesen más területen végzett munkássága. 1878-ban Zala vármegye alsólendvai kerületében országgyűlési képviselőnek választják meg. 1887-ig mérsékelt nemzeti



● A MAGYAR HÖLGY CSÁRDÁS c. kotta



● Veszter Imre portréja, készítője Tardos-Krenner Viktor

párti képviselőként Alsólendvát képviselte, majd utána más körzeteket, szülővárosát is. Ebben a korszakában képviselőként az Ukk-Csáktornya vasútvonal kiépítésén is ügyködött. Ennek a korabeli sajtóban is nyomát találjuk. Az Alsó-Lendvai Hiradó első évfolyamában 1889-ben ismeretlen szerző azzal vádolja meg, hogy bizony egykor azzal az ígérettel fogadta el a jelöltséget, hogy közbenjár a vasútvonal megépítésében, de sajnos abból nem lett semmi. Veszter a lap következő számában válaszolt is a vádakra. A lényeg az, hogy végül a vasút az alsólendvaiak 23 éves törökölése után megépült, a lap 1890-ben be is számol október 19-ei ünnepélyes felavatásáról. Az avatásra a jeles vendégek kíséretében a vonaton érkezett meg Veszter Imre is.





